

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΦΥΛΟ, ΚΟΙΝΩΝΙΑ, ΠΟΛΙΤΙΚΗ»

Αρχείο και φεμινιστική θεωρία:
μια πρακτική αυτο-ιστορικοποίησης

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Ειρήνη Μαρίνα Δαφέρμου

Αθήνα, 2022

Τριμελής Επιτροπή

Αθηνά Αθανασίου, Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπουσα)

Ειρήνη Αβραμοπούλου, Επίκουρη Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Μάρθα Μιχαηλίδου, Επίκουρη Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Ειρήνη Μαρίνα Δαφέρμου, 2022

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Το μέλλον είναι η μνήμη του [...]

Το μέλλον ανήκει μόνο στα φαντάσματα

Και στο παρελθόν

Ζακ Ντεριντά

Ευχαριστίες

Στη Μελίχε.

Στη Χρυσάνθη. Χωρίς τη βοήθεια της δεν θα είχε γίνει η έρευνα στον Έβρο.

Σε όλη την παρέα του Bedreddin στην Ορεστιάδα, το μέρος που μπορείς να βρεις τον Ριζοσπάστη και τον Άπατρις δίπλα δίπλα.

Στη Δήμητρα, που την πόρτα ανοίγει το βράδυ και τη λάμπα κρατάει ψηλά.

Στον Λεωνίδα και στην Ειρήνη, για το τέλος του ταξιδιού.

Σε όλες και όλους που δέχτηκαν να γίνουν μάρτυρες και από κοινού να συνθέσουμε αυτό το αρχείο.

Στη Μαριλένα, που πέρασε ένα απόγευμα συζητώντας για τον Ντεριντά.

Στο Μυρτώ, για την Cvetkovich και τις κουβέντες μας.

Σε κάθε ένα πλάσμα που συνάντησα στο μεταπτυχιακό.

Στις δασκάλες μου.

Στην Αθηνά Αθανασίου, για τις γνώσεις, την έμπνευση, την εμπιστοσύνη.

Στους φίλους και στις φίλες μου. Στην οικογένεια μου. Στον Χάρη.

Σε κάθε ένα πλάσμα που γνώρισα στο φεμινιστικό κίνημα.

Στη Φαχίμα, στη Ραμπία και στη Φαρζάνα.

Στα φαντάσματα.

Περιεχόμενα	
Ευχαριστίες	4
Περίληψη	7
Abstract	8
Εισαγωγή	9
Προλεγόμενα στα φαντάσματα, ένα γράμμα	9
Κεφάλαιο πρώτο	12
Φεμινιστική αρχειακή πολιτική	12
Το αρχείο και η στροφή του	12
Το αρχείο και τα φαντάσματά του	14
Le mal d'archive.....	16
Υπάρχει δυνατότητα για αντι-αρχείο;	18
Αντι-αρχεία και κόκκινο χαλί	20
Τα περιττώματα του αρχείου και ο μάρτυρας.....	21
Κι αν εμπιστευθούμε τα φαντάσματα;	25
Κεφάλαιο δεύτερο.....	29
Μεθοδολογία.....	29
Πώς ανασυνθέτουμε τη σιωπή του αρχείου	29
Κριτική διηγηματο-πλασία.....	32
Η εκδοχή της Ειρήνης	33
Κεφάλαιο τρίτο	35
Μαγικό Σημειωματάριο	35
Πρώτη σελίδα.....	35
Ο Δημοσιογράφος	43
Η καινούρια μου φίλη	43
Ένα ακόμη, ακόμη ένα, έγκλημα στον Έβρο	44
Στο αεροπλάνο	47
Στο νεκροτομείο	48
Ένα κρατικό αρχείο συν-αισθηματικών αντικειμένων	49
Στο δρόμο για την Ορεστιάδα	52

Στην Ανωτέρα Διοίκησης Χωροφυλακής Θράκης	53
Η Αντιστράτηγος.....	54
Ο Έβρος: οικονομίες συν-αισθήματος σε ανοιχτό αρχείο κυριαρχίας	57
Στο Πραγί	62
Ταξίδι μέχρι τα σύνορα	73
Η Ευρυδίκη	80
Της Βάλιας Τσιριγώτη	80
Στο νεκροταφείο.....	85
Ο πατέρας.....	91
Η ιστορία της Φ.	91
Η ιστορία του Μ.	92
Κεφάλαιο τέταρτο	92
Επίλογος.....	92
Το μέλλον είναι η μνήμη του: το αρχείο ως ουτοπική δυνατότητα.....	92
Βιβλιογραφία	96
Παράρτημα Ι	100

Περίληψη

Διερευνώντας ένα σώμα κειμένων γύρω από την Αρχειακή και Συν-αισθηματική Στροφή και την αλληλεπίδραση τους με τη φεμινιστική θεωρία και πράξη στη μελέτη και πρόσληψη του αρχείου, η εργασία αυτή πειραματίζεται πάνω στις τεχνικές και στις τεχνολογίες του αρχείου, για μία ιστορία που δεν μπορεί να ειπωθεί. Η γυναικοκτονία τριών Αφγανών στα ελληνικά σύνορα το 2018, δεν αφήνει κανένα άλλο ίχνος στο Αρχείο και στη συλλογική ζωή, πέρα από την καταγραφή του θανάτου τους. Επιστρατεύοντας ερευνητικά εργαλεία των μετα-αποικιακών φεμινιστικών σπουδών για τη σιωπή και το κενό του αρχείου, όπως η κριτική διηγηματο-πλασία, και μελετώντας το βιοπολιτικό έδαφος πάνω στο οποίο δρα, επιχειρείται μία γνωριμία με τα φαντάσματα των τριών γυναικών. Μέσα από ένα ταξίδι στον τόπο της σφαγής, συναντήσεις με μάρτυρες, προσωπικά ημερολόγια και ανασκαφή του τραύματος, κατασκευάζεται ένα αρχείο συν-αισθημάτων με την ελπίδα πως η (αδύνατη) αφήγηση, το ευάλωτο και ατελές της αρχειοθέτησης χωρίς Αρχή, συμβάλλουν στο ενδεχόμενο μιας ουτοπίας.

Λέξεις κλειδιά: Αρχείο, Φαντάσματα, Συν-αίσθημα, Έβρος, Προσφύγισσες

Archive and Feminist Theory:

a self-historization practice

Abstract

Researching through a body of texts refereeing to the Archival and Emotional Turn and their interaction with feminist theory and practice in the study and perception of the archive, this work experiments on the techniques and technologies of the archive, for an impossible to tell story. The triple femicide of the Afghan women at the Greek borders in 2018, has left no other trace, both in the archive and collective life, than their death register. Employing research methods of post-colonial and feminist studies on the silence and the absence of the archive, like critical fabulation, and studying the biopolitical space on which the archive acts, an acquaint with the ghosts of the three women is attempted. Through a journey at the place of murder, talking to witnesses, memoirs and trauma excavation, an archive of feelings is made, hoping that (impossible) narration, vulnerable and incomplete archiving without arche, will contribute to the possibility of utopia.

Keywords: Archive, Ghosts, Affect, Evros, Refugees

Εισαγωγή

Προλεγόμενα στα φαντάσματα, ένα γράμμα

Αγαπητές Φαχίμα, Φαρζάνα, Ραμπία,

Έμαθα για τη δολοφονία σας στις 11 Οκτωβρίου του 2018 από τις εφημερίδες και την τηλεόραση. Κανονικά, δεν θα είχατε φτάσει στα κεντρικά δελτία ειδήσεων, ίσως μόνο τα τοπικά μέσα να πρόσθεταν τα σώματά σας στο (μη) τηρούμενο αρχείο τους από υποχρέωση προς τις άδειες σελίδες του Οκτώβρη. Κανονικά, θα φτάνατε μέχρι το νεκροτομείο του ιατροδικαστή στην Αλεξανδρούπολη, από πνιγμό, από ψύχος, από κακουχίες, έτσι πεθαίνουν οι πρόσφυγες και οι μετανάστριες στον Έβρο, αυτός είναι ο κανονικός τους θάνατος, εσείς πώς βρεθήκατε πισθάγκωνα δεμένες και μαχαιρωμένες στο λαιμό;

Μόνο να ξέρατε τι αναστάτωση προκαλέσατε στους κατοίκους του Έβρου! Φοβήθηκαν πολύ, όχι για τις ζωές των προσφύγων που κινδυνεύουν στα σύνορα, όχι, αυτό είναι λογικό και κανονικό να συμβαίνει, όπως ο Έβρος που πλημμυρίζει το χειμώνα ή οι πελαργοί που έρχονται το καλοκαίρι. Για τις δικές τους ζωές φοβήθηκαν, αφού ήταν σίγουροι και σίγουρες πως σας σκότωσε «τζιχαντιστής». Φωτογραφίες με μαχητές του ISIS γέμισαν τις εφημερίδες, σε κάθε ιστοσελίδα διάβαζες πως οι Τούρκοι δε φυλάνε τα περάσματα και ο ελληνικός στρατός και η αστυνομία δεν επαρκούν παρά τις ηρωικές τους προσπάθειες και πως 500.00 Αφγανοί περιμένουν στην Ανατολική Θράκη να περάσουν, κι έτσι σας βρίσκουν παντού, μέσα στα χωράφια, μέσα στα χωριά, μέσα στα σπίτια τους. Κλειδώνονται στα σπίτια και κλείνουν και τα παντζούρια «για να μην κάνετε κανένα ντου»¹. Όμως η βία που φοβούνται, είναι η βία που προκαλούν, όπως αναφέρει η Μπάτλερ στην *Ευάλωτη Ζωή*.

«Είναι ακόμη σούρουπο, είναι πάντα η έλευση της νύχτας κατά μήκος των «οχυρών», πάνω στις συγκρούσεις μιας γηραιάς Ευρώπης εν πολέμω. Με τους άλλους και με τον εαυτό της» (Ντεριντά, 2000, σ. 27).

Πάλι σε πόλεμο η Ευρώπη, με τους άλλους και με τον εαυτό της, κι ίσως γι' αυτό γεμάτη φαντάσματα που τη στοιχειώνουν. Πάλι φτιάχνει Ιερές Συμμαχίες, υπογράφει

¹ Αναλυτικός κατάλογος των δημοσιευμάτων του τοπικού και εθνικού τύπου στο Παράρτημα Ι.

ειδικές συμφωνίες, πνίγει και δολοφονεί καθημερινά στα σύνορα του φρούριού της. Όσες φορές όμως κι αν πυροβολήσεις ένα φάντασμα, εκείνο επιστρέφει.

Κι αν σας γράφω αυτή την επιστολή είναι γιατί θέλω να επιστρέψετε, σας καλώ εδώ, στην ανασκαφή της μνήμης, για να εκπληρωθεί η υπόσχεση, για να παρασχεθεί το άσυλο, για να αποδοθεί δικαιοσύνη.

Όταν ρώτησα τον Κώστα, τον δημοσιογράφο που μας είπε τα ονόματά σας τον Ιούλιο του 2019, γιατί έψαχνε για ένα χρόνο χωρίς να του το έχει ζητήσει κανείς, δεν ανέφερε τη λέξη πένθος. Συχνά την μπερδεύουμε αυτήν τη λέξη, θέλουμε να πούμε πένθος και λέμε εμμονή, όπως ο Κώστας, και ας αναζήτησε τη δικαιοσύνη, πέρα από το δίκαιο, «Δεν με ενδιαφέρει ποιος είναι ο δολοφόνος, αυτό που ήθελα να κάνω ηθικά το έκανα. Να πάρουν ένα όνομα». Ούτε η Ζαχαρούλα, η αντιστράτηγος της Ελληνικής Αστυνομίας που έκανε προσωπικό της στοίχημα το να μάθει το όνομά σας, την είπε τη λέξη, κι ας ήταν η στιγμή που της έδειξα τις φωτογραφίες από τους τάφους σας ίσως η μόνη στη συζήτησή μας που μαλάκωσε, αφέθηκε, βούρκωσε, «δύο μήνες πριν είχα ασχοληθεί με τα νούμερα που δίνουν στις σωρούς, στους ανθρώπους που δεν ταυτοποιούνται και στους συγγενείς που αναζητούν τις σωρούς των δικών τους ανθρώπων. Και επειδή ήταν όλο αυτό νωπό, υπήρχε μια συναισθηματική φόρτιση», μου είπε, ενώ ο δημοσιογράφος το βάφτισε καθήκον «η δουλειά μας είναι να δίνουμε φωνή σε αυτούς που δεν έχουν – γι' αυτό το έκανα»,

«Εκ γενετής εξακολουθούμε να φέρουμε μια ευθύνη, έστω και για να επανορθώσουμε ένα κακό τη στιγμή που κανείς δεν θα μπορούσε να το ομολογήσει» (ό.π., σ. 34).

Κι ακούστε τι ξεστόμισε ο Κώστας, τελευταία φράση πριν κλείσω το μαγνητόφωνο, «Τα κατάφερα, πήραν έναν όνομα. Μέχρι εκείνη τη στιγμή ήταν ένα φάντασμα», επιβεβαιώνοντας τον Ντεριντά (2000), που έλεγε πως το πένθος είναι ο πειρασμός να δώσουμε ταυτότητα στα φαντάσματα, να δώσουμε ένα όνομα στον τάφο και μια τοποθεσία, για να βεβαιωθούμε πως θα μείνουν εκεί. Φοβόμαστε, βλέπετε, τους στοιχειωμένους ύπνους.

Άλλωστε κι εγώ γιατί να θέλω τόσο πολύ να σας γνωρίσω; Τι είναι αυτό που με κάνει να κουβαλώ την ιστορία σας τέσσερα χρόνια, από εκείνο τον Οκτώβρη στο αμφιθέατρο Γκίνη, στην Πατησίων, όταν στην πρόσκληση της φεμινιστικής

συλλογικότητας που συμμετέχω με στόχο την οργάνωση κινητοποιήσεων για την τριπλή δολοφονία σας, βρεθήκαμε μόλις δώδεκα άτομα; Θυμάμαι την απογοήτευση. Την απελπισία με την οποία σιωπηλές κοιταζόμασταν, το βλέμμα που ξέρει πως είμαστε μόλις δώδεκα σε μια ανοιχτή συνέλευση γιατί μια τριπλή γυναικοκτονία προσφυγισσών στα σύνορα, όσο φρικτή και να είναι, δεν κινητοποιεί παρά ελάχιστες από εμάς, όσο φρικτή και να είναι, δεν είναι σώμα δικό μας, δε θα μπορούσαμε να είμαστε εμείς. Δεν είμαστε σε αυτήν τη θέση.

Την ίδια απελπισία και θυμό ένωσε και η Σάρα², μια δημοσιογράφος που ζει και δουλεύει στην Ελλάδα, με τον ίδιο τρόπο σας κουβαλούσε σε κάθε της βήμα, στοιχειωμένη. Τρία χρόνια τώρα αναζητά τα ίχνη σας εδώ, στην Τουρκία και στο Αφγανιστάν. Μου είπε πως μέχρι τα Χριστούγεννα θα έχει δημοσιεύσει την έρευνά της και συμφωνήσαμε πως όταν τελειώσω τη δική μου θα πάμε για ένα καφέ να μιλήσουμε για εσάς, κάτι σαν μνημόσυνο.

(ίσως να φταίει κι η ευθύνη, η ενοχή πως εμείς σας σκοτώσαμε, πως εμείς σκοτώνουμε καθημερινά, θέλω να πω όποιος κι αν είναι ο δολοφόνος σας, ποιος μεγαλύτερος δολοφόνος από τα κλειστά σύνορα;)

«Εκ γενετής εξακολουθούμε να φέρουμε μια ευθύνη, έστω και για να επανορθώσουμε ένα κακό τη στιγμή που κανείς δεν θα μπορούσε να το ομολογήσει, εκτός κι αν εξομολογηθεί εξομολογώντας τον άλλον, σάμπως να επρόκειτο για το ίδιο πράγμα» (Ντεριντά, 2000, σ. 34).

Εξομολογούμαι και σας εξομολογώ, καλώ μάρτυρες για να πουν την ιστορία που δεν μπορεί να ειπωθεί, αφού εσείς, ο απόλυτος μάρτυρας, δεν μπορείτε να καταθέσετε. Ταξιδεύω στον Έβρο, ψάχνω τα ίχνη σας, ψάχνω τον τάφο σας, να ξέρω κι εγώ που βρίσκεστε, όχι για να ησυχάσετε αλλά με την ελπίδα μιας γνωριμίας, για το ανυπολόγιστο δώρο να κλάψω πάνω από τους τάφους σας, να σας μοιρολογήσω. Και σάμπως να επρόκειτο για το ίδιο πράγμα, θα τραβήξω τις κλωστές πάνω στο τσέρκι μου να συρράψω ίχνη, κουβέντες, φωτογραφίες, συν-αισθήματα, χαρτάκια βιαστικά γραμμένα, να κεντήσω μια ιστορία, σάμπως θα τη λέγατε εσείς, σάμπως να επρόκειτο για το ίδιο πράγμα.

² The Evros Femicides: an investigation <https://www.imedd.org/projects/triple-femicide-in-evros>

Κεφάλαιο πρώτο

Φεμινιστική αρχειακή πολιτική

Η απόλυτη ανυπομονησία μιας λαχτάρας για μνήμη

Ντεριντά

Το αρχείο και η στροφή του

Στον οίκο των αρχόντων του πατριαρχικού κράτους, το Αρχείο, όπου κατέθεταν τα έγγραφα προς φύλαξη και ερμηνεία οι πολίτες στον ελλαδικό χώρο της αρχαιότητας, εντοπίζει την αρχή, με πεζό και κεφαλαίο Α, του αρχείου ο Ζακ Ντεριντά (1996). Χωρίς αυτή την τοπο-νομολογία, μας προειδοποιεί, χωρίς το έρεισμα και χωρίς την αυθεντία και το προνόμιο της ερμηνείας, της εκφοράς δηλαδή του νόμου, χωρίς αυτή την πατριαρχική αρχική λειτουργία, «κανένα αρχείο δεν θα εμφανιζόταν στη σκηνή ούτε αυτούσιο» (σ. 17). Αυτό που ενδιαφέρει τον Ντεριντά είναι πώς κατασκευάζεται ένα αρχείο. Με βάση ποιες αρχές, επιστημολογικές, ηθικές ή πολιτικές, επικαθορίζει την αφήγηση που θα ανασυγκροτηθεί στη βάση του, διότι εξίσου σημαντικό με το αρχείο είναι και εκείνο που εξαιρείται από αυτό. Ο Michel Foucault (2017), 25 χρόνια νωρίτερα, θα πει «το αρχείο είναι ο νόμος εκείνου που μπορεί να ειπωθεί» (σ. 200), επομένως και εκείνου που αποκλείεται. Το αρχείο είναι το σύστημα που ορίζει τις προϋποθέσεις ανάδυσης των εκφωνημάτων και τα εδραιώνει ως συμβάντα. Δεν υπάρχει αρχείο χωρίς εξουσία, χωρίς εξουσιοδότηση, δεν υφίσταται αρχείο χωρίς Αρχή. Ωστόσο, σε ό,τι αφορά τον ορισμό του, και οι δύο θα εξομολογηθούν πως δεν μπορούν να το περιγράψουν, δεν κατέχουν καμία έννοια για το αρχείο, παρά μόνο μια σειρά εντυπώσεων. Κρατούν ανοιχτή την ερμηνεία του, ο Foucault για να την ιστορικοποιεί, «οι επιφάνειες ανάδυσης καθιστούν τα αντικείμενα κατονομάσιμα και περιγράψιμα» (ό.π. σ. 67-68), και ο Ντεριντά για να αφήσει ελεύθερο το ίδιο το μέλλον μιας ξεστελιωμένης³ έννοιας, διχασμένης μεταξύ του πραγματικού και του ενδεχομενικού, μεταξύ αυτού που περιλαμβάνει και αυτού που τείνει να αποκλείσει. Με αυτή την έννοια, ο Ντεριντά υποχρεώνει το αρχείο «να θέσει υπό συζήτηση την έλευση του μέλλοντος» (Ντεριντά, 1996, σ. 58).

³ Στελιώνω: κρητικό ρήμα που σημαίνει στερεώνω, συναρμολογώ, στήνω, οργανώνω. Χρησιμοποιώ το ξεστελιώνω για να μεταφράσω το εξαρθρώνω, αποσυναρμολογώ, ξεχαρβαλώνω, βγαίνω από τους ρεζέδες μου, με αναφορά στη φράση του Άμλετ the time is out of joint, όπως την πραγματεύεται ο Ντεριντά στο έργο του «Φαντάσματα του Μαρξ».

Τα δύο αυτά έργα, των Foucault και Ντεριντά, έχουν καταστεί αναπόφευκτα, σαν το ίδιο το αρχείο, όπως θα έλεγε και ο πρώτος, σε κάθε συζήτηση γύρω από αυτό και σχεδόν τελετουργικά επικαλούνται τη σκέψη τους στην αρχή κάθε αρχειακής ανασκαφής οι επίδοξες ερευνήτριες, αναπόδραστα κι εγώ. Ίσως γιατί υπήρξε καθοριστική για την επιστημολογική τομή [με συγχωρείτε κύριε Foucault μιλώ ως αρχειονόμος] που θα ονομαστεί Αρχειακή Στροφή στις κοινωνικές και ανθρωπιστικές σπουδές: το μετασχηματισμό, δηλαδή, του αρχείου από φορέα παρακατάθεσης σε αντικείμενο και πεδίο έρευνας.

Η αρχειακή στροφή αμφισβητεί την αντικειμενική καταγραφή των έργων στο αρχείο, και άρα το δίκαιο που απορρέει από αυτή, δηλαδή την καρδιά της εξουσίας του. Κάθε επιλογή όσων θα καταγραφούν αποκλείει ήδη τα υπόλοιπα και κάθε τρόπος καταγραφής δημιουργεί μια οπτική ερμηνείας και ανάγνωσης, αν όχι το ίδιο το αρχείο. Η λειτουργία του αρχείου έχει να κάνει περισσότερο με το ίδιο παρά με το περιεχόμενό του, περισσότερο με το τι κάνει το αρχείο παρά με τον όγκο και την πολυμορφία των συλλογών του. Η ίδια η ανάγνωση του αρχείου, μετά τη στροφή, μετατρέπεται σε μία εμπρόθετη δράση που ελέγχει τι γνωρίζουμε και πώς το γνωρίζουμε. Μία δράση που, σύμφωνα με την Ann Laura Stoler, καθιστά τον έλεγχο των πολιτικών γύρω από τη γνώση, μεθοδολογικό εργαλείο και δέσμευση της ερευνήτριας (2009, σ. 45). Μια εναντιωματική γραμματική και πράξη⁴, μια μελέτη ασυνήθιστη και «κόντρα στο ρεύμα».

«Θέτοντας νέα όρια στο αρχείο, δεν φτιάχνουμε μία νέα δομή ή έστω δεν διαπλατύνουμε τα τείχη της προηγούμενης. Θέτοντας νέα όρια και νέες ερωτήσεις στο αρχείο, θέτουμε υπό συζήτηση τις τελεολογίες και τις ολοποιήσεις του»

Μισέλ Φουκώ

Η φεμινιστική θεωρία θα καθοριστεί από την αρχειακή στροφή και θα την επικαθορίσει, προβληματοποιώντας το συν-αίσθημα, μέσα από αυτό που θα ονομαστεί affect turn, συν-αισθηματική στροφή, και θα οδηγήσει σε μία σειρά (ανα)θεωρήσεων για τις έννοιες της καταγραφής, της αναπαράστασης και της ίδιας της υλικότητας του αρχείου. Η διερεύνηση των μεθοδολογικών παραδειγμάτων ώστε να καθίσταται δυνατή μία αδύνατη αφήγηση, έχει στην αφετηρία της την κριτική της

⁴ η εναντιωματική πράξη στη νομική ορολογία σημαίνει την «προσβολή» από τους κληρονόμους μίας διαθήκης.

Gayatri Chakravorty Spivak (2018) στους λευκούς δυτικούς διανοητές, συμπεριλαμβανομένων των Φουκώ και Ντερντά, ότι «για την περίπτωση της γυναίκας υποτελούς δεν υπάρχουν καν τα στοιχεία που θα μπορούσαν να συλλεχθούν για να σκιαγραφηθεί η διαδρομή ενός έμφυλου υποκειμένου, και να γίνει έτσι δυνατή η διασπορά του» (σ. 88). Έχει στην αφετηρία της το τραύμα που φανερώνεται στην απουσία του αρχείου, τις κουήρ και τις μετα-αποικιακές σπουδές, έναν ολόκληρο κόσμο που επέζησε στο όριο του ιστορικά διανοητού.

Η Kate Eichhorn (2013), στο βιβλίο της *The Archival Turn in Feminism* θα προσθέσει μία παράμετρο ακόμη. Θα αποδώσει την Αρχειακή Στροφή τόσο στην Φεμινιστική θεωρία όσο και γενικότερα στις Πολιτισμικές Σπουδές, τόσο στην αλλαγή τεχνολογικού παραδείγματος, αλλά και στην επικράτηση του νεοφιλελευθερισμού και στην ακόλουθη ήττα και απόσυρση των κοινωνικών κινημάτων. Την κατανοεί, δηλαδή, όχι ως μία στροφή στην ιστορία και στο νοσταλγικό παρελθόν αγώνων, στη «δυνατότητα να ανακαλύψουμε ή να συγκροτήσουμε ένα νόημα στην αδράνεια του παρελθόντος και στη μη περατωμένη ολότητα του παρόντος» (Foucault, 2017, σ. 24), αλλά ως ένα γενεαλογικό εργαλείο, το οποίο, αποδομώντας και αποφυσικοποιώντας τα παραδομένα του σήμερα, ανοίγει τις ενδεχομενικότητες σε πολλαπλά μέλλοντα, και μας επιτρέπει, τελικά, να φανταστούμε άλλους τρόπους για να ζήσουμε, πέρα από την τελεολογική και βαλτωμένη στο «Δεν Υπάρχει Εναλλακτική» πραγματικότητα του νεοφιλελευθερισμού.

Το αρχείο και τα φαντάσματά του

Αν στο αρχείο συμπυκνώνεται η Αρχή και οι λειτουργίες της, εξαρχής συμπεριλαμβανομένης και της ερμηνείας του νόμου κατά τον Ντερντά (1996), άρα και της απονομής δικαιοσύνης, είναι εύλογο να συμπεράνουμε ότι από το αρχείο εξαιρούνται αυτοί που είναι εκτός νόμου, που τίθενται εκτός προστασίας από την εξουσία (αρχή). Τι μπορεί να μας πει το αρχείο για το Ολοκαύτωμα; Για τη σκλαβιά των μαύρων στην Αμερική; Για τις δολοφονίες προσφύγων στα σύνορα;

Πώς αφηγείται κανείς τα παραπάνω για εκείνες που κατέλαβαν τη θέση του άσκεπτου στα όρια των αρχείων; Εδώ, ακολουθώντας τον Ντερντά (1996 & 2000), έρχεται να απαντήσει το φάντασμα. «Μια φασματική μεσσιανικότητα απεργάζεται την έννοια του αρχείου και τη συνδέει με μια πολύ ιδιότυπη εμπειρία της υπόσχεσης»

(Ντεριντά, 1996, σ. 61). Το φάντασμα εισάγεται στη σκηνή και διασαλεύει την παραδοσιακή υλικότητα του ιστορικού αρχείου, επιμένοντας -παρά την παραδοξότητα- στη δική του φασματική υλικότητα: στην υλικότητα ενός αρχείου που καταστράφηκε πριν καν καταγραφεί. Τα ερείπια της ιστορίας και ο μπενγιαμινικός Άγγελος που τα (μας) κοιτά, κάθε τραύμα και σιωπή, είναι οι φασματικές εκφράσεις του αρχείου. Τα φαντάσματα είναι το άλγος του αρχείου, *Le mal d'archive*, η σχέση του με το τραύμα και τη σιωπή, αυτά που διαρκώς επιστρέφουν και σωρεύουν πέτρες ως τον ουρανό: τα υλικά της ανακατασκευής του, αλλά και ο λόγος που το αρχείο θα μένει πάντα ανοιχτό.

Η Saidiya Hartman, αναμετρώμενη με τη σιωπή του αρχείου και προσπαθώντας να εντοπίσει τα ίχνη των μαύρων σκλάβων γυναικών στα κατάστιχα των δουλεμπορικών στο δοκίμιό της *Η Αφροδίτη σε δύο πράξεις* (2020), και ο Giorgio Agamben, αναρωτώμενος για το «μουρμουρητό» και την φευγαλέα σκιά που αφήνει στην ιστορία το αποϋποκειμενοποιημένο υποκείμενο στη μελέτη του για *Αυτό που μένει από το Άουσβιτς: το αρχείο και ο μάρτυρας* (2015), θα κάνουν αναφορά στο έργο του Foucault *Lives of infamous men*. Το κείμενο αυτό δημοσιεύεται πρώτη φορά το 1977 και παρουσιάζει το μέρος εκείνο από την πολύχρονη μελέτη του Φουκώ στα αρχεία της Βαστίλης που αφορά στην ιδιωτική ζωή των έγκλειστων του φρουρίου. Μελετώντας τα δελτία εγκλεισμού, θα διαπιστώσει ότι για τους διαβόητους εκείνους άντρες γνωρίζουμε «κάτι τις παραπάνω από μια καταγραφή της συνάντησης τους με την εξουσία», η οποία παρέχει μια «πενιχρή περιγραφή της ύπαρξής τους» αλλά ταυτόχρονα τους ανασύρει στο φως. Το σημάδι που αφήνει η εξουσία πάνω στο σώμα των νεκρών προσφυγισσών, το κατάστιχο ενός νεκροτομείου, η προανάκριση της αστυνομίας, τα ρεπορτάζ των ειδήσεων, οι μάρτυρες, συνιστούν τα ίχνη και τη «φωτεινή σκιά μιας άλλης ιστορίας» (Agamben, 2015, σ. 170) στην προσπάθεια να «κατασκευάσουμε μια ιστορία που να προέρχεται από τον τόπο μιας αδύνατης ομιλίας», μια ιστορία «που να ανασταίνει τη ζωή από τα ερείπια» (Hartman, 2020, σ. 35).

Ο φρικτός τρόπος της δολοφονίας τους, στρατιωτικό μαχαίρι στο λαιμό, δεμένες πισθάγκωνα, τρεις γυναίκες, μάνα και δυο κόρες, αυτός είναι ο μόνος λόγος που μνημονεύουμε σήμερα τη Φαχίμα, τη Ραμπία και τη Φαρζάνα. Είναι αυτό που περιγράφει η Hartman (2020, σ. 33), μιλώντας για την Αφροδίτη της, «μια (φρικτή

δολοφονία) προκάλεσε την απόκλιση ή μια παρεκτροπή από την αναμενόμενη και συνήθη πορεία της αορατότητας, και (τις) εκτόξευσε απ' το υπέδαφος στην επιφάνεια του λόγου». Αλλά πώς μπορείς να εφεύρεις μια μαρτυρία για έναν θάνατο που δεν έλαβε ιδιαίτερη προσοχή, πέρα από την εργαλειοποιημένη και αισθητικοποιημένη μουτζούρα που άφησε πάνω στα αρχεία της κυριαρχίας;

Le mal d'archive

Στην εισαγωγή του βιβλίου *Το συν-αίσθημα στο πολιτικό* η Ειρήνη Αβραμοπούλου (2018) αναζητά μία γλώσσα που να μπορεί να κάνει το συν-αίσθημα να μιλήσει και να ακουστεί, ενώ ταυτόχρονα επισημαίνει τη δυσκολία ενός τέτοιου εγχειρήματος αφού το συν-αίσθημα είναι εκείνο που «διαφεύγει του λόγου και της εννοιολόγησης, ως μια ζωτικότητα ή ένα γίγνεσθαι που δεν εμπίπτει εύκολα σε ήδη αναγνωρισμένες δομές, ιδεολογίες και μεγάλα αφηγήματα αναπαράστασης και συγκρότησης δομών εξουσίας» (σ. 11). Το συν-αίσθημα δεν είναι διαλεκτικό, δεν αναδύεται μέσα από τη διαπραγμάτευση καθαρών αντιθετικών εννοιών και δομών, το συν-αίσθημα δεν μπορεί να καταγραφεί στις επιφάνειες των μεγάλων αφηγημάτων, το συν-αίσθημα είναι η μη διαμεσολαβημένη σχεσιακότητα, ίσως γι' αυτό υλικό για τη δικαιοσύνη, κατωφλιακή κατασκευή και καλός αγωγός φαντασμάτων.

Τι κάνει, όμως, το συν-αίσθημα; Σύμφωνα με την Σάρα Άμεντ (2018) το συν-αίσθημα κινείται πλαγίως και προς τα πίσω, δημιουργεί κολλώδεις συσχετίσεις σε σημεία, μορφές και αντικείμενα και στην απόσυρσή του προς τα πίσω αφήνει τα ίχνη του στο παρόν, «συνεπώς, ό,τι «κολλάει» είναι και δεμένο με την «απούσα παρουσία» της ιστορικότητας» (σ. 134). Τα ίχνη που εντοπίζουμε στο αρχείο, τα ίχνη που προσεκτικά ανασηκώνουμε από τις διαδρομές της έρευνάς μας ή εκείνα που κάνουν τα δάχτυλά μας να κολλάνε σε μία συγκεκριμένη σελίδα ή σε ένα αντικείμενο που έπεσε στα χέρια μας, η μεταξύ τους συσχέτιση, είναι τα αποτελέσματα του συν-αισθήματος στην ιστορία, ο λόγος που η Στόλερ (2018) θα μιλήσει για συν-αισθηματικά κράτη μελετώντας αποικιακά αρχεία και η Άμεντ θα μελετήσει αυτό που αποκαλεί οικονομίες συν-αισθήματος για να αποθησαυρίσει την κυκλοφορία τους.

Στο βιβλίο της *An archive of feelings* (2003), η Ann Cvetkovich θα μας δώσει μια μελέτη και ταυτόχρονα μια μέθοδο αρχειοθέτησης με στόχο την αναπαράσταση του τραύματος στο αρχείο, την πιθανότητα να εντοπίσουμε τα ίχνη του συν-αισθήματος και να το αφήσουμε να πει την ιστορία του. Εκκινώντας από κουήρ/λεσβιακή οπτική,

επιχειρεί να απαντήσει στις προκλήσεις που θέτει το τραύμα. Άφατο και μη αναπαραστάσιμο, στιγματισμένο και αποσυσχετισμένο, είναι τα ίδια τα χαρακτηριστικά του τραύματος που το αποκλείουν από τα τυπικά αρχεία και το ωθούν να αναζητά και να βρίσκει σώμα σε νέα εκφραστικά είδη. Όπως το διατυπώνει η ίδια:

«Το τραύμα απαιτεί ένα ασυνήθιστο αρχείο, του οποίου τα υλικά, αναδεικνύοντας το εφήμερο του τραύματος, είναι και τα ίδια πολύ συχνά εφήμερα. Το αρχείο του τραύματος περιλαμβάνει προσωπικές αναμνήσεις, οι οποίες μπορεί να είναι ηχογραφημένες ή βιντεοσκοπημένες μαρτυρίες, ημερολόγια, γράμματα και περιοδικά. Η μνήμη του τραύματος είναι ενσωματωμένη όχι μόνο στα αφηγηματικά αλλά και στα υλικά τεχνουργήματα, που μπορεί να είναι από φωτογραφίες μέχρι αντικείμενα, των οποίων η σχέση με το τραύμα ίσως να φαίνεται τυχαία αλλά έχουν επενδυθεί με συναισθηματική, μέχρι και αισθηματική, αξία» (ό.π., σ. 7-8).

Επιστρέφοντας από το ταξίδι μου στον Έβρο, και διαβάζοντας αυτό το απόσπασμα, αισθάνθηκα σα να είχα μαζί μου ένα σημειωματάριο, ένα μαγικό σημειωματάριο, με τη λυσιπήμονα μνήμη των πριν από μένα, των μαζί με μένα, των μετά, που με την ίδια σκευή, κάνουν το ίδιο ταξίδι.

Η Stoler (2009) θα περιγράψει το χάσμα μεταξύ ιστορικών/αρχειακών σπουδών και της προσέγγισης που χρησιμοποιούν οι πολιτισμικές κριτικές σπουδές για την προσέγγιση του αρχείου, λέγοντας πως «για τους πρώτους είναι ένα σώμα εγγράφων και το ίδρυμα που τα στεγάζει, ενώ για τους τελευταίους μια μεταφορική επίκληση για κάθε συλλογή από συγκεκριμένα αποθησαυρίσματα και η λαχτάρα που κουβαλά κάθε άπληστη αναζήτηση για το πρωταρχικό, το πρωτότυπο και το ανέγγιχτο» (σ. 45). Αλλά σε ποιες απευθύνεται αυτή η επίκληση; Θα μπορούσε η μούσα να επιστρέψει ως φάντασμα για να αποκαλύψει το ανέγγιχτο; Στο βιβλίο της *Depression: a public feeling* (2012a), η Cvetkovich θα εμβαθύνει ακόμη περισσότερο στη μέθοδο και θα συνδέσει την αρχειακή στροφή, παρόλο που δε μιλά ρητά γι' αυτή, με τη συν-αισθηματική στροφή, ως το έδαφος πάνω στο οποίο απονομιμοποιείται η Αρχή και απελευθερώνονται οι δυνατότητες για αναγνώριση των καθημερινών αρχειακών χειρονομιών, ως το σημείο συνάντησης και αλληλοτροφοδότησης του προσωπικού με το συλλογικό. Η Cvetkovich διεκδικεί και ερευνά και τις συνθήκες

δυνατότητας να ακουστούν οι σιωπές και τα τραύματα, τα θραύσματα και τα ίχνη. Από αυτή τη θέση υποστηρίζει την ανάγκη ύπαρξης αυτο-οργανωμένων, ανεξάρτητων χώρων και εγχειρημάτων, στους οποίους τα απόβλητα σώματα μπορούν να συνυπάρξουν και να δημιουργήσουν αντι-αρχεία, πέρα από το Ντεριντιανό αδύνατο του αρχείου ή μάλλον υλοποιώντας ενσώματα το αδιανόητο, επιτελώντας στα όρια του διανοητού.⁵

Υπάρχει δυνατότητα για αντι-αρχείο;

Θα μου επιτραπεί αυτή η μικρή παρέκβαση στις επόμενες σελίδες, η οποία αφορά τόσο το ερώτημα του τι είναι και τι κάνει τελικά ένα φεμινιστικό/κουήρ (αντι)αρχείο, ως μια αρχειακή χειρονομία που υπονομεύει το πατριαρχικό αρχείο και την εξουσία του, όσο και την καθημερινή μου εργασία ως αρχειονόμος στο Ιστορικό Αρχείο της Βιβλιοθήκης της Γενικής Γραμματείας Ισότητας, μια συλλογή που κατασκευάστηκε μέσα από τις δωρεές των προσωπικών και συλλογικών αρχείων των φεμινιστριών και των ομάδων του φεμινιστικού δεύτερου κύματος στην Ελλάδα.

Οι Cook και Schwartz (2002), αρχειονόμοι και εκείνοι, χρησιμοποιούν την επιτελεστική θεωρία της Μπάτλερ για το φύλο για να περιγράψουν την αρχειακή εργασία. Το αρχείο επιτελείται μέσα από την επαναλαμβανόμενη πρακτική αναγνωρισμένων, θεσμισμένων και επικυρωμένων πράξεων, οι οποίες φυσικοποιούνται στους κώδικες δεοντολογίας του επαγγέλματος και στα προεδρικά διατάγματα της ίδρυσης των σχολών. Κι είναι σα να απαντούν (άθελά τους;), στο ερώτημα που θέτει ο Ντεριντά, ήδη στην πρώτη σελίδα του βιβλίου του: «Αλλά σε ποιον ανήκει, σε τελευταία ανάλυση, η αυθεντία σχετικά με τη θέσμιση του αρχείου;» (1996). Στην επιτελεστικότητά του που επικυρώνει την εξουσία της παρακαταθέσεως. Ή, όπως ίσως να απαντούσε ο Foucault (2017), στην καταστατική θέση του υποκειμένου απ' όπου εκφωνείται ο λόγος και στον χώρο απ' όπου εκφωνείται.

Ακολουθώντας περαιτέρω τη σκέψη του Foucault (2017), η οποία μας καλεί να θέσουμε υπό συζήτηση τις τελεολογικές ιστορικές συνθέσεις και να δεχτούμε ότι έχουμε να κάνουμε με ένα πλήθος διάσπαρτων συμβάντων (ό.π., σ. 38-39), αλλά και του Ντεριντά (1996) για το αδύνατο του αρχείου, η Cvetkovich (2012b) θα

⁵ Η Cvetkovich κάνει μία διάκριση μεταξύ του anti-archive, την αδυνατότητα του αρχείου και του counter-archive, την όχι ακόμη κατακτημένη δυνατότητα, για την μονίμως ανοιχτή ενδεχομενικότητα του αρχείου. Εδώ: Ann Cvetkovich, "The Queer Art of the Counterarchive"

<https://www.youtube.com/watch?v=pefn1BI9bOE>

κατασκευάσει τον ενδιάμεσο χώρο εντός του οποίου θα εναποθέσει τη δυνατότητα του φεμινιστικό/κούηρ αντι-αρχείου. Ανάμεσα στη γνώση πως είναι αδύνατο να αναπαρασταθεί και στην ελπίδα ότι δεν έχει ακόμη αναπαρασταθεί. Ο ενδιάμεσος αυτός χώρος κατασκευάζεται από την Cvetkovich με τη συνδρομή των μετα-αποικιακών σπουδών της Spivak, για τη θέση και τις αντιστάσεις του υποτελούς υποκειμένου και των αφροαμερικανικών σπουδών για την έρευνα μέσα και πέρα από το απόν αρχείο της δουλείας, όπως της Hartman.

Το φεμινιστικό/κούηρ αρχείο δεν (θα έπρεπε να) περιορίζεται στη διεύρυνση της αναπαράστασης των αποκειμένων σωμάτων και αποσιωπημένων γεγονότων προηγούμενων εποχών, αν και παραμένει εν πολλοίς η κυρίαρχη αντίληψη αντανakλώντας την εκλογική ποσόστωση στην αρχειακή εργασία. Όπως υποστηρίζουν οι Cifor και Wood, συναδέλφισσες και φεμινίστριες κι εκείνες, τα φεμινιστικά/κούηρ αρχεία (έχουν τη δυνατότητα) να δουλεύουν «για τη διάλυση της ετεροκανονικής, καπιταλιστικής και ρατσιστικής πατριαρχίας σε πολλά μέτωπα και από πολλούς δρόμους», χρησιμοποιώντας την κριτική φεμινιστική μεθοδολογία ως εργαλείο (2017, σ. 2). Η Caswell (2016), από τη θέση της αρχειονόμου και φεμινίστριας επίσης, θα επισημάνει πως οι συζητήσεις γύρω από το αρχείο που λαμβάνουν χώρα στις αρχειακές σπουδές και εκείνες που διεξάγονται στο πεδίο των ανθρωπιστικών επιστημών, γίνονται παράλληλα, στερώντας και από τα δύο πεδία τη χαρά και τα οφέλη της αλληλεπίδρασης. Στο πλαίσιο αυτό, και με πιο σκληρούς τόνους, κινείται η κριτική της Eichhorn, στο βιβλίο της *The Archival turn in feminism* (2013), στο οποίο αφιερώνει ένα ολόκληρο κεφάλαιο για να παρουσιάσει την πρωτοποριακή δουλειά της βιβλιοθηκονόμου και αγωνίστριας Jenna Freedman αναφορικά με το αρχείο από zines που δημιούργησε στη βιβλιοθήκη του Barnard College. Η Eichhorn καλεί τους/τις συναδέλφισσές της στην πολιτισμική θεωρία να μην αγνοούν το λεξιλόγιο, την ορολογία και τα πρότυπα που χρησιμοποιούν οι εργαζόμενες στα αρχεία και στις βιβλιοθήκες και να λάβουν υπόψη τους τις θεωρητικές αναζητήσεις τους (σ. 31-32).

Το σώμα του αρχείου, the archival corpus, αυτό που περιγράφει το περιεχόμενο των συλλογών του στη γλώσσα των αρχειονόμων, πόσο διαφορετικό είναι από την επίκληση για μία ενσώματη αρχειακή πολιτική; Ίσως τελικά, να μιλάμε ήδη την ίδια γλώσσα, σε άλλες χώρες.

Αντι-αρχεία και κόκκινο χαλί

Το ανανεωμένο ενδιαφέρον που προκαλεί η Αρχειακή Στροφή για συλλογές πέρα από το τυπικό αρχείο, δημιουργεί και τον χώρο για τη στέγαση αντι-αρχείων σε μεγάλα κρατικά και ιδιωτικά ιδρύματα, μια αντίφαση εν τοις όροις που όμως διευρύνει την πρόσβαση και διασώζει τα τεκμήρια. Οι συνεργασίες αυτές μεταξύ των αρχειακών συλλογών κάποιων μέχρι πρότινος περιθωριοποιημένων ή/και πολιτικά ενεργών κοινοτήτων από τη μια και των πανεπιστημίων, αρχείων, βιβλιοθηκών και μουσείων από την άλλη, καθίστανται δυνατές ακριβώς πάνω στις λέξεις «μέχρι πρότινος».

Τα αντι-αρχεία που περνούν την πόρτα των κρατικών και ιδιωτικών πολιτιστικών και εκπαιδευτικών ιδρυμάτων είναι βέβαιο πως δεν μπορούν (πια) να προκαλέσουν καμία έκρηξη στο εσωτερικό της Οικίας του Άρχοντα. Παραφράζοντας τον Baldwin, η είσοδος των φεμινιστικών/κουήρ αρχείων στα ιδρύματα και στους φορείς συμβαίνει μόνο αφού έχει ήδη παύσει η εξέγερση και η αναταραχή, που κάποτε προκάλεσαν ή, όπως έγραψε ο Ντεριντά (2000) για το καλωσόρισμα του Μαρξ στα δυτικά πανεπιστήμια ως διανοητή, «δεχόμαστε την επιστροφή αρκεί να μην ξανάρθει η εξέγερση που ενέπνευσε αρχικά το ξεσκήνωμα, την ανταρσία, την επαναστατική ορμή» (σ. 45). Μπορούμε, και ίσως θα έπρεπε, να συνεχίσουμε να τα ονομάζουμε αντι-αρχειακές συλλογές, ως αναφορά στον τρόπο, στον τόπο και στο χρόνο παραγωγής τους, και προς τέρψιν των ανυπόμονων ερευνητριών, επιμελητριών, αρχειονόμων και των φορέων τους, «but the masters tools will never dismantle the masters house». Η κάθε τέτοια προσπάθεια για συνύπαρξη θα υπονομεύεται από τις επιτελεστικότητες του ίδιου του αρχείου και από τον άρχοντα του κάθε οίκου, στα χέρια του οποίου τελικώς αφήνεται.

Η επιλογή για ανεξαρτησία από τα ιδρύματα σχετίζεται, σύμφωνα με τις Cifor & Wood (2017), με αυτό που η Cvetkovich έχει περιγράψει ως «Κουήρ Αρχειακό Ακτιβισμό», ο οποίος αναζητά ένα δρόμο πέρα από την ενίσχυση σε πόρους και υποδομές που μπορεί να προσφέρει ένα ίδρυμα, και παράλληλα επιζητά τη δημιουργία χώρων στους οποίους θα μπορέσει να στεγάσει την ενασχόλησή του με τα υλικά ενός αρχείου. Αυτό το βήμα προϋποθέτει την αποδέσμευση από την αντίληψη περί της αποδεικτικής αξίας και ισχύος των αρχείων, (αλήθεια απέναντι σε ποιον;), η οποία αναγκαστικά φέρει μαζί της και τη σφραγίδα της εξουσίας.

Πέρα από το χώρο που θα στεγαστεί ένα αντι-αρχείο και την ανεξαρτησία που θα διεκδικήσει από τα ιδρύματα, θα παραμένει δυσεπίλυτη αντίφαση και μόνιμος πονοκέφαλος η δυνατότητα για ένα αρχείο χωρίς αρχή. Η κριτική φεμινιστική θεωρία και οι μετα-αποικιακές σπουδές, μπορούν όντως να προσφέρουν πολλά ως προς αυτό, και πρώτα απ' όλα το εξεταστικό και αναστοχαστικό βλέμμα, όχι μόνο για τη θέση που δεν βρήκαν τα αποκείμενα της κυριαρχίας μέσα στα τυπικά αρχεία, αλλά κυρίως για την αμφισβήτηση των υποκειμενοποιήσεων και των ουσιοκρατικών ταξινομήσεων, μια αρχειοθέτηση που να ανοίγει το ενδεχόμενο για μια «αρχειακή αναταραχή». Τι είναι αυτό που μπορούμε να αναζητήσουμε τελικά εντός του αρχείου;

Οι απόπειρες συγκρότησης ενός φεμινιστικού αρχείου, άλλωστε, που βλέπουν την ιστορία σαν ένα παζλ με λειψά κομμάτια, «μια αλυσίδα γεγονότων, εκεί που αυτός βλέπει μία μοναδική καταστροφή» και την αρχειακή δουλειά σαν το χέρι που θα τα ανασύρει και θα τα κουμπώσει πάνω στο υπάρχον, πόσο διαφεύγουν, τελικά, από την προσπάθεια ανασυγκρότησης μίας συνεχούς ιστορίας, μιας ανασυντεθειμένης ενότητας, απαραίτητη ιδρυτική λειτουργία του υποκειμένου στη δύση (Foucault 2017, σ. 26), δηλαδή του λευκού, χριστιανού, υγιή, ετεροκανονικού άνδρα, του Βιτρούβιου. Η επιστροφή σ' ένα εκ των υστέρων κατασκευασμένο αρχείο μιας ευθύγραμμης εξιστόρησης, αισθάνομαι ότι ανοίγει την πόρτα σε μία δυτικοκεντρική ουσιοκρατική τοποθέτηση του υποκειμένου «γυναίκα» πάνω στο παζλ, που θα αναζητήσει κοιτώντας προς τα πίσω τη χαμένη ιστορική της συνείδηση. «Έτσι η επιστημική βία θα συνδυαστεί με την προώθηση της γνώσης και του πολιτισμού. Και η υποτελής γυναίκα θα μείνει περισσότερο βουβή από ποτέ» (Spivak, 2018, σ. 84).

Τέλος της παρέκβασης.

Τα περιττώματα του αρχείου και ο μάρτυρας

Τα περιττώματα είναι ο συνδετικός κρίκος ανάμεσα στη ζωή και στον θάνατο. Ενσαρκώνουν όλα όσα έχουν καταστεί αόρατα, περιφερειακά ή αναλώσιμα για την κυρίαρχη Ιστορία, δηλαδή για την Ιστορία ως αφήγηση των μεγάλων ανδρών, της αυτοκρατορίας και του έθνους. Τα περιττώματα «εγείρουν μια φρίκη βαρετή και κοινότοπη που συνδέεται με ό,τι είναι απεχθές, ευτελές και άξιο περιφρόνησης – μ' έναν σωρό από σκατά». Τα περιττώματα είναι τα απομεινάρια όλων εκείνων των ζωών που τίθενται εκτός της Ιστορίας και «διαλύονται μέσα στην απόλυτη αμνησία».

Σε μια μπατλερική ανάγνωση της Hartman, τα περιττώματα (waste στο πρωτότυπο), είναι αυτά που παράγονται μέσα από την επαναλαμβανόμενη επιτέλεση των κυρίαρχων ηγεμονικών ιδεωδών. Το λευκό δυτικό σώμα παράγεται (και) τη στιγμή που αποβάλλει τη μη λευκή και μη χριστιανική ετερότητα από την κανονιστική του επικράτεια, και η επικράτεια λαμβάνει στην παρούσα εννοιολόγηση χαρακτήρα εθνικό. Το εθνικό ορίζεται από αυτό που αποβάλλει μέσα σε ρυθμισμένα πλαίσια. Η παραγωγή σκουπιδιών γίνεται η καταστατική συνθήκη του ελληνορθόδοξου έθνους. «Όταν ακουμπάμε τα σακίδια μας σε μια άλλη χώρα, δεν υπάρχει άμεσα κάποιο καταφύγιο για εμάς. Σήμερα παύουμε να είμαστε υποκείμενα. Γινόμαστε αντικείμενα διαπραγματεύσεων! Μας βλέπουν σαν απόβλητα και μας αντιμετωπίζουν σαν σκουπίδια», γράφει η Parwana Amiri (2021), νεαρή προσφύγισσα από το Αφγανιστάν, στα αυτοβιογραφικά της σημειώματα από το στρατόπεδο της Ριτσώνας. Η Μπάτλερ (2008) θα ονομάσει αυτό που αποκλείεται κατά το σχηματισμό του κυρίαρχου, αποκείμενο, το οποίο εξωθείται στη «ζώνη του «μη κατοικήσιμου», και συνιστά το άκρο που καθορίζει την επικράτεια του υποκειμένου, συνιστά την τοποθεσία της επίφοβης ταύτισης ενάντια -και χάρη- στην οποία η επικράτεια του υποκειμένου θα οριοθετήσει τη διεκδίκησή της για αυτονομία και ζωή» (σ. 45). Ένας ορισμός και για τα εθνικά σύνορα, τον ποταμό Έβρο, τις νησίδες του, τη μεταξικής εμπνεύσεως και ουδέποτε καταργημένης Ζώνη Ασφάλειας Προκαλύψεως⁷ μέσα στα χωριά, και κάθε επικράτειας εκτός της οποίας απωθείται το πολιτισμικά αδιανόητο σώμα. Από αυτή την τοποθεσία, τα περιττώματα, τα σκουπίδια, τα αποκείμενα, θα διαταράσσουν με την ίδια μανιώδη επαναληψιμότητα του επιτελεστικού -«την τρίτη φορά κατάφερα να περάσω τα σύνορα», την κανονιστική βία που τα απαλείφει. Από αυτή την τοποθεσία, από τη μη κατοικήσιμη ζώνη της Μπάτλερ, επιστρέφουν σαν ίσκιοι τα φαντάσματα της Φαχίμα, της Φαρζάνα και της Ραμπία για να ταραξουν τις, όχι και τόσο στέρεες τελικά, αρχειακές παρατάξεις.

⁶ Η μετάφραση του συγκεκριμένου αποσπάσματος έγινε από τον συμφοιτητή, φίλο και ικανό μεταφραστή Κωνσταντίνο Τζήκα. Όλα τα υπόλοιπα αποσπάσματα από κείμενα στα αγγλικά είναι δικές μου μεταφράσεις.

⁷ Αναγκαστικός νόμος υπ' αριθ. 336/1936 «Περί μέτρων ασφάλειας οχυρών θέσεων» http://www.ndf.gr/pdfs/376_1936.pdf

«Τα περιττώματα είναι ο συνδετικός κρίκος ανάμεσα στη ζωή και στον θάνατο», είναι το αρχειακό ενδιαμέσο του Ντεριντά (1996), το *entre les*, η αντίφαση μεταξύ της ενόρμησης θανάτου και της συντήρησης. Τα περιττώματα της Hartman, το αποκείμενο της Μπάτλερ, είναι τα φαντάσματα. Αλλά «για να υπάρξει φάντασμα, χρειάζεται μια επιστροφή στο σώμα» (Ντεριντά, 2000, σ. 160). Το μη τυπικό αρχείο, αυτό που χτίζεται από τα ερείπια που πετροβολούν τον Άγγελο, είναι το «άλλο τεχνηματογενές σώμα», το «προφητικό σώμα», στο οποίο ενσαρκώνεται και κατοικεί το φάντασμα. Σε μία τέτοια απόπειρα φιλοδοξεί να συμβάλει η εργασία αυτή, κατασκευάζοντας το σώμα του αρχείου από όλα όσα συνέλεξα στο ταξίδι μου στον Έβρο.

Η ίδια η κίνηση των προσφύγων, οι προσφυγικές ροές, το ταξίδι τους και η επανάληψή του είτε από τα ίδια άτομα που επιχειρούν ξανά και ξανά να διασχίσουν τα σύνορα, επαναπροωθούνται και επιστρέφουν, είτε από τα επόμενα που θα επιχειρήσουν για πρώτη φορά, δημιουργεί ένα ζωντανό αρχείο που εγγράφεται στον Έβρο, «δεν υπάρχει αρχείο χωρίς τόπο καταγραφής, χωρίς μια τεχνική επανάληψης και χωρίς μian ορισμένη εξωτερικότητα. Δεν υπάρχει αρχείο χωρίς έξωθεν», θα πει ο Ντεριντά (1996, σ. 28), και η δική μου αρχειακή χειρονομία, ένα έργο πάνω στα αρχειοθετημένα από τις προσφύγισσες μονοπάτια του Έβρου, έρχεται να πει μια ιστορία που δεν μπορεί να ειπωθεί. Μια ανάμνηση θανάτου.

Στο έργο του *Αυτό που μένει από το Άουσβιτς: το αρχείο και ο μάρτυρας* (2015), ο Agamben αναμετριέται με το πρόβλημα του μάρτυρα (ποιος μπορεί να καταθέσει μια ανάμνηση θανάτου;), του Εβραίου έγκλειστου στο στρατόπεδο εξόντωσης της ναζιστικής Γερμανίας, ο οποίος επέζησε για να καταμαρτυρήσει τη φρίκη των στρατοπέδων και να μιλήσει για τις εκτοπισμένες που δεν επέζησαν. «Θα λέγαμε εκ πρώτης όψεως ότι είναι ο άνθρωπος – ο επιζήσας- που καταθέτει για τον μη-άνθρωπο, τον μουσουλμάνο⁸. Όμως, εάν ο επιζήσας καταθέτει για τον μουσουλμάνο -με την τεχνική έννοια «αυτού που μιλά για λογαριασμό εκείνου» ή «αντ' αυτού» (μιλάμε εμείς γι' αυτούς, αντ' αυτών), τότε κατά κάποιον τρόπο σύμφωνα με τη νομική αρχή κατά την οποία οι πράξεις του αντιπροσώπου καταλογίζονται στον εντολοδότη, είναι ο μουσουλμάνος που καταθέτει.[...]. Αυτό

⁸ «Μουσουλμάνους αποκαλούσαν στα στρατόπεδα τον φυλακισμένο που είχε εγκαταλείψει κάθε ελπίδα αλλά είχε εγκαταλειφθεί και από τους συντρόφους του [...] ήταν ένα περιφερόμενο πτώμα» Agamben (2015, σ. 46)

μπορεί, επίσης, να εκφραστεί λέγοντας ότι το υποκείμενο της μαρτυρίας είναι εκείνο που καταθέτει μια αποϋποκειμενοποίηση χωρίς όμως να ξεχνάμε ότι «το να καταθέτεις μια αποϋποκειμενοποίηση» μπορεί μόνο να σημαίνει ότι δεν υπάρχει, με την ακριβή έννοια, ένα υποκείμενο της μαρτυρίας («το επαναλαμβάνω δεν είμαστε εμείς...οι πραγματικοί μάρτυρες»). Κάθε μαρτυρία είναι μια διαδικασία ή ένα πεδίο δυνάμεων ασταμάτητα διασχιζόμενο από ρεύματα υποκειμενοποίησης και αποϋποκειμενοποίησης» (Agamben, 2015, σ. 144-45).

Στο πλαίσιο της παραπάνω συλλογιστικής, η προσφύγισσα από το Ιράν που συνάντησα κατά τη διάρκεια της έρευνας, μία γυναίκα που πέρασε τον Έβρο και επέζησε, καταθέτει αντ' αυτών, δανείζει τη φωνή της στο μη άνθρωπο, στις δολοφονημένες Φαχίμα, Φαρζάνα και Ραμπία, για να μπορέσει να παρακατατεθεί όχι από την ίδια, τελικά, αλλά από εμένα, η μαρτυρία των τριών γυναικών, ως τμήμα του αρχείου (μου) για τις τρεις προσφύγισες – πρακτική που μάλλον διαταράσσει αρκετά το σχήμα του Agamben. Είναι, ίσως, η αγωνία του Agamben, και νωρίτερα του Λέβι, για το ποιος μαρτυρά, ποιος καταθέτει, ποια είναι η φωνή που ακούγεται, η οποία κουβαλά στα σπλάχνα της τον ουσιοκρατικό κολλώδη ιστό του αρχείου, σε τέτοιο βαθμό που ενώ ανοίγει την πόρτα στα φαντάσματα,⁹ δεν δημιουργεί τελικά τον χώρο για να περάσει το μη-ανθρώπινο ελεύθερα το κατώφλι της διήγησης, χωρίς το άγχος της αποδεικτικής αξίας ενώπιον της ύστατης Αρχής της Ιστορίας με I κεφαλαίο.

Μαζί με την ουσιοκρατία, μέσα από την εναγώνια κύκλωση του υποκειμένου, επιστρέφει και ο μαρτυρικός του τ(ρ)όπος¹⁰, η σταύρωση όσων μαρτύρησαν, εξαιτίας της φυλής, της θρησκείας, της ιδεολογίας, εξαιτίας ταυτοτήτων με τις οποίες περνάς σε ένα στρατόπεδο αλλά δεν περνάς τα σύνορα. Κι έτσι, έχω την αίσθηση ότι

⁹ «Ο άνθρωπος είναι, δηλαδή, πάντοτε πέραν ή πριν το ανθρώπινο, είναι το κεντρικό κατώφλι μέσω του οποίου περνούν ασταμάτητα τα ρεύματα του ανθρώπινου και του μη-ανθρώπινου, της υποκειμενοποίησης και της αποϋποκειμενοποίησης, του γίνεσθαι ομιλών του έμβιου όντος και του γίνεσθαι έμβιων του λόγου», Agamben, «Αυτό που μένει από το Άουσβιτς», σελ. 162.

¹⁰ «Η ανάγνωση των πρώτων χριστιανικών κειμένων για το μαρτύριο -για παράδειγμα, το Scorpiace του Τερτυλλιανού- εμπεριέχει, απρόσμενα διδάγματα. Οι Πατέρες είχαν απέναντί τους ομάδες αιρετικών που αρνούσαν το μαρτύριο, αφού αυτό συνιστούσε στα μάτια τους έναν εντελώς χωρίς νόημα θάνατο. Τι νόημα μπορούσε να έχει η δήλωση της πίστης ενώπιων ανθρώπων -των διωκτών και των δημίων- οι οποίοι απ' αυτή τη δήλωση δεν θα καταλάβουν τίποτα; Ο Θεός δεν μπορούσε να θέλει κάτι χωρίς νόημα. "Πρέπει να υποφέρουν οι αθώοι αυτά τα πράγματα; Μια για πάντα ο Χριστός δάκρυσε για εμάς, μια για πάντα φονεύθηκε, ακριβώς για να μη φονευθούμε εμείς. Εάν ζητά ανταπόδοση, μήπως αυτό οφείλεται στο ότι και αυτός αναμένει τη σωτηρία από τον θάνατό μου;". Agamben, Αυτό που μένει από το Άουσβιτς, σελ. 30.

προκειμένου να φανερωθεί, να ενσαρκωθεί ο μάρτυρας που θα καταγγείλει τη φρίκη του Θεού που σιώπησε¹¹, γινόμαστε μάρτυρες εμείς μίας νέας Πεντηκοστής, στην οποία ο Μουσουλμάνος θα φωτίσει τους επιζώντες.

Η μαρτυρία, όμως, δεν είναι μια απλή καταγραφή, οι παρατηρήσεις για ένα περιστατικό, αλλά η κατά Shoshana Felman «μοναδική και αναντικατάστατη τοπογραφική θέση αναφορικά με ένα συμβάν» (όπως αναφέρεται στο Αθανασίου, 2007, σ. 243), πράγμα που καθιστά αδύνατη και εντελώς άσκοπη κάθε προσπάθεια να ειπωθεί η ιστορία εκείνων που δεν επέζησαν, ωσάν να την έλεγαν οι ίδιες. Οι πραγματικοί μάρτυρες δεν είμαστε εμείς. Πώς ήταν το ταξίδι σου από την Ιστανμπούλ στον Έβρο; θα ρωτήσω τη γυναίκα από το Ιράν, ελπίζοντας στη γέφυρα που φτιάχνει η κοινή μοίρα των προσφυγισσών που κάνουν αυτό το ταξίδι.

Κι αν εμπιστευθούμε τα φαντάσματα;

Η Hartman (2007) αναμετριέται με τα όρια του αρχείου στην απόφασή της να ανατρέξει στα βήματα εκείνων που αιχμάλωτοι σπρώχτηκαν στα μονοπάτια του δουλεμπορίου και όταν έφτασαν στα φρούρια των αποικιοκρατών στις ακτές του Ατλαντικού, ήταν ήδη σκλάβοι. Η κατάδυση που επιδιώκει στο παρελθόν της Αφρικής συνδέεται με την επίμονη αναμόχλευση στο έργο της αυτού που αποκαλεί «μεταθανάτια ζωή της δουλείας», της μακρόχρονης επίδρασης του ρατσισμού στις ζωές της μαύρης Αμερικής: ευάλωτες, περιθωριοποιημένες και διαρκώς εκτεθειμένες στο θάνατο. Ανασκάπτει τη μνήμη της σκλαβιάς, φτιάχνοντας ένα αρχείο συναισθημάτων από προσωπικές αναμνήσεις, ημερολόγια ταξιδιού, συζητήσεις, επισκέψεις στα μνημεία, φωτογραφίες, και κατασκευασμένες από την ίδια διηγήσεις εκείνων που δεν μπορούν να μιλήσουν πια.

Το ταξίδι αυτό προς τη Γκάνα το πραγματοποιεί αφού το επίσημο αρχείο την έχει ήδη απογοητεύσει. Μια συλλογή από:

«τα δηλωθέντα φορτία των δουλεμπόρων, κατάστιχα εμπορευμάτων, ευρετήρια τροφίμων, αποδείξεις πωλήσεων, λεπτομερής καταγραφή σε τεμάχια των ζωντανών, ασθενών και νεκρών, ημερολόγια του καπετάνιου, ημερολόγια των ιδιοκτητών των φυτειών. Ο απολογισμός των εμπορικών

¹¹ «Υπάρχει το Άουσβιτς, δεν μπορεί επομένως να υπάρχει Θεός». Αυτή είναι η ακροτελεύτια φράση, η τελική απάντηση, του Πρίμο Λέβι προς τον Φερντινάντο Καμόν, και με αυτήν επρόκειτο να κλείνει το βιβλίο συνομιλιών των δύο συγγραφέων. (<https://www.kathimerini.gr/culture/95778/i-ekleipsi-toy-theoy-meta-to-aovsvits/>)

συναλλαγών ήταν το πιο κοντά που βρέθηκα με τους σκλαβωμένους. Διαβάζοντας τις ετήσιες αναφορές των εμπορικών εταιριών και των γραμμάτων που ταξίδεψαν από το Λονδίνο και το Άμστερνταμ στα φυλάκια της ακτής της Δυτικής Αφρικής, έψαχνα τα ίχνη των κατεστραμμένων. Σε κάθε γραμμή εμπορεύματος, έβλεπα ένα τάφο. Εμπορεύματα, φορτία και πράγματα που δεν αναπαρίστανται, τουλάχιστον όχι εύκολα. Το αρχείο ορίζει τι μπορεί να ειπωθεί για το παρελθόν και τα είδη των ιστοριών για τους ανθρώπους που καταγράφηκαν, βαλσαμώθηκαν και σφραγίστηκαν σε κουτιά και φακέλους. Η μελέτη των αρχείων είναι μία είσοδος στο νεκροτομείο, επιτρέπει μια τελευταία θέαση και μια τελευταία ματιά στους ανθρώπους που σε λίγο θα εξαφανιστούν στα αμπάρια του δουλεμπορικού».

(Hartman, 2007, σ .17)

Η Cvetkovich (2012a) στο έργο της *Depression: a public feeling* θα αναφερθεί στο έργο της Hartman, αναδεικνύοντας την ερευνητική της μέθοδο ως ένα «ασυνήθιστο κομμάτι ακαδημαϊκής γνώσης που καθιστά τα απομνημονεύματα καίριας σημασίας στην επίπονη αρχειακή έρευνα» (σ. 126). Θα συνδέσει, ουσιαστικά, τη δική της δουλειά ανασκαφής του τραύματος ως αρχειακή χειρονομία με εκείνη της Αφροαμερικανίδας ερευνήτριας και θα προτείνει να δούμε την εργασία της Hartman ως ένα κείμενο πολιτικής κατάθλιψης.

«Πήγαν για να γιατρευτούν, εγώ πήγα να ανασκάψω μία πληγή» (Hartman, 2007, σ. 40), με αυτά τα λόγια η Hartman θα πάρει αποστάσεις από την προηγούμενη γενιά Αφροαμερικανών που ταξίδεψαν μέχρι την Αφρική ως εκτοπισμένοι/ες σε αναζήτηση μιας γραμμής συγγένειας βιαίως αποκομμένης, ενός παρελθόντος «πριν από», μίας στιγμής ελευθερίας και μίας δυνατότητας απελευθέρωσης από το φάντασμα της σκλαβιάς που τους στοιχειώνει. Η Hartman επιμένει στη θέση της διπλά αποξενωμένης, τόσο από την αφροαμερικανική της ταυτότητα όσο και από την αφρικανική της καταγωγή, ως τη μόνη ασφαλή θέση προκειμένου να μην προσφέρει το σώμα της ως λεία στην ιστορική αμνησία.

«Προχωρούσα στα μουντρούμια, σαν το πάτωμα να ήταν απλώς ένα πάτωμα, αρνούμενη τη γνώση πως αυτό που πατούσα ήταν τα απομεινάρια των σκλάβων, που σπρώχνονταν ακόμη περισσότερο στη λησμονιά από τη σόλα των δικών μου παπουτσιών» (ό.π. σ. 115): έτσι περιγράφει η Hartman την επίσκεψη της στο Cape Coast Castle στην Γκάνα, το φρούριο στο οποίο γινόταν το δουλεμπόριο των αποικιοκρατών. Η περιγραφή αυτή φέρει μια αβάσταχτη υλικότητα, στην οποία αναφέρεται και η Cvetkovich (2012a, σ. 128) όταν λέει πως, στην προσπάθειά της η

Hartman να συμπληρώσει την απουσία ενός έγγραφου αρχείου, «σκηνοθετεί ένα υλικό συναπάντημα με την ιστορία», αναζητά τα απολύτως υλικά φαντάσματα και την κολλώδη ουσία του συν-αισθήματος, τα ίχνη που αυτό αφήνει όταν αποσύρεται στο παρελθόν, στους τόπους του πρώτου εκτοπισμού. Η περιγραφή της επίσκεψης της λειτουργεί σαν παράδειγμα της παραδοξότητας που θέλει τα φαντάσματα του αρχείου να είναι εξίσου υλικά με τα έγγραφα που παρακατατέθηκαν. Η υλικότητα εδώ είναι κυριολεκτική. Ανασκαφή που έλαβε χώρα το 1972 στα μπουντρούμια, και την αναφέρει στο ίδιο σημείο η Hartman, εντόπισε 18 ίντσες ανθρώπινων εκκριμάτων στο πάτωμα, οι λέξεις έχουν πάντα σημασία, και ίσως εδώ να έχουμε μία στιγμή στην οποία η ανασκαφή του τραύματος που επιχειρεί η Hartman να βρίσκει την απόλυτη μετουσίωσή της, εδώ στο απόβαρο της ιστορίας, στη συνάντησή της με τα φαντάσματα, φτιαγμένα τελικά από «αίμα, σκατά και βρώμα» (Hartman, 2007, σ. 119).

Οι σελίδες αυτές από το βιβλίο της, στο Cape Coast Castle, το οποίο πλέον κατακλύζεται από Αφροαμερικανούς τουρίστες και τουρίστριες που φωτογραφίζονται μέσα στα μπουντρούμια, άστραψαν στο δυστοπικό καλοκαίρι μέσα στο οποίο έγραφα τη διπλωματική, σαν «τα ειπωμένα πράγματα που λάμπουν έντονα σαν κοντινά άστρα, ενώ μας έρχονται στην πραγματικότητα από πολύ μακριά» (Foucault, 2017, σ. 200). Το δυστοπικό καλοκαίρι του 2022, που κολυμπάμε στο Αιγαίο, αρνούμενες τη γνώση, πως στις 10 Αυγούστου του 2022, περίπου 50 άνθρωποι, στα ανοιχτά της Ρόδου, εκεί που χαρούμενοι τουρίστες αγοράζουν κρουαζιέρες, 50 πρόσφυγες πνίγηκαν στα νερά του, ή το κοινό μυστικό που μοιράστηκε μαζί μου ο ιατροδικαστής στην Αλεξανδρούπολη πως ο βυθός του Έβρου καλύπτεται πια από ανθρώπινα οστά.

Η Cvetkovich θα ανασκάψει με χειρουργική ακρίβεια και το δικό μου τραύμα και κίνητρο, όταν λίγο παρακάτω στην κριτική της για την έρευνα της Hartman, θα πει πως «ξεχωριστή συμβολή του έργου της είναι η χρήση της προσωπικής αφήγησης, όπως αυτή κινητοποιείται από την πολιτική κατάθλιψη και τα συνακόλουθα ερωτήματα που αυτή η κίνηση εγείρει για την ευρύτερη πολιτική δουλειά της μελέτης του τραύματος και των συναισθηματικών δυναμικών της» (2012a, σ. 129). Γιατί πως αλλιώς να εξηγήσω ότι σε ένα καλοκαίρι πολιτικής κατάθλιψης, με την πλειονότητα των κοινωνικών κινημάτων και πολιτικών

εγχειρημάτων στα οποία συμμετείχα με ζέση να έχουν πάντοι προ καιρού και το φεμινιστικό κίνημα να μου φαντάζει τόσο μόνο, δίνοντας όλο και περισσότερο χώρο στην -πολιτική και γι' αυτό προσωπική- απελπισία, ξεκίνησα για ένα ταξίδι στον Έβρο, αναζητώντας μία συνάντηση με την ιστορία, ή μάλλον, θέλοντας να πω μία ιστορία ως αντίδοτο «και στην πολιτική και στην ψυχοθεραπεία» (ό.π. σ. 130).

Τελικά, αυτό το οποίο επιχειρώ εδώ, τι άλλο είναι από μία απόπειρα για το αδύνατο, το μη αναπαραστάσιμο, το άφατο, μια απόπειρα για ένα αρχείο τραύματος, του δικού μου τραύματος από την ιεράρχηση των σωμάτων, όπως αυτή εκφράζεται και εντός του φεμινιστικού κινήματος, και από τη συνειδητοποίηση του πόσο αξεδιάλυτα είμαστε μπλεγμένες στο κουβάρι που μας παράγει και το παράγουμε.

Το αρχείο αυτό δημιουργείται από την επιθυμία μου να ανασκάψω το τραύμα και να καταπατήσω όρια, να μετακινηθώ στη θέση της εκτοπισμένης, απαντώντας κάπως και στο κάλεσμα της bell hooks (1989): «Η γλώσσα [των ημερολογίων, θα] είναι κι αυτή μια τοποθεσία αγώνα». Το να αφηγηθώ μια ιστορία που δε μου ανήκει είναι το δικό μου ταξίδι, η δική μου (μετα)κίνηση που απαιτεί «την ώθηση των ορίων, των συνόρων, που έχουν τεθεί από τη φυλή, το φύλο και την ταξική κυριαρχία. Εξαρχής, λοιπόν, ορίζεται ως μια πολιτική χειρονομία που αψηφά τα όρια» (ό.π.). Μια αρχειακή χειρονομία, από μια λευκή δυτική φεμινίστρια, πολίτη του κράτους που τις δολοφόνησε, υποκείμενο δικαιωμάτων ορισμένων ακριβώς πάνω στο δικό τους ενσώματο όριο, τα δικά τους νεκρά σώματα είναι τα πολιτικά μου δικαιώματα, που επιθυμεί διακαώς να μετακινηθεί πολιτικά από ανάγκη να συναντηθεί σε αυτή τη ριζοσπαστική θέση, πολιτικά αντιστεκόμενη, αλληλέγγυα με τις καταπιεσμένες, στην τοποθεσία που η μεταμόρφωση είναι δυνατή. Η Hartman (2020, σ. 127) μιλά για «ενσυναισθητική ταυτοποίηση» και απορρίπτει κάθε άλλη προσπάθεια αφήγησης, η οποία τελικά εξαλείφει το αποκείμενο σώμα, ανεξαρτήτως των πολιτικών προθέσεων, και η Harding (1987), αναφέρεται στη θέση της φεμινίστριας ερευνήτριας εντός του θέματος που ερευνά, σα να είναι ένα σώμα, όπου το δίπολο εαυτή/άλλη καταρρέει.

Από την ίδια θέση θα συγκεντρώσω λόγους, ίχνη, συν-αισθήματα, φωτογραφίες σε μια απόπειρα να καταπατήσουμε τα όρια του, έτσι κι αλλιώς, απόντος αρχείου, αναζητώντας το επαναλαμβανόμενο στις μαρτυρίες και στα ίχνη, συγκροτώντας ένα αντι-αρχείο και μια αδύνατη μαρτυρία για το ταξίδι και τα

σύνορα, για να μπορέσω να διηγηθώ, μιλώντας τη γλώσσα των φαντασμάτων, την ιστορία τριών γυναικών που δολοφονήθηκαν στον Έβρο.

Κεφάλαιο δεύτερο

Μεθοδολογία

Πώς ανασυνθέτουμε τη σιωπή του αρχείου

«Το «γεγονός» δεν είναι παρά μια μυθοπλασία, φέρουσα την επικύρωση της κρατικής ισχύος, ώστε να διατηρεί μια πιστότητα σ' ένα συγκεκριμένο σύνολο αρχειακών ορίων. Θα μας ανατίθεται πάντα η αφήγηση του ίδιου είδους ιστοριών; Δεδομένης της βίας και της εξουσίας που έχουν δημιουργήσει αυτό το όριο, γιατί θα έπρεπε να το ακολουθήσω; Γιατί θα έπρεπε να το σεβαστώ;»

Hartman (2020, October 19).

Στο *Μονόδρομο* (2004), τα θραύσματα και οι εικόνες μιας αναστοχαστικής περιπλάνησης του Benjamin στη Μεσοπολεμική Μητρόπολη, στην αποσπασματική και τυχαία παράθεση σημειώσεων, παλιότερων δημοσιεύσεων, και συναισθημάτων -ο Benjamin το ονομάζει έκφραση και το αντιπαραβάλλει στο θετικιστικό αίτιο, μπορούμε να εντοπίσουμε τη μεθοδολογία και τη μέθοδο για την ανασύνθεση της σιωπής ενός αρχείου, του ζωντανού αρχείου των πόλεων. Ο συγγραφέας/συλλέκτης δεν μπαίνει στον κόπο να εξηγήσει, ή καλύτερα, απορρίπτει την ιδέα μιας αιτιολόγησης. Αφήνει το συν-αίσθημα να ερμηνεύσει και το βλέμμα να καθοδηγήσει, δίνοντας στην αναγνώστρια πολλές μικρές εφήμερες ιστορίες και ένα αρχείο: ένα αρχείο συναισθημάτων.

Από το 1928, χρονιά που δημοσιεύεται ο *Μονόδρομος*, μέχρι σήμερα, το ερώτημα του πως ανασυνθέτουμε τη σιωπή ενός αρχείου έχει δημιουργήσει τόσο θόρυβο, όσο η σιωπή που φιλοδοξεί να (από)καλύψει, αλλά όπως μας θυμίζει η Harding από το 1987, ο στόχος της (φεμινιστικής) έρευνας να εντοπίσει τις σχέσεις εξουσίας, οι οποίες στη δική μας περίπτωση γεμίζουν σιωπές το αρχείο, είναι αυτός που υποδεικνύει κάθε φορά και τη μέθοδο, όχι το αντίθετο. Μία τοποθετημένη παραγωγή γνώσης. Η απόφασή μου να διηγηθώ την ιστορία τριών δολοφονημένων προσφυγισσών στα σύνορα, με τη μαχαιριά στο λαιμό τους σύμβολο του θανάτου

αλλά και της παντοτινής αποσιώπησής τους, με έφερε αντιμέτωπη με το ίδιο ερώτημα.

Οι Radomska κ.ά. (2020) αναφέρουν πως η κουήρ οπτική πάνω στο θάνατο και στο πένθος «είναι ένα κάλεσμα για εναλλακτικές μεθοδολογίες και ερευνητικές πρακτικές γραφής, που ξεδιπλώνονται παράλληλα με τη μετατόπιση της πολιτικής ατζέντας», ενώ παραπέμπουν και στην περιγραφή της McCormack για «μία μίξη ακαδημαϊκού κειμένου, ρέκβιεμ και έκκλησης σε δράση» (σ. 93-94). Δεν θα μπορούσα να αρνηθώ, πως ξεκινώντας αυτή την έρευνα, οι αποσκευές μου ήταν γεμάτες από προθέσεις ανάλυσης, ερμηνείας και μετασχηματισμού της πρακτικής του φεμινιστικού κινήματος, και με την ελπίδα ότι αυτή η έρευνα θα επέστρεφε στις ρίζες της, για να τις ποτίσει. Μέθοδος και πολιτική δράση μαζί, τρόπος να μάθουμε συλλογικά και άλλοι τρόποι να γνωρίζουμε (Hughes κ.ά., 2010, Russel 2015, Shukaitis κ.ά., 2007). Δεν υπήρξε κανένας δισταγμός για τον τρόπο που θα τοποθετούσα την εαυτή μου στο χάρτη αυτής της διπλωματικής, ως φοιτήτρια, φεμινίστρια και ενεργό μέλος κοινωνικών κινημάτων. Η ταυτότητά μου αυτή ήταν και το «διαβατήριό» μου για τον Έβρο, πήγαινα να συναντήσω συντρόφισσες και συντρόφους που θα με βοηθούσαν στη διεξαγωγή της έρευνας. Πώς, όμως, γράφεις μια ιστορία που δεν μπορεί να ειπωθεί;

Η Natalie Zemon Davis, ιστορικός και βιογράφος, το 1984 θα καρφιστώσει στο χάρτη των μεθοδολογικών εργαλείων την «ενήμερη φαντασία» για να περιγράψει την τεχνική της κατασκευής αφηγήσεων από αμφιλεγόμενες και δύσκολες πηγές και η Lindsey (2018), από το ίδιο επιστημονικό πεδίο με την Davis, θα πει πως όλα τα αρχεία απαιτούν από εμάς να φανταστούμε και να υποθέσουμε, πάνω σε αυτό που καταγράφεται ως αρχειακό κενό ή αρχειακή επικάλυψη, όπως εκείνη αποκαλεί τη σιωπή των αρχείων, προτείνοντας τη μελέτη των μοτίβων του αρχείου ως το έδαφος πάνω στο οποίο θα φανταστούμε την ιστορία μας. Σε ένα άρθρο της το 1992, η Davis θα γράψει για την «πείνα για γνώση», και θα επιμένει στις μικροϊστορίες, ως το πεδίο στο οποίο μπορούν να συναντηθούν πολλά επιστημονικά πεδία και να χορτάσουν την πείνα για γνώση. Μάλλον σε εκείνη αναφέρεται και η Hartman όταν γράφει «η απώλεια των ιστοριών ακονίζει την πείνα που τις ζητάει» (2020, σ. 46). Στο άρθρο της Davis, παρουσιάζεται μία γυναίκα, η Ρεβέκκα της Gluckel, η οποία κατάφερε να δείξει ποιος ήταν ο χριστιανός δολοφόνος δύο εβραίων στο αντισημιτικό Αμβούργο

του 17ου αιώνα, προτρέποντας τους υπόλοιπους εβραίους να μη φοβούνται να δηλώσουν τη δίκαιη κατηγορία και αλήθεια τους. Υπάρχει άραγε μια μετωνυμία εδώ, ανάμεσα σε εμένα και στη Ρεβέκκα; Κι από τη στιγμή που δεν είμαι Αφγανή, σε ποιο σημείο συναντιέμαι με τις τρεις δολοφονημένες γυναίκες;

Μία πεποίθηση αποκάλυψης της αλήθειας ή αποκατάστασης της ιστορίας, θα με τοποθετούσε, εμένα και το λευκό, με χαρτιά, δέρμα μου στην πλευρά των ιμπεριαλιστών, εκείνων που διεξάγουν τον πόλεμο και έπειτα οι ερευνητές των ίδιων αυτών κρατών, καταγράφουν τα όσα διασώθηκαν - παραφράζοντας τον Wilmer, όπως τον διαβάζουμε στη Linda Tuhiwai Smith (1999, σ. 7) «οι πρόσφυγες είναι η αναπαράσταση της μη τελειωμένης δουλειάς του ιμπεριαλισμού», κι η έρευνα πάνω στις ιστορίες τους «μία συνάντηση της Δύσης με την Ετερότητα» (Smith, 1999, σ. 8).

Ίσως και να ανήκω εκεί, τουλάχιστον η ταυτότητά μου αυτό λέει. Σπρώχνοντας την εαυτή μου στο περιθώριο, προσπαθώ να βρεθώ σ' έναν τόπο ριζοσπαστικής ανοιχτότητας και από εκεί, στα σύνορα των συνόρων, στο Πραγγί, με την ελπίδα να συναντήσω τρία φαντάσματα. Όμως, η Smith (1999) (μου) επισημαίνει ότι δεν αρκεί η αποκάλυψη των ιστοριών και όσων δεν φωτίστηκαν μέχρι τώρα, δεν αρκεί αυτή η αρχειακή χειρονομία από τη λευκή προνομιά ερευνήτρια, δεν αρκούν οι ιστορίες τρόμου των αποικιοκρατούμενων/εκτοπισμένων σωμάτων. «Δίνει λέξεις, ίσως, και μια εικόνα που εξηγεί κάποιες εμπειρίες -αλλά δεν αποτρέπει κάποιον από το να πεθάνει» (ό.π., σ. 3). Και όπως η hooks (1989), όπως η Hartman (2019), έτσι και η Smith κοιτάει στο περιθώριο, εκεί που μπορούν να ανακτήσουν τις εαυτές τους οι καταπιεσμένες και να τις επανεφεύρουν. (η φαντασία που πρέπει κανείς να καταβάλει προκειμένου να επανεφεύρει την εαυτή της είναι η δημιουργική δύναμη που της επιτρέπει να ονειρευτεί μια ουτοπία -είναι ο λόγος που οι ταινίες, τα βιβλία, τα ποιήματα, οι ζωγραφίες, οι γλάστρες στα μπαλκόνια τους κουβαλούν κάτι το μελλόντιο¹² και το ανείπωτο μέχρι στιγμής στη Δύση).

¹² αναφορά στον Ρώσο ποιητή Βέλμιρ Χλεμπνικοφ, ο οποίος χρησιμοποιεί τη λέξη Μελλόντιοι αντί για τη λέξη Φουτουριστές, προκειμένου να περιγράψει το ποιητικό ρεύμα στο οποίο εντασσόταν. Το κάνει την εποχή που προσπαθεί να ανακαλύψει τις γλώσσες της ανατολής, ως μία μορφή αντίστασης στην πολιτισμική ηγεμονία της Δύσης -είναι μια γλώσσα που δεν έχει ακόμη μιληθεί αλλά επιτελείται (και) μέσα στην επανάσταση. Στον Χλέμπνικοφ ανήκει η φράση "όλη η εξουσία στον έναστρο ουρανό", που πετάχτηκε μαζί με άλλα ποιήματά του ως προκήρυξη στα οδοφράγματα της Αγίας Πετρούπολης το 1917.

Η Hartman θα επινοήσει την ιστορία δύο μαύρων γυναικών στο *Lose your Mother* και στην *Αφροδίτη σε Δύο Πράξεις*, από τα όσα άφησε η εξωφρενική περίπτωση που τις έφερε σε συνάντηση με την εξουσία, και άρα με το αρχείο. Θα καταστήσει το εξωφρενικό «υποδειγματικό ή τυπικό» (Hartman, 2020, σ. 33), προκειμένου να σκιαγραφήσει μέσα από αυτό τις ζωές των υποδουλωμένων.

Η συγγραφέας είναι «αναγκασμένη» να επινοήσει τις ιστορίες των Αφρικανών γυναικών, καθώς δεν έχει διασωθεί καμία αυτοβιογραφική αφήγηση γυναίκας αιχμάλωτης που να επέζησε του Middle Passage. Είναι η σιωπή του αρχείου που την οδηγεί στην αναπόφευκτη επιστροφή της Αφροδίτης, ως φάντασμα που στοιχειώνει το παρόν ως γυμνή ζωή. Έχει μελετήσει διεξοδικά το αρχείο της δουλείας. Τα ημερολόγια και τα γράμματα από τα δουλεμπορικά πλοία. Τα κατάστιχα προς φυτείες. Έχει διαβάσει λέξη προς λέξη «το σκάνδαλο, την υπερβολή, και τη λιβιδινικά επενδεδυμένη βία, το αδιανόητο που λαμβάνει τη μορφή καθημερινής πρακτικής» (Hartman, 2020) σε κάθε του σελίδα. Είναι η απόπειρά της να απαγκιστρώσει δύο κορίτσια από τη βίαιη αφήγηση του θανάτου τους, η διερεύνηση της δυνατότητας παραγωγής μιας άλλης περιγραφής μέσα από το αρχείο. Και η ανάγκη της να δημιουργήσει χώρο για το απαγορευμένο πένθος. Με τα λόγια της Cvetkovich: «Στην καρδιά του αρχείου βρίσκονται τελετουργικά πένθους, και ένα επιτυχημένο αρχείο διευκολύνει την εργασία του πένθους» (2003, σ. 271).

Ωθώντας το αρχείο στο απώτατο όριό του (γιατί όταν ξεγυμνώσεις τις σχέσεις εξουσίας που κρατούν την πένα που γράφει, τι απομένει από το αρχείο, αν όχι η μυθοπλασία του κυρίαρχου;), η Hartman «παράγει μια αντι-ιστορία στη διασταύρωση μεταξύ του μυθιστορηματικού και του ιστορικού» (2020, σ. 56), με σκοπό να ρίξει φως σε αυτό που η ίδια αποκαλεί «μεταθανάτια ζωή της δουλείας/ιδιοκτησίας». Γράφει με και ενάντια στο αρχείο, θέλοντας να το διαταράξει, επιχειρεί μια αδύνατη γραφή, δεδομένου ότι τα φαντάσματα σπανίως μιλούν, για ένα παρελθόν που δεν μπορεί να ανακτηθεί, ούτε και να αλλάξει, θέλοντας να φανταστεί τον ενδιάμεσο χώρο μεταξύ δύο θανάτων, το *entre les*, να γράψει μια πολιτισμική ιστορία των αιχμαλώτων την ίδια ώρα που το παραδέχεται ως αδύνατο, να αφηγηθεί αυτό που δεν

¹³ Critical fabulation, χρησιμοποιώ τον όρο στα ελληνικά όπως μεταφράστηκε στην έκδοση του Τοποβόρου του 2020

μπορεί να ειπωθεί, ελπίζοντας να επιδράσει στο σήμερα, αφού η δουλειά δεν τελείωσε ποτέ στις Ηνωμένες Πολιτείες.

Πρέπει να φανταστούμε την Αφροδίτη ζωντανή.

Κι αυτό από μόνο του, είναι μια αντίσταση στη βία και στο θάνατο του
δουλεμπορικού αρχείου.

Τη μέθοδό της αυτή, το εμβόλιμο διήγημα των φαντασμάτων του αρχείου, στο οποίο ακούμε τη φωνή και τις σκέψεις της Αφροδίτης, μέσα στο αρχείο συναισθημάτων που συνιστά ολόκληρο το βιβλίο της *Lose your mother*, μία αφήγηση που προέκυψε από μία συνάντηση με το τίποτα, πέρα από το σημάδι της βίας, ένα διήγημα στο οποίο εναλλάσσονται τα πρόσωπα, οι κλίσεις και ο χρόνος, σαν σε ένα παιχνίδι που θέλει να φέρει το παρελθόν-παρόν στο τώρα, σαν ένα παιχνίδι που κρατάει το αρχείο ανοιχτό, σαν υπόσχεση, η Hartman την ονομάζει «κριτική διηγηματο-πλασία».

Η εκδοχή της Ειρήνης

Σε μία αναζήτηση με τους όρους «Μαρτυρίες Προσφύγων» στη google πάνω από 9 στα 10 αποτελέσματα αφορούσαν τους πρόσφυγες του 1922. Τη μονοτονία έσπασαν δύο μαρτυρίες Ουκρανών προσφύγων, από τη δεύτερη σελίδα των αποτελεσμάτων και μετά, και μία μόνη περίπτωση πρόσφυγα από τη Συρία. Κι όμως, καθημερινά, επιζώντες και επιζώσες της δολοφονικής βίας των συνόρων μιλούν. Μιλούν στις αρχές του στρατοπέδου, μιλούν στα μέλη των μη κυβερνητικών οργανώσεων και των διεθνών οργανισμών, μιλούν στους λίγους δημοσιογράφους που ενδιαφέρονται να ακούσουν. Μιλούν μέσα από τις κινητοποιήσεις και τους αγώνες τους εντός και εκτός των στρατοπέδων. Μιλούν με την ίδια τους την κίνηση που οργώνει αρχεία στα χωράφια του Έβρου και στη θάλασσα του Αιγαίου. Μιλούν ακατάπαυστα. Αλλά φαίνεται πως οι υποτελείς δεν μπορούν να ομιλούν¹⁴, όπως μας θυμίζει η Spivak (2018). Όχι τουλάχιστον εντός των ορίων και των ρυθμίσεων της αποικιοκρατίας. Ποια η πιθανότητα να ακουστούν οι επιζώσες των ιμπεριαλιστικών επεμβάσεων και των αποικιοκρατικών ανταγωνισμών, οι φωνές που έρχονται από την

¹⁴ Εξαίρεση αποτελεί, το βιβλίο της Parwana Amiri, «Ζωές σε Αναστολή: γράμματα στον κόσμο από τη Ριτσώνα» (2021). Στο βιβλίο αυτό, το οποίο είναι ένα αρχείο επιστολών της Parwana προς τον «έξω κόσμο», συναντάμε παλλόμενη την καταγγελία, το θυμό αλλά και ελπίδα, και μια ιστορική μαρτυρία για τη ζωή στα στρατόπεδα των προσφύγων σήμερα.

περιφέρεια της Δύσης και χτυπούν την πόρτα του φρουρίου της, οι διπλά εκτοπισμένες, από την πατριαρχία και τον ιμπεριαλισμό, φωνές των στρατοπέδων; Ποια πολιτική υποκειμενικότητα θα τους εξασφάλιζε πρόσβαση στην ομιλία;

Πως θα μπορούσα να πω την ιστορία της Φαχίμα, της Φαρζάνα και της Ραμπία, μέσα σε μια επιβεβλημένη σιωπή; Πώς θα μπορούσα να εντοπίσω την εμπρόθετη δράση των υποτελών στις μικρές χειρονομίες άρνησης και σιωπής (Stoler, 2009, σ. 47), όταν η μόνη τους συνάντηση με το Αρχείο είναι η καταγραφή του θανάτου τους, τρεις γυναίκες δολοφονημένες, αγνώστων λοιπών στοιχείων; Ακολουθώντας τη μέθοδο της κριτικής διηγηματο-πλασίας και του αρχείου συναισθημάτων, συνέλεξα προσεκτικά ίχνη, μαρτυρίες, δημοσιεύματα, φωτογραφίες. Ταξίδεψα μέχρι τον Έβρο, ακολούθησα τις διαδρομές προσφύγων, αλληλέγγυων, αστυνομικών, κατοίκων. Αναζήτησα μία γυναίκα μάρτυρα, η οποία να πέρασε τον Έβρο, να επέζησε και να ήθελε να μοιραστεί το ταξίδι της μαζί μου. Να γίνει ο καμβάς πάνω στον οποίο θα υφάνω ενάντια στο ρεύμα της ήδη υφασμένης ιστορίας γι' αυτές τις γυναίκες, μια αδύνατη διήγηση. Βρήκα μία φίλη, μια συντρόφισσα και τη μάρτυρα που έψαχνα.

Αφέθηκα στο αναπάντεχο και στην έκπληξη, μιλώντας συνεχώς για εκείνες, και από αυτή τη θέση ανακάλυψα ίχνη και ιστορίες, μέσα από δίκτυα απίθανα, μέσα από τις αναμνήσεις φίλων και γυναικών που γνώρισα ένα βράδυ σε ένα καφενείο. Και μιλώντας πάλι για εκείνες, συναντήθηκα με την Βάλια Τσιριγώτη, η οποία το ίδιο ακριβώς καλοκαίρι έκανε ένα δικό της ταξίδι ανασκαφής του τραύματος μέχρι την Κύπρο, για να γνωρίσει το φάντασμα της προγονής της Ευρυδίκης, που κάποτε βιάστηκε και δολοφονήθηκε στο χωριό Απεσία. Της ζήτησα να μου δώσει ένα κείμενό της, ένα μικρό αρχείο, το οποίο σκοπεύω να θέσω σε διάλογο με το δικό μου αρχείο.

Δεν αναζητώ τους δολοφόνους. Οι εκδοχές είναι τόσες όσοι και οι άνθρωποι με τους οποίους μίλησα. Αυτό που ακολουθεί είναι η απόπειρα για ένα αρχείο, για τη συνάντησή μου με τη σιωπή, με το αδύνατο να ειπωθεί, με το αποκείμενο και τα περιττώματα. Κι ένα αρχείο για τον Έβρο.

«Νομίζεις ότι η δουλεία είναι παλιά κτίρια και νεκροί τύποι; Όχι, δουλεία είναι να αποφασίζουν άλλοι άνθρωποι για σένα, για το αν θα ζήσεις ή θα πεθάνεις» (Hartman, 2007, σ. 43), φωνάζει μεθυσμένος ο John στη Saidiya, λίγο πριν εκείνη

ξεκινήσει για το φρούριο της Ελμίνα, διαμετακομιστικό κέντρο και φρούριο του δουλεμπορίου στη Γκάνα. Δουλεία είναι η νεκροπολιτική του ελληνικού κράτους και των ευρωπαϊκών συνόρων, γιατί όσες εκδοχές και αν παρουσιαστούν, όσες ιστορίες και αν γραφτούν για τις Φαχίμα, τη Φαρζάνα και τη Ραμπία, μία θα παραμένει η αλήθεια για τον δολοφόνο τους. Αν τα σύνορα ήταν ανοιχτά, θα ήταν ζωντανές.

Κεφάλαιο τρίτο

Μαγικό Σημειωματάριο

Κάπου μετά το 1925, θα εμφανιστεί στην αγορά της Βιέννης το «Μαγικό σημειωματάριο», ένα παιχνίδι στο οποίο μπορούσε κανείς να γράψει ή να σχεδιάσει κάτι και στη συνέχεια να το εξαφανίσει, κάτι σαν τον πρόδρομο της Μαγικής Οθόνης των δικών μου παιδικών χρόνων. Ο Φρόνιτ (2010) γράφει ένα σημείωμα περί σημειώματος και μνημονικής, στο οποίο παρομοιάζει το Μαγικό Σημειωματάριο με τη λειτουργία της αντίληψης, του ασυνείδητου και της μνήμης. Γράφει σε εκείνο το σημείωμα πως ανάμεσα στο χαρτί ως πεπερασμένο υλικό φορέα για την καταγραφή της μνήμης και τον μαυροπίνακα που εξαφανίζει κάθε προηγούμενη γραφή, το μαγικό σημειωματάριο αναδεικνύεται ιδανικό καθώς ο μηχανισμός του δεν καταφέρνει να σβήσει τα ίχνη όσων έχουν ήδη καταγραφεί. Ο Ντεριντά εντάσσει το Μαγικό Σημειωματάριο στην ανάλυσή του για το Αρχείο (1996). Με έναν καλό φωτισμό μπορεί κανείς να διακρίνει τα όσα γράφτηκαν στο παρελθόν. Το Μαγικό Σημειωματάριο είναι το αρχείο: εύάλωτο, εφήμερο και πάντα ανοιχτό.

Αυτό που ακολουθεί, θέλει να είναι ένα ημερολόγιο, ένα αρχείο, μια ανασκαφή μνήμης, δικής μου και όσων συνάντησα στη διαδρομή, ανοιχτό στο αναπάντεχο, έτοιμο να σβηστεί και να ξαναγραφτεί, σαν τις σημειώσεις μου στο περιθώριο των βιβλίων, πάντα με μολύβι, που όταν επιστρέφω για να ξαναδιαβάσω κάτι, για να το θυμηθώ, άλλοτε τους επιτρέπω να μείνουν, γιατί η επανεπίσκεψή τους δεν μου προκαλεί ντροπή ή τις σβήνω επίμονα με τη γομολάστιχα μόνο για να συνειδητοποιήσω πως τα ίχνη από το μολύβι παραμένουν σε πείσμα κάθε δικής μου προσπάθειας απάλειψης.

Πρώτη σελίδα

Το Πραγγί, το χωριό στον Έβρο στο οποίο δολοφονούνται οι τρεις γυναίκες από το Αφγανιστάν απέχει μόλις δέκα λεπτά με το αυτοκίνητο από το Διδυμότειχο, την πόλη

στην οποία μεγάλωσε η Ελένη Τοπαλούδη. Η απόσταση που χωρίζει την τριπλή γυναικοκτονία της Φαχίμα, της Φαρζάνα και της Ραμπία, με αυτή της Ελένης το 2018, είναι 45 ημέρες, ένα έθνος και τα σύνορά του. Μια ενεργητική απόσταση που παράγει αναγνωρισμένες μορφές οδύνης στο πλαίσιο του έθνους, όπως ο θρήνος και το αγωνιστικό πένθος για την Ελένη, την Ελληνίδα, λευκή, χριστιανή, από «καλή οικογένεια» φοιτήτρια, ενώ «άλλες απώλειες γίνονται αδιανόητες και ανάξιες να προκαλούν οδύνη» (Μπάτλερ, 2009, σ. 37), όπως η ακόμη μια, φρικτή ναι μεν, πάντως ακόμη μία δολοφονία μουσουλμάνων Αφγανών γυναικών στα σύνορα.

«άλλη μία, πολλές φορές, παραπάνω από μία τη φορά, πάντα εκτεθειμένες στο θάνατο, αναγνωρισμένες μόνο στο θάνατο, πάντα ήδη νεκρές»

(Athanasίου, 2020, σ. 2)

Η Μπάτλερ (2009) μας καλεί να αναλογιστούμε «ποια είναι η σχέση μεταξύ της βίας από την οποία χάνονται αυτές οι ζωές και της απαγόρευσης να είναι άξιες δημόσιου πένθους» (σ. 226), δηλαδή του ρυθμιστικού όρους με τους οποίους αναπαρίσταται στη δημόσια σφαίρα η γυναικοκτονία τους, και η Αθανασίου (2007) επισημαίνει ότι «στο όνομα της «ζωής» και της «ανθρωπότητας», η ζωή των σωμάτων που στιγματίζονται ως ξένα και επικίνδυνα είναι πολιτικά ακατάλληλη, ανάξια να τη ζει κανείς, ο θάνατός τους είναι ανάξιος πένθους» (σ. 228). Με ποιο τρόπο επιτρέπεται να δολοφονείται μία γυναίκα, ποια γυναίκα είναι αυτή, και ποιο είναι το όριο, μετά το οποίο το βιοπολιτικό κράτος και οι υποκειμενικότητες του θα αισθανθούν ότι διασαλεύεται η εύθραυστη ισορροπία;

Αυτό το ερώτημα κληθήκαμε να απαντήσουμε ως φεμινιστικό, αντιρατσιστικό και αντιπολεμικό κίνημα τον Οκτώβριο του 2018. Η φεμινιστική συλλογικότητα Καμία Ανοχή ανάρτησε στη σελίδα της στο facebook ένα μικρό κείμενο με το οποίο ανακοίνωσε την τριπλή γυναικοκτονία στον Έβρο και κατονόμασε ως δολοφόνους τα κλειστά σύνορα, τον φασισμό, το ρατσισμό, το σεξισμό.

Καμιά Ανοχή

11 Οκτ 2018 · 🌐

Τριπλή γυναικοκτονία στις όχθες του ποταμού Έβρου στην Ελλάδα.

Δυο γυναίκες (μία έως 21 ετών, μια έως 35 ετών) και ένα κορίτσι (12-15 ετών) δολοφονήθηκαν άγρια, βρέθηκαν δεμένες πισθάγκωνα τρία μέτρα μακριά η μία από την άλλη, με μαιχειριές στο λαιμό.

Άγνωστη η καταγωγή τους και άγνωστα τα ονόματά τους.

Γνωστό, όμως, ότι η έλλειψη ενός ασφαλούς περάσματος για τους ανθρώπους που επιθυμούν να φτάσουν στην Ελλάδα και τα κλειστά σύνορα της Ευρώπης θέτουν χιλιάδες γυναίκες, κορίτσια και θηλυκότητες σε υψηλό κίνδυνο σεξουαλικής βίας και δολοφονίας.

Γνωστό, όμως, ότι ο φασισμός και ο ρατσισμός -κρατικός και μη- στοχεύουν άμεσα στη ζωή μας.

Γνωστό, όμως, ότι η έμφυλη βία είναι καθημερινότητα μας.

Ούτε μια λιγότερη! Ni Una Menos!

[#Με_τις_μετανάστριες_είμαστε_μαζί](#)

Η τριπλή γυναικοκτονία στον Έβρο, ήρθε είκοσι μέρες μετά τη δολοφονία του Ζακ Κωστόπουλου στην Ομόνοια, σ' ένα κλίμα ήδη τραυματισμένο και οργισμένο. Πολυπληθείς, ετερόκλητες και συγκινησιακά φορτισμένες συνελεύσεις που συνοδευόταν από διαδηλώσεις αγωνιστικού πένθους. Υψωμένα δωδεκάποντα και έμφυλα σώματα που ανακτούσαν τον δημόσιο χώρο, εκείνο τον ίδιο χώρο που λίγες μέρες πριν είχε γίνει η αρένα της δολοφονίας της Ζάκιε. Νιώθαμε, ήμασταν εκτός εαυτού, διαχυμένες, ενεές, αμετάκλητα μπλεγμένες με τα σώματα των αποκείμενων, τα περιτώματα της κανονιστικής εθνικής και έμφυλης νόρμας.

Το απονομιμοποιημένο πένθος και η ανεπίτρεπτη οδύνη για το «πρεζάκι», τον «κλέφτη», την «πουστάρα με το AIDS» καθιστούσε τη δημόσια, επίμονη και αγωνιστική επιτέλεσή του μια πράξη αντίστασης και αποδόμησης, πάνω στην οποία συναντήθηκαν στο δημόσιο χώρο διαφορετικές κοινότητες. Φάνηκε σαν η υπαγωγή στην ετερότητα μέσα στο πλαίσιο της κανονιστικής ετερο-πατριαρχίας να μπορεί να συνθέσει από τα καταπιεσμένα σώματα, πολιτικά υποκείμενα, να πλέξει μια πολιτική κατηγορία, όχι όμως φυσικοποιημένη, αλλά πολύμορφη, πληθυντική και χαώδη. Η Αβραμοπούλου (2020) περιγράφει αυτή την πολλαπλότητα σαν ένα πρόσωπο που γίνεται «ζωντανό αρχείο», μια συμπύκνωση εμπειριών βίας και εκτοπισμού, το οποίο μας καλεί να αναλάβουμε το κόστος των αναταράξεων και των διαφυγών και η Αθανασίου (2007) σαν ένα «αρχείο μαρτυριών επιβίωσης και αγωνιστικής απόκρισης στο τραύμα» (σ. 229). Μάλιστα, η Αβραμοπούλου βλέπει σε αυτή την ανάληψη του κόστους, (επομένως και της ευθύνης;) «το αναπόφευκτο της αλληλοεξάρτησής μας και της αναγκαστικής μας συνοίκησης» (σ. 216).

Η Καμία Ανοχή κάλεσε σε έκτακτη συνέλευση, τη Δευτέρα 15 Οκτωβρίου, στο Αυτοδιαχειριζόμενο Κυλικείο Νομικής με σκοπό τη διοργάνωση δράσεων και για τις τέσσερις δολοφονίες. Θεωρούσαμε πως το πεδίο ήταν κοινό: τα δολοφονικά όρια και σύνορα της κανονιστικής εθνοπατριαρχίας. Αναβλήθηκε. Καμία και κανένα από τα μέλη της συλλογικότητας δεν μπορεί να θυμηθεί γιατί. Δεν συνοικούμε με τα σώματα των προσφυγισσών, μάλλον.

ΔΕΥΤΕΡΑ, 15 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 2018 ΣΤΙΣ 6 Μ.Μ. – 9 Μ.Μ.

Έκτακτη συνέλευση ΚΑ: Φεμινιστική δράση κατά της έμφυλης βίας

Πανεπιστήμιο Αθηνών, Σχολή Ν.Ο. Π. Επισ...

Τι να περιμένετε

Εκτακτη ανοιχτή συνέλευση της Καμίας Ανοχής.
Κάθε λεπτό ζωής για εμάς είναι αγώνας!
Οργανωνόμαστε κατά της έμφυλης βίας.

Καλούμε τη Δευτέρα 15 Οκτωβρίου στο
Αυτοδιαχειριζόμενο Κυλικείο Νομικής σε συζήτηση
με σκοπό την οργάνωση δράσεων για την τριπλή
γυναικοκτονία στις όχθες του ποταμού Έβρου στην
Ελλάδα
τη δολοφονία του/της Ζακ/Zackie Oh.

Τη Δευτέρα 29 Οκτωβρίου, επανήλθαμε με νέο κάλεσμα σε ανοιχτή συνέλευση, αυτή την φορά μόνο για την τριπλή γυναικοκτονία στον Έβρο, το οποίο στείλαμε και σε μία σειρά αντιρατσιστικές, αντιπολεμικές, αντιφασιστικές συλλογικότητες. Εκείνο το απόγευμα στο αμφιθέατρο Γκίνη, το ίδιο αμφιθέατρο που λίγες μέρες πριν είχαμε γεμίσει για τη δολοφονία του Ζακ Κωστόπουλου, βρεθήκαμε μόλις δώδεκα άτομα. Εννέα μέλη της Καμίας Ανοχής και τρεις συντρόφισσες από την Αντιπολεμική Διεθνιστική Κίνηση. Καμία κινητοποίηση δεν αποφασίστηκε σε εκείνη τη συνάντηση.

Καμιά Ανοχή

28 Οκτ 2018 · 🌐

Δευτέρα 29 Οκτωβρίου στις 18.00 στο κτήριο Γκίνη, σας καλούμε σε ανοιχτή συνέλευση για να οργανώσουμε τις δράσεις μας σχετικά με την τριπλή Γυναικοκτονία στον Έβρο.

Ρώτησα τη Χρυσάνθη, σε μια συζήτηση που κάναμε στο ταξίδι μου στον Έβρο, μέλος του συνεργατικού καφενείου Bedreddin στην Ορεστιάδα και της Ομάδας Μελέτης Φεμινισμού Μπεντρεντίν, τι έκαναν εκείνες: «Θυμάμαι πολύ λίγο να το συζητάμε, και το θυμάμαι να το διαβάζω στα νέα, να μαθαίνω ότι ήταν κόρες και μάνα, λίγο πιο μετά όταν ανακοινώθηκε, κι από κει και πέρα είναι αυτό, το συνήθιο ότι είσαι εδώ δίπλα και περνάει κόσμος και σκοτώνεται και τι να πρωτοκάνεις. Τώρα που το ανακίνησες άρχισα να αισθάνομαι πάρα πολλές τύψεις, να σου πω την αλήθεια, Ειρήνη». «Όταν έγινε ένα μήνα μετά η δολοφονία της Ελένης κινητοποιηθήκατε;», «Ναι. Φουλ. Όταν λέμε φουλ, πήραμε αμάξια, πήγαμε στο Διδυμότειχο, μοιράσαμε φυλλάδια. Βέβαια ήταν διαφορετικό γιατί είχαμε άτομα που την ξέραν την Ελένη μέσα στην ομάδα». Η Ελένη ήταν γνωστή σε όλη την Ελλάδα. Οι όροι συγγένειας και εθνικής συνάφειας, είχαν καταστήσει τη γυναικοκτονία της επώδυνη απώλεια και άξια θρήνου (Αθανασίου, 2007, σ. 233).

Εκείνη τη χρονιά, ο ανοιχτός συντονισμός για τη διοργάνωση της πορείας για την 25^η Νοέμβρη, Παγκόσμια Ημέρα για την Εξάλειψη της Βίας κατά των Γυναικών, θα κατέβει με πανό «Σε κάθε μορφή έμφυλης βίας θα μας βρίσκετε απέναντι» και στο

κείμενο του καλέσματος θα αναδείξει «τέσσερις εμβληματικές περιπτώσεις έμφυλης βίας, που συμπυκνώνουν την εικόνα της πατριαρχικής βίας, που ασκείται καθημερινά στα σώματα μας: την τριπλή γυναικοκτονία στους Αγίους Αναργύρους από σύζυγο – κακοποιητή, μπάτσο, που χρησιμοποίησε μάλιστα το υπηρεσιακό του όπλο, τη δολοφονία του γκέι ακτιβιστή και οροθετικού Ζακ/Zackie Oh από μάτσο ιδιοκτήτες και αστυνομικούς, την τριπλή δολοφονία προσφυγισσών στον Έβρο και τη μη δικαίωση των θυμάτων trafficking στην πολύκροτη υπόθεση με πρωταγωνιστές αλυσίδα φούρνων». Στην πραγματικότητα ήταν μία πορεία για τη δολοφονία του Ζακ.

Τρεις μέρες αργότερα, θα δολοφονούνταν η Ελένη Τοπαλούδη και κανένα αμφιθέατρο στο Γκίνη δεν θα ήταν αρκετά μεγάλο για να χωρέσει την «Ανοιχτή Συνέλευση για τη Γυναικοκτονία στη Ρόδο». Κανένας δρόμος αρκετά πλατύς για το πένθος που ξεχείλιζε στους δρόμους. Ποτέ μην ξεχαστεί τι κάναν στην Ελένη – Καμία άλλη δολοφονημένη. Όχι, δεν αφορούσε τις μετανάστριες αυτό το σύνθημα. Οι Γυναίκες στα Μαύρα δεν πέρασαν από εδώ. Το αγωνιστικό και δημόσιο πένθος εκείνης της περιόδου για το φεμινιστικό/κουήρ κίνημα παρέμεινε εντός των ορίων των εθνικών σωμάτων – είτε αφορούσε την περηφάνια του Έθνους, την Ελένη, είτε την περήφανη ντροπή του, τον Ζακ.

Ο Δημοσιογράφος

Γνώρισα τον Κώστα Κουκουμάκα, τον δημοσιογράφο που μας έμαθε τα ονόματα των γυναικών, ένα πρωί πριν ταξιδέψω για τον Έβρο. Ήταν ο πρώτος που συνάντησα, στη σειρά των συνεντεύξεων των μαρτύρων, και πολύ σημαντικός, γιατί χωρίς αυτόν δεν θα υπήρχε ιστορία. Ήλπιζα πως θα μου έδινε ένα μίτο. Και το έκανε. Μαζί με αυτό, δύο πολύ χρήσιμα τηλέφωνα και συστάσεις. Θα μιλήσεις στον Ιατροδικαστή. Και στην Αντιστράτηγο. Συνοπτικός κι αποτελεσματικός, φαινόταν σαν να είχε έρθει έτοιμος, με υπολογισμένο το μισάωρο που θα διαρκούσε όλο αυτό. Επαγγελματίας. Το βλέμμα του κι ο τόνος της φωνής του άλλαξε μόνο όταν ανακάλεσε τη στιγμή που έμαθε επιτέλους τα ονόματά τους, «Θυμάμαι όταν το έμαθα δεν το πίστευα. Ήμουν στο υπουργείο, μου έλεγε [η Αντιστράτηγος] τα ονόματα και τα σημείωνα, και τη ρώτησα είκοσι φορές αν τα γράφω σωστά, ξαναπές μου ένα ένα γράμμα, δεν πίστευα ότι επιτέλους είχα βρει τα ονόματα και τις ηλικίες. Το σκεφτόμουν συνέχεια, ήταν στο μυαλό μου συνέχεια αυτή η ιστορία, και πρώτη φορά είχα τα ονόματα και τις ηλικίες».

Φαχίμα, ετών 35. Ραμπία, ετών 17. Φαρζάνα, ετών 15.

Η καινούρια μου φίλη

Μιλήσαμε με βιντεοκλήση. Δε ζει στην Αθήνα. Πέρασε τα σύνορα λίγο μετά από τις Φαχίμα, Φαρζάνα και Ραμπία. Εκείνη ξεκίνησε από το Ιράν. Θα μπορούσε να είναι στο ίδιο βανάκι, να περιμένουν μαζί στο ίδιο στενό στην Ιστανμπούλ.

Το πρόσωπό της είναι στρογγυλό και όμορφο, ένα τσουλούφι από καστανά μαλλιά πετάει πάνω από το μέτωπο, είναι 10:30 το πρωί του Σαββάτου, μετά από μία εβδομάδα στη δουλειά. Έχει το πρόσωπο της εργαζόμενης το Σάββατο, είναι πρωί και είναι σπίτι της. Μου απολογήθηκε όταν ανοίξαμε τις κάμερες, πως δεν ήταν περιποιημένη, δεν φαντάστηκε πως θα μιλούσαμε με τις κάμερες ανοιχτές. Τα δικά μου μαλλιά ήταν ανακατεμένα, αχτένιστα κι η φωνή μου πρόδιδε πως είχα μόλις ξυπνήσει. Μου το είπε, η φωνή σου είναι ακόμη βραχνή, να τα πούμε αργότερα αν θέλεις, όχι εντάξει έχω τον καφέ μου και ένα μπουκάλι νερό για τις 4 μπύρες που ακόμη νιώθω στο στόμα μου από χθες βράδυ, αυτό το τελευταίο δεν της το είπα, δεν θα ακουγόταν πολύ επαγγελματικό, κι ακόμη δεν ήξερα ποια έχω απέναντί μου.

Ξεκίνησα να μιλάω εγώ, πολύ, το κάνω πάντα όταν αγχώνομαι, μιλάω πολύ και γελάω σε στιγμές άκυρες, καταφύγιο και μαχαίρι για εκείνο τον πάγο που θέλω να σπάσει, είναι πολλά τα χρόνια και η συνήθεια αυτή, δεν ξέρω πως της φάνηκε, θα τη ρωτήσω όταν βρεθούμε από κοντά. Έπρεπε κιόλας να εξηγήσω ποιος είναι ο λόγος της συνέντευξης, ξανά, μπορεί κι από αμηχανία. Κι έπειτα άρχισε εκείνη, πιάνοντας το ταξίδι της από την Ιστανμπούλ.

Για μία ώρα περίπου μιλούσε σχεδόν ακατάπαυστα, χαρίζοντας μου μια συγκινητική και λεπτομερή μαρτυρία. «Ξέρεις, ποτέ δεν μας ρωτούν για το ταξίδι. Οι αρχές όταν επιτέλους καταφέρουμε να παρουσιαστούμε μπροστά τους, θέλουν να μάθουν από που ήρθαμε, αν επιζήσαμε πολέμου και γιατί ζητάμε άσυλο. Κανείς δε μας ρωτά για το πως επιζήσαμε του ταξιδιού».

«Ποτέ δεν θα ξεχάσω, δεν μπορώ να ξεχάσω», μου είπε κατάκοπη και κάπως απελπισμένη προς το τέλος της αφήγησης. «Ίσως να προσπαθούσες να ζωγραφίσεις κάτι», απάντησα. «Το ξέρεις ότι ζωγραφίζω;» «Όχι!» «Ναι ζωγραφίζω». «Όχι δεν το ήξερα αλλά ξέρω πως όταν έχεις πολλές ιστορίες να πεις, βρίσκεις ένα τρόπο να τις πεις». «Ναι, ζωγραφίζω. Όταν είμαι σε κακή διάθεση ζωγραφίζω χαρούμενους πίνακες και όταν είμαι σε καλή, ζωγραφίζω σκοτεινούς πίνακες».

«Ο επιζήσας έχει τη χάρη της μνήμης, δεν μπορεί να μη θυμάται» (Agamben, 2015, σ. 29), είναι ίσως αυτό που περιγράφει ο Λέβι «μια ασυνείδητη προετοιμασία να καταθέσω» ή η Felman ως τη «μοναξιά της ευθύνης και την ευθύνη αυτής ακριβώς της μοναξιάς» (όπως αναφέρεται στο Αθανασίου, 2007, σ. 244).

Ένα ακόμη, ακόμη ένα, έγκλημα στον Έβρο

the ocean never failed to remind me of the losses, and its roar echoed the anguish of
the dead.

Saidiya Hartman, 2007

«Έγκλημα στον Έβρο»¹⁵, ο τίτλος του άρθρου του Δημήτρη Αγγελίδη στην Εφημερίδα των Συντακτών, στις 21 Ιουλίου, μία μέρα που την είχα περάσει σχεδόν ολόκληρη κλείνοντας ραντεβού για την επίσκεψή μου στον Έβρο και αναζητώντας μία γυναίκα από το Αφγανιστάν που θα ήθελε να μοιραστεί μαζί μου το ταξίδι της και

¹⁵ https://www.efsyn.gr/ellada/dikaiomata/352809_egklima-ston-ebro

τέσσερις μέρες πριν ταξιδέψω. Έγκλημα στον Έβρο. Τρεις δολοφονίες προσφύγων από Έλληνες Αστυνομικούς στα σύνορα. Ίσως και στο ίδιο σημείο.

Στις 14 Ιουλίου 2022, μία ακόμη ομάδα προσφύγων και προσφυγισσών που είχε προσπαθήσει να διασχίσει το ποτάμι, ήρθε αντιμέτωπη με τη δολοφονική και παράνομη πρακτική επαναπροωθήσεων των ελληνικών συνοριακών αρχών, η οποία άφησε πίσω της έναν άντρα που χτυπήθηκε μέχρι θανάτου και δύο ακόμη που πνίγηκαν στα νερά του ποταμού, όπου και σπρώχτηκαν βιαίως ενώ φώναζαν ότι δεν ξέρουν να κολυμπούν. Τα δεκάδες άτομα που επέζησαν της δολοφονικής μανίας των συνόρων, απωθήθηκαν σε μία νησίδα στη μέση του ποταμού. Εγκαταλείφθηκαν στο σύνορο του συνόρου.

Το πρωί της Δευτέρας 25 Ιουλίου, στη συνάντησή μου με τον ιατροδικαστή Παύλο Παυλίδη στο νοσοκομείο της Αλεξανδρούπολης, θα αναφέρω πως υπήρξαν φίλες που προσπάθησαν να με αποθαρρύνουν από το ταξίδι λέγοντάς μου ότι το κλίμα θα ήταν ιδιαιτέρως φορτισμένο και καθόλου φιλικό για μια ερευνήτρια από την Αθήνα που θα αναζητούσε την ιστορία μιας τριπλής δολοφονίας του 2018, λίγες μέρες αφότου είχε δημοσιευθεί μία νέα τριπλή δολοφονία προσφύγων. Ο ιατροδικαστής μου δήλωσε ότι δεν γνωρίζει το γεγονός και όταν τον παρότρυνα να αναζητήσει το άρθρο του Δημήτρη Αγγελίδη, επέμεινε πως δεν παρέλαβε κανένα νεκρό σώμα από την ελληνική αστυνομία εκείνες τις ημέρες, αφήνοντας με να σκέφτομαι τον αριθμό των δολοφονημένων προσφύγων από τις ελληνικές αρχές ή/και διακινητές των οποίων τα σώματα δεν έφτασαν ποτέ ούτε μέχρι το νεκροτομείο.

Στον Έβρο αναζήτησα τον αλληλέγγυο κόσμο πιστεύοντας πως κάποια κινητοποίηση θα είχε οργανωθεί με στόχο τη διάσωση των επιζώντων από τη νησίδα, κι αφελώς ρώτησα τι συμβαίνει με αυτή την τελευταία ιστορία για να εισπράξω το «Καταρχάς μη λες ότι είναι η τελευταία, από τότε μέχρι σήμερα μπορεί να έχουν περάσει άλλες πέντε πενηντάδες από εκεί και να μην το έμαθες ποτέ», από τη Χρυσούλα, δημοσιογράφο στην Ορεστιάδα. «Συμβαίνουν αυτά πολύ συχνά, [θα μου πουν αργότερα σ' ένα καφενείο στο Πραγί] απλά αυτό μαθεύτηκε. Πολλοί άνθρωποι είναι νεκροί μέσα στο ποτάμι και δεν θα τους βρει ποτέ κανένας, και πολλοί είναι αυτοί που βρέθηκαν και τους ξανάχωσαν μέσα για να μην μπλέξουνε», εξηγώντας ίσως κι εκείνο το σώμα που δεν έφτασε ούτε μέχρι το νεκροτομείο. Λίγο μετά θα έρθω αντιμέτωπη και με τη σκληρή αλήθεια, πως παρά τις κινητοποιήσεις διεθνών

οργανισμών, όπως το Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες, η Διεθνής Αμνηστία, το HumanRights360, παρά την απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων στο οποίο είχαν προσφύγει, «χθες πήγαν οι κουκουλοφόροι και τους έδιωξαν πάλι απέναντι. Και δεν μπορούσα να κοιμηθώ, είδα και τη φωτογραφία που ανέβασε ο Αγγελίδης με τα παιδάκια που χαν τα σπυριά τους από τα κουνούπια, εδώ μας τσιμπάνε τα κουνούπια στο δωμάτιο μας και δεν μπορούμε να κοιμηθούμε, και λες τέτοια φρίκη ρε παιδιά, δηλαδή πάρτε τα παιδιά, κάντε κάτι, να μπορούμε να κοιμηθούμε το βράδυ».

Στις 22 Ιουλίου βρέθηκα στην κινητοποίηση που κάλεσε η Ανοιχτή Συνέλευση Ενάντια στα Pushbacks και τη συνοριακή βία, για την τριπλή δολοφονία στον Έβρο των Σύρων προσφύγων. Ήμασταν περίπου είκοσι άτομα. Σχεδόν όλα αλληλέγγυα άτομα από χώρες της Ευρώπης, εκτός από εμένα, μία ακόμη φεμινίστρια φίλη κι ένα μέλος της ανοιχτής συνέλευσης ντόπιο. Μία κοπέλα από τη Γερμανία μου είπε πως ίσως να μην ήρθε κόσμος γιατί εκείνο το βράδυ υπήρχε κάλεσμα για φεμινιστική πορεία στα Εξάρχεια, με αφορμή δύο σεξουαλικές επιθέσεις και κλοπές από σκουρόχρωμους μετανάστες σε Ελληνίδες στους δρόμους της γειτονιάς. Μία πορεία που είχα αποφασίσει ότι δεν θα πάω, και η οποία είχε στηριχθεί από πολλές πολιτικές δυνάμεις. Τελικά, χτυπήθηκε βίαια από την αστυνομία πριν καν ξεκινήσει από την πλατεία Εξαρχείων.

Η Hartman (2007) περιγράφει το ταξίδι των Αφροαμερικανών στη Γκάνα, τη δεκαετία του 60, αμέσως μετά τη νίκη του αντιαποικιακού αγώνα, ως μία επιστροφή σε μια Γη της Επαγγελίας, κι εγώ ακούω την φωνή της Ιρανής προσφύγισσας που μου μίλησε, «η Ευρώπη για εμάς ήταν η χώρα της ελπίδας». Καθώς ετοιμάζω το δικό μου ταξίδι για τον Έβρο, με τις τρεις ακόμη δολοφονίες προσφύγων από το ελληνικό κράτος, που φυλάει τα σύνορα του «παραδείσου», και την καταστροφική πυρκαγιά να καίει τον Εθνικό Δρυμό της Δαδιάς, δεν μπορώ να σταματήσω να το σκέφτομαι ως Nakba, ως μία επίσκεψη στην τοποθεσία και στον χρόνο της Καταστροφής, ως μία επίμονη τριβή πάνω στο τραύμα της δικής μου εμπλοκής και των ζώων που χάθηκαν, βασανίστηκαν, φυλακίστηκαν στο όνομα της δικής μου ασφάλειας.

Στο αεροπλάνο

Ο εξυπηρετικός κύριος που κάθεται δίπλα μου προσπαθεί διαρκώς να με γνωρίσει, ενώ εγώ υπολογίζω πως αν κοιμηθώ λίγο στο ταξίδι, θα καταφέρω να κλείσω ένα τρίωρο τουλάχιστον ύπνου.

«Τι σας φέρνει στην πόλη μας;» επιμένει. «Μία έρευνα», απαντώ κοιτώντας τον εξεταστικά. Κοντοκουρεμένο μαλλί, σπορ γυαλιά, αθλητικά παπούτσια, καλοξυρισμένος, στρατιωτικός, σκέφτηκα. «Η περιοχή παράγει πια μπάτσους, στρατιωτικούς και συνοριοφύλακες», θα μου πει η Χρυσάνθη στην Ορεστιάδα. «Κάνω έρευνα, του απαντώ». «Πάνω σε τι;», συνεχίζει ο λαλίστατος. «Φεμινιστικές σπουδές». «Α! Ό,τι κάνει κανείς καλό είναι», είπε αμήχανος και δεν με ξαναενόχλησε σε όλη την πτήση.

Στο νεκροτομείο

Έφτασα πολύ νωρίς, κατευθείαν από το αεροδρόμιο, σέρνοντας μαζί μου ένα ροζ βαλιτσάκι που είχα δανειστεί και φορώντας ένα γαλάζιο μακρύ φόρεμα σε μια προσπάθεια να φανώ επαρκώς εθνικόφρων και σοβαρή ενώπιων του Ιατροδικαστή. Το ίδιο φόρεσα και στη συνάντησή μου με τον Διοικητή της Ασφάλειας. Πρέπει να ήμουν από μόνη μου θέαμα, πηγαίνοντας πάνω κάτω, εντελώς χαμένη, στο υπόγειο του νοσοκομείου, όπου βρίσκεται συνήθως το νεκροτομείο, ανάμεσα σε κούτες με άχρηστα ιατρικά υλικά, σπασμένα φορεία, παλιές καρέκλες κι ένα υποκίτρινο φως. Μία καθαρίστρια μου έδειξε πως να πάω στο γραφείο του κ. Παυλίδη, ιατροδικαστή στην Αλεξανδρούπολη εδώ και τριάντα χρόνια.

Στο γραφείο του ιατροδικαστή υπάρχει μια τεράστια οθόνη τηλεόρασης, αρκετά περίεργο μέγεθος για ένα γραφείο. Λίγο αργότερα, ο Παυλίδης θα προβάλλει εκεί τις φωτογραφίες από τον τόπο του εγκλήματος. Το γραφείο γέμισε εικόνες θανάτου. Έχω τα μάτια μου καρφωμένα τις φωτογραφίες, με μεγάλη δυσκολία ήδη τις πρώτες. Το βέλος από το ποντίκι του σημειώνει τον χώρο, «εδώ τις βρήκαμε, αυτό είναι το χωράφι». Η σκηνή της δολοφονίας. Το κρατικό αρχείο. «Το αρχείο, σ' αυτή την περίπτωση είναι μια θανατική ποινή, ένας τάφος ένα έκθεμα ενός παραβιασμένου σώματος, μια ιατρική πραγματεία», γράφει η Hartman (2020, σ. 34), και οι φωτογραφίες και τα αντικείμενα που θα μου δείξει στη συνέχεια ο ιατροδικαστής, είναι το πιο κοντινό που θα βρεθώ σε κρατικό αρχείο, κατά τη διάρκεια αυτής της έρευνας.

Δεν κατάφερα να δω όλες τις φωτογραφίες. Οι λίγες μέρες που είχαν περάσει από τη δολοφονία μέχρι να τις εντοπίσει ο αγρότης ένα πρωί στο χωράφι του, επιβάρυναν την ήδη απάνθρωπη εικόνα, η οποία εισέβαλε στο γραφείο από μία οθόνη τεράστια. Τον παρακάλεσα να σταματήσει την προβολή.

Τον ρώτησα τι πιστεύει για το έγκλημα, κι ήταν κάθετος. Εγκληματική ενέργεια από επαγγελματίες. Δολοφονημένες όλες με τον ίδιο τρόπο. Τον ρώτησα αν είχαν βιαστεί. Ήταν κατηγορηματικός πως δεν υπήρχε καμία τέτοια ένδειξη. Δεν επέμεινα, παρόλο που γνώριζα πως υπήρχαν ευρήματα που άφηναν ανοιχτό το ενδεχόμενο σεξουαλικής βίας. Με τον ίδιο κατηγορηματικό τρόπο μου επισήμανε ότι για εκείνον έχουν ταφεί ως αγνώστων στοιχείων. «Ποτέ δεν ήρθε κανένας, από εδώ δεν φάνηκε, δεν φάνηκε κανένα συγγενικό πρόσωπο και επίσημα για μένα, μέχρι και την ώρα που τις έχω θάψει τις γυναίκες ήταν αγνώστων στοιχείων και τα προσωπικά που έδωσα [αναφέρεται στα κοσμήματα που φορούσε η Φαχίμα και τα παρέδωσε στην αστυνομία] τα έδωσα ως αγνώστων στοιχείων [...] από εκεί και πέρα για μένα όσο αναφορά ιατροδικαστικά τα σώματα των γυναικών για περίπου δύο χρόνια ήταν ως αγνώστων στοιχείων και κάποια στιγμή αναγκάστηκα λόγω της παρέλευσης μεγάλου χρονικού διαστήματος, να δώσουμε για ταφή τις γυναίκες αυτές στο μουσουλμανικό νεκροταφείο που επίσημα για εμάς τάφηκαν ως αγνώστων στοιχείων, δεν έχω ονόματα εγώ, δεν τις ξέρω». Κι όμως ήταν εκεί στην κηδεία μαζί με τον πατέρα και σύζυγο, όπως θα μάθαινα τις επόμενες μέρες. Η συνάντηση αυτή μου άφησε περισσότερες απορίες για την επιμονή με την οποία το ελληνικό κράτος αρνείται να ονομάσει επισήμως αυτές τις γυναίκες, ή όπως θα μου πει αργότερα ένας κάτοικος της περιοχής «Φρόντισαν να μη διαρρεύσουν πληροφορίες οι Αρχές, ούτε εμείς που εργαζόμαστε στο προσφυγικό. Μας την κόψανε την φόρα».

Κράτησα τις πληροφορίες που μου έδωσε, τις περισσότερες αν όχι όλες τις είχε γράψει και ο Κώστας στο άρθρο του, κράτησα τον τρόπο των φωτογραφιών με τα πρόσωπα σε αποσύνθεση, και τον ρώτησα αν θα μπορούσα να δω το αρχείο του.

Ένα κρατικό αρχείο συν-αισθηματικών αντικειμένων

Γνώριζα ήδη όταν τον συνάντησα για το αρχείο που διατηρεί με αντικείμενα που βρέθηκαν πάνω στις σωρούς των νεκρών προσφύγων. Τον ρώτησα αν αυτό είναι μια συνηθισμένη πρακτική. Μου είπε πως είναι μοναδικό σε όλο τον κόσμο. Όπως και οι συνθήκες στον Έβρο, σκέφτηκα.

«Οι άνθρωποι αυτοί μπαίνουν χωρίς χαρτιά. Το πρόβλημα δεν είναι αυτό. Το πρόβλημα είναι ότι οι περισσότεροι πεθαίνουν από πνιγμό στον ποταμό Έβρο. Το γλυκό νερό, ο ποταμός δηλαδή, έχει την ιδιότητα να έχουμε μια πιο γρήγορη σήψη του ανθρώπινου σώματος σε σχέση με τη θάλασσα κι από εκεί και πέρα το ποτάμι

κρατάει το νεκρό στον βυθό, που σημαίνει ότι τον βρίσκουμε μετά από είκοσι, τριάντα μέρες, ένα μήνα, τρεις μήνες, εξαρτάται, κι αν τον βρούμε, οπότε μιλάμε για ένα πτώμα το οποίο βρίσκεται σε κατάσταση προχωρημένης σήψης, τα χαρακτηριστικά του προσώπου δεν αναγνωρίζονται, τα ρούχα του είναι διαλυμένα, πολύ σπάνια θα βρούμε άνθρωπο με ρούχα μέσα στο νερό, αλλά το μεταλλικό αντικείμενο μένει», θυμήθηκα των Κώστα το δημοσιογράφο «Ξέρεις γιατί πνίγονται οι άνθρωποι στον Έβρο; Στον Έβρο όταν περνάνε έχει κρύο, ακόμη και το καλοκαίρι δλδ έχει πολύ κρύο, έχει υγρασία, οι άνθρωποι φοράνε πολλά ρούχα, πάρα πολλά ρούχα, και ταυτόχρονα λόγω χώρου, οι διακινητές δεν τους αφήνουν να έχουν τσάντες στην βάρκα, οπότε τα φοράνε. Αν πέσεις λοιπόν στο ποτάμι, νύχτα, με 5 μπλούζες και 5 παντελόνια, αμέσως πηγαίνεις στο βυθό. Και μου έλεγε ο ιατροδικαστής ότι υπάρχουν πολλά πτώματα τα οποία δεν τα έχουν βρει ποτέ, κολλάνε κάτω, κολλήσαν τα φάγαν τα ψάρια, γεια σας».

«Το μοναδικό σημείο που έχω σε ένα νεκρό να είναι αυτό. Ένα δαχτυλίδι, μια αλυσίδα, κάποια μεταλλικά αντικείμενα που να είναι ανθεκτικά στο νερό», συνέχισε ο ιατροδικαστής. Όταν δεν υπάρχει πρόσωπο, τι ρόλο παίζουν τα αντικείμενα; Τι θα μπορούσε να πει εδώ ο Μαρξ για τον φετιχισμό του εμπορεύματος; Εδώ που η χρηστική και ανταλλακτική του αξία ταυτίζονται, εδώ που ένα ζευγάρι σκουλαρίκι είναι οι οβολοί στη θέση του προσώπου που πια δεν υπάρχει για να περάσουν με την ελπίδα ενός ονόματος τις πύλες του Άδη; «Και πάλι τα μεταλλικά αντικείμενα, δεν είναι η ταυτοποίηση του νεκρού, να μην το συγχέουμε, είναι ο συνδετικός κρίκος που ενώνει τους συγγενείς με τον νεκρό. Γιατί βλέποντας ο συγγενής ένα δαχτυλίδι μπορεί να αναγνωρίσει αν ο άνθρωπος αυτός είναι ο άνθρωπος του, οπότε περνάμε στην ταυτοποίηση μέσω του DNA. Τα μεταλλικά αντικείμενα μου δώσανε τη λύση σε ότι αφορά τη σύνδεση συγγενικών προσώπων και νεκρού».

Βρισκόμουν μέσα στο Νεκρομαντείο του Αχέροντα. Ζήτησα να δω αυτό το φετιχιστικό συν-αισθηματικό αρχείο, εκεί που τα αντικείμενα εμφανίζονται ως «έχοντα δική τους ζωή, μόνο μέσω της απόκρυψης του πώς σχηματίζονται από τις ιστορίες» (Άμεντ, 2018, σ. 135). Εκεί που περιμένουμε από τα αντικείμενα να μιλήσουν για τον αποσιωπημένο/δολοφονημένο άλλο/η. Τακτοποιημένοι φάκελοι, μοναδικοί αριθμοί αναγνώρισης, κοινοί για την αστυνομία, τον Ερυθρό Σταυρό, τον ιατροδικαστή, αντίστοιχοι με αυτούς που θα γραφτούν στα ψυγεία, αντίστοιχοι με

αυτούς που θα γραφτούν στον τάφο τους στο Σιδηρώ στο Σουφλί, εκεί που κηδεύονται σε ένα περιφραγμένο χωράφι, χωρίς κανένα τελετουργικό, οι χιλιάδες πρόσφυγες και μετανάστριες που δεν είχαν πια ούτε ένα όνομα, μόνο ίσως ένα αντικείμενο που επέζησε. «Όπου η σκέψη του θανάτου πραγματώθηκε υλικά, όπου ο θάνατος είναι «κοινότοπος, γραφειοκρατικός και καθημερινός», λέει ο Λεβί, τόσο ο θάνατος όσο και το να πεθαίνεις, τόσο το να πεθαίνεις όσο και οι τρόποι του να πεθαίνεις, τόσο ο θάνατος όσο και η βιομηχανία των πτωμάτων, δεν διακρίνονται μεταξύ τους» (Agamben, 2015, σ. 90). Κι έτσι στο νεκροτομείο του νοσοκομείου Αλεξανδρούπολης, τα νεκρά σώματα αρχειοθετούνται σε ψυγεία και τα αντικείμενα τους σε φακέλους, ένα πατριαρχικό, πολλαπλασιαστικό, σωρευτικό αρχείο.

Ανάμεσα σε δαχτυλίδια, βέρες, κολιέ, φάρμακα, καλώδια usb, ακόμη και βούρτσες για τα μαλλιά, μου έκανε εντύπωση μια σειρά από δερμάτινες ζώνες. «Α, αυτό είναι φυλαχτό! Μου πήρε μήνες να εντοπίσω την καταγωγή του. Τα φορούν για να τους φυλάνε από το κακό σε μια φυλή στη Νιγηρία». Τα κράτησα για λίγο στα χέρια μου κι ήταν σα να κρατούσα το σώμα του νεκρού ή σα να είχα μόλις συναντήσει το φάντασμά του, «σάρκα μέσα σε ένα σώμα άνευ φύσεως» (Ντεριντά, 2000, σ. 161). Στο γραφείο του ιατροδικαστή Παυλίδη, συνάντησα ένα αρχείο φαντασμάτων, με την ελπίδα να γίνουν το σημάδι της αναγνώρισης, η φωνή που θα πει στους συγγενείς εγώ είμαι. Εδώ το φάντασμα εμφανίζεται, και διεκδικεί την υπόσχεση της ταφής και του πένθους.

Στο δρόμο για την Ορεστιάδα

Το κεφάλι μου έπεσε προς τα κάτω, ξυπνώντας με απότομα, και το πρώτο που αντίκρισα ήταν ένας μινιάρης. «Φτάσαμε Διδυμότειχο;» Ρώτησα μια συνεπιβάτισσα με γκρι κοντά μαλλιά, μπλε βερμούδα και αθλητικά παπούτσια. «Ω ναι! Εδώ είναι η εκκλησία μας η Παναγία η Ελευθερώτρια, πάνω το καμπαναριό μας θα το δείτε καλύτερα αργότερα, είναι ψηλό για να φαίνεται ως την Τουρκία, γιατί ακριβώς απέναντι είναι η Τουρκία!» - είπε και έδειξε επιθετικά προς την άλλη πλευρά σα να έστελνε οβίδα σε ευθεία βολή. «Α, ναι, έχω υπόψη μου το χάρτη», ευχαριστώ, απάντησα, και τότε εκείνη φόρεσε μάσκα για πρώτη φορά στο ταξίδι, φαίνεται δεν της γέμισα το μάτι για πατριώτισσα, και μάλλον δεν υπάρχει πιο επικίνδυνος και απειλητικός ιός εδώ πάνω.

Περίεργη πια για το Διδυμότειχο και τους κατοίκους του, κράτησα τα μάτια μου ανοιχτά και το κεφάλι μου στη θέση του κοιτώντας τριγύρω. Στενοί δρόμοι και ψηλές πολυκατοικίες, χτισμένες όλες στις αρχές του 1990, μπαλκόνια γωνίες σε σομόν χρώμα, φεγγίτες που δεν βλέπουν πουθενά λιλά χρωματισμένοι και σοβάδες που έπεφταν αφρόντιστοι σαν το εθνικό μου φρόνημα. Ήταν σα να χτίστηκε μια ολόκληρη πόλη πριν τριάντα χρόνια, με μπαλκόνια ψηλά σαν το καμπαναριό της να κοιτούν ακριβώς απέναντι την Τουρκία, και κατοίκους οβίδες, κι έπειτα εγκαταλείφθηκε στον χρόνο, σαν κάθε εθνική ιδέα.

Στην Ανωτέρα Διοίκησης Χωροφυλακής Θράκης

Το ραντεβού μου με τον Διοικητή της Ασφάλειας Ορεστιάδας, ο οποίος είχε αναλάβει την προανάκριση για την τριπλή δολοφονία του 2018, έχει κλειστεί από την προηγούμενη μέρα, τηλεφωνικά. Ο Θωδωρής, στέλεχος της αριστεράς στην πόλη, επέμεινε να τον πάρουμε τηλέφωνο στο κινητό του καθώς θεωρούσε ότι με αυτό τον τρόπο, συστήνοντάς με στον Διοικητή, θα άνοιγε η πόρτα της Ασφάλειας. Συμφώνησα με δυσκολία. Στο τηλέφωνο ένας εξαιρετικά πρόθυμος άντρας μου ανακοίνωσε ότι θα με περιμένει το επόμενο πρωί στην Ασφάλεια, στο γραφείο του, και «θα μου πει όσα μπορεί να μου και όσα δεν μπορεί δε θα μου τα πει».

Την επόμενη μέρα, στο γραφείο του, συνάντησα έναν συνομήλικό μου αστυνομικό, ο οποίος με είχε καλέσει εκεί για να με ανακρίνει. Με χαμόγελο, αβρότητα και τηρώντας με το παραπάνω τους τύπους, φρόντισε να μάθει όσα δεν γνώριζε ήδη από το φάκελό μου, όπως το γιατί εγώ να αναζητώ τώρα την ιστορία αυτών των γυναικών και τι έχω σκοπό να κάνω προκειμένου να μάθω περισσότερα. Μου κατέστησε σαφές με ύφος μετεμφυλιακού Ενωμοτάρχη πως η ανάκριση συνεχίζεται άρα δεν μπορεί να μοιραστεί μαζί μου καμία πληροφορία, πως το σημείο στο Πραγμί που είχα σκοπό να επισκεφθώ την επόμενη μέρα ήταν Ζώνη Ασφάλειας Προκαλύψεως (ΖΑΠ), οπότε δεν θα μπορούσα να μπω χωρίς ειδική άδεια, και πως αν ήθελα άδεια θα έπρεπε να στείλω μία αίτηση στην αρμόδια υπηρεσία της Ελληνικής Αστυνομίας και την αντίστοιχη του Στρατού. «Μισό λεπτό θα σας δώσω τώρα τα ακριβή email», μου είπε ενώ ένα ειρωνικό χαμόγελο απλωνόταν στο πρόσωπό μου. «Φαντάζομαι θα απαντήσουν αμέσως», απάντησα. Με πρόσχημα το email που δήθεν δεν μπορούσε να βρει, και αφού ολοκληρώθηκε η παράσταση «ψάχνω στα τεφτέρια μου», ζήτησε και πήρε -αχ αυτή η έγκληση, το κινητό μου τηλέφωνο για να μου στείλει μήνυμα αργότερα.

Κλείνοντας τη σχετικά σύντομη ανάκριση, δεν μπόρεσε να κρατήσει την πικρία του που «τους πήραν την υπόθεση» και την έδωσαν στην Αντιτρομοκρατική¹⁶,

¹⁶ Στη συνάντησή μου με την Αντιστράτηγο, κ. Τσιρινιώτη, τη ρώτησα γιατί το ανέθεσαν στην Αντιτρομοκρατική. «Είχε μεγαλύτερο δίκτυο πληροφοριών που θα μπορούσε να το δει διαφορετικά το πράγμα και οι αξιωματικοί ήταν συνηθισμένοι, είχαν μεγαλύτερη εμπειρία, την εποχή εκείνη, κι εγώ τους ήξερα πολύ καλύτερα. Οι πρώτες πληροφορίες που ήρθαν και τις αξιολογήσαμε μαζί ήρθαν από την Αντιτρομοκρατική και γι αυτό την επιλέξαμε ως υπηρεσία να ασχοληθεί με αυτό». Στην ερώτησή μου αν η εμπλοκή της Αντιτρομοκρατικής σχετίζεται με τα δημοσιεύματα περί Τζιχαντιστών θα μου πει: «Για αυτό σου είπα πριν ότι οι πρώτες πληροφορίες ήρθαν από την αντιτρομοκρατική, και εντάξει το είδαν με μεγαλύτερη σοβαρότητα αλλά όχι δεν το ανέλαβε για αυτό το λόγο. Το

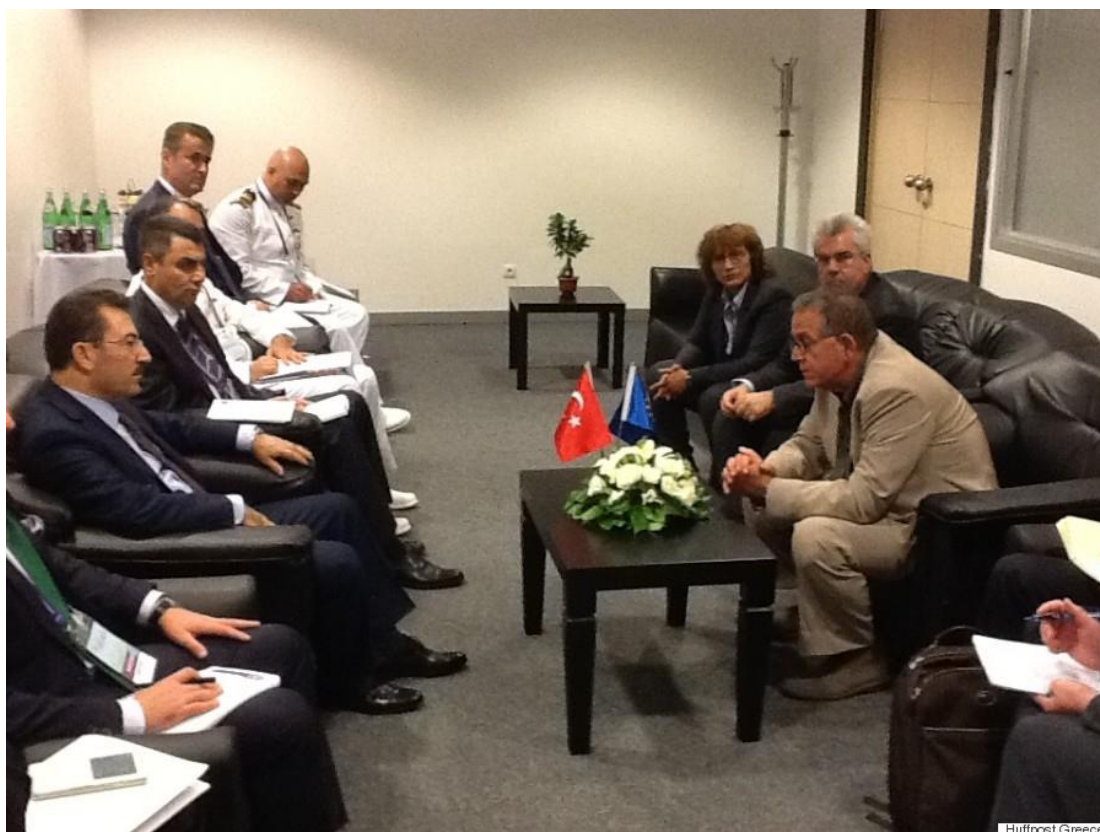
αφήνοντας παραλλήλως να εννοηθεί πως γνωρίζει τι έχει συμβεί και πως η αλήθεια θα αποκαλυφθεί σύντομα. Για πρόσβαση στο αρχείο, ούτε λόγος. Η ανάκριση συνεχίζεται.

Λίγα λεπτά αργότερα χτύπησε το κινητό μου. Ήταν ο κύριος Ενωμοτάρχης ο οποίος με προειδοποίησε να μην πάω στο Πραγμί γιατί είναι πολύ πιθανό να βρεθώ αντιμέτωπη με κλιμάκιο της αστυνομίας που θα περιπολεί την περιοχή, όχι βέβαια στην πλατεία του χωριού, αλλά στη ΖΑΠ, για την οποία είχα ήδη δηλώσει επανειλημμένως στο γραφείο του πως δεν είχα σκοπό να πλησιάσω. Ο τόνος της φωνής μου δεν άφησε περιθώρια για παρερμηνεία ως προς το αν γνωρίζω τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις μου και για το αν έχει το δικαίωμα εκείνος να με καλέσει ξανά στο κινητό μου.

Η Αντιστράτηγος

Τη συνάντησα σε ένα καφέ στο Γαλάτσι, κοντά στο σπίτι της, αφού επέστρεψα από τον Έβρο. Είχα επικοινωνήσει μαζί της από τα μέσα Ιουλίου αλλά έλειπε σε διακοπές και παρόλο που προσφέρθηκε πολλές φορές να κάνουμε τη συνέντευξη διαδικτυακά για να μην με καθυστερήσει, ήθελα πολύ να γνωρίσω από κοντά την πρώτη γυναίκα Αντιστράτηγο, επικεφαλής της αστυνομίας στη διαχείριση του προσφυγικού από το 2015 έως το 2019, και αρνήθηκα ευγενικά. Στο ραντεβού μας έφτασα με 3 λεπτά καθυστέρηση κι εκείνη ήταν ήδη εκεί, φορούσε ένα τζιν και ένα απλό μπλουζάκι, έπινε τον καφέ της, με κέρασε και τους δύο που ήπια όσο ήμασταν εκεί, και είχε ήδη σκεφθεί κάθε λεπτομέρεια της συνάντησής μας, από το που θα ήταν καλύτερο να καθίσω για την ηχογράφηση μέχρι τι θα μου πει, λέξη τη λέξη.

ανέλαβε γιατί διατάχθηκε. Και το ανέλαβε γιατί ήθελα κι εγώ μια καλύτερη συνεργασία με την τουρκική πλευρά. Η συγκυρία ήταν τέτοια τότε που ο Διοικητής της Αντιτρομοκρατικής ήταν ένας σοβαρός άνθρωπος και ο τωρινός είναι μην παρεξηγηθώ, ήταν Διοικητής Υποδιοικητής, και ήθελα να το δούνε με μεγαλύτερη σοβαρότητα και γρήγορα. Και σου είπα από πριν ότι το δίκτυο πληροφοριών της αντιτρομοκρατικής είναι πολύ μεγαλύτερο από οποιαδήποτε άλλη υπηρεσία της ελληνικής αστυνομίας. Και επειδή ήθελα απτά αποτελέσματα νωρίς, για να μπορώ να έχω κι εγώ κάτι στα χέρια μου, ήθελα την αντιτρομοκρατική». Κλείνοντας μου άφησε κι ένα σχόλιο: Τα πτώματα βρέθηκαν δυο – τρεις μέρες μετά το φονικό, με αποτέλεσμα πολλά στοιχεία να καταστράφηκαν από μόνα τους. Και οι ντόπιοι δεν ξέρουν να συλλέξουν στοιχεία σωστά. Εδώ έγινε το έγκλημα κι εγώ το έμαθα μετά από δυο μέρες. Τι ψάχνεις να βρεις; Και μετά αναρωτιούνται γιατί τους πήραμε;».

Στην εισαγωγή της κουβέντας μας, η Ζαχαρούλα Τσιριγώτη, αντιστράτηγος εν αποστρατεία από τις κρίσεις του 2019, μου πρόσφερε μία άλλη εξήγηση για τη διαφορά μεταξύ των κινητοποιήσεων και των αντιστάσεων που αναπτύχθηκαν για τη γυναικοκτονία της Ελένης Τοπαλούδη, σε σχέση με την τριπλή γυναικοκτονία των Φαρζάνα, Φαχίμα και Ραμπία. Η Τσιριγώτη το έβλεπε ως απότοκο της αντιμεταναστευτικής ρητορικής που αναπτύχθηκε από την τότε αντιπολίτευση και βρήκε έδαφος πάνω στην κόπωση των αρχικά αλληλέγγυων κατοίκων της χώρας. Θυμήθηκα τους λόγους και τα δημοσιεύματα εκείνης της περιόδου, την κατασκευή του έθνους σαν να επρόκειτο για ένα υποκείμενο που «δεν θα μπορούσε να τα βγάλει πέρα» με την παρουσία των άλλων, το διαχωρισμό σε πραγματικούς πρόσφυγες και λαθρομετανάστες εισβολείς, και το χώρο που αυτή η διάκριση δημιούργησε, ώστε η Ελλάδα, και κατ' επέκταση οι Έλληνες κι οι Ελληνίδες, να παραμένει φιλόξενη χώρα ως προς τους πραγματικούς πρόσφυγες, ενώ ταυτόχρονα δολοφονεί τους «λαθρομετανάστες» στον Έβρο και στο Αιγαίο (Άμεντ, 2018, σ. 137 -138). «Αυτός ο λόγος «της αναμονής του απατεώνα» αιτιολογεί την επανάληψη της βίας εναντίον των σωμάτων των άλλων» (Άμεντ, 2018, σ. 139).

Για την επόμενη ώρα θα μου περιγράψει με σαφήνεια τις κινήσεις που έγιναν, με δική της εντολή και έγκριση από την πολιτική ηγεσία, και οδήγησαν στο να μάθουμε ποιες ήταν οι τρεις δολοφονημένες γυναίκες και να βρεθούν οι συγγενείς τους. Αυτό που μου περιγράφει δεν είναι ένας γραφειοκρατικός μηχανισμός, τοποθετημένος να διεκπεραιώνει τις ενέργειες για την αποκάλυψη ενός εγκλήματος, αλλά ένα δίκτυο σχέσεων εμπιστοσύνης, μεταξύ αξιωματούχων της ελληνικής, της τουρκικής και της αφγανικής πλευράς, που καταλήγει σε θεσμοθετημένους διαύλους για την τυπική εγκυρότητα, αφού έχει ήδη ολοκληρωθεί το τμήμα της δουλειάς που θα καθυστερούσε ή δεν θα ολοκληρωνόταν ποτέ, εάν είχε ακολουθηθεί η τυπική οδός.

«Τον Ιούλιο του 2019 που αποστρατεύτηκα, δέχτηκα ένα μήνυμα από το συνεργάτη σε εισαγωγικά, τον Τούρκο, που είχαμε στενή συνεργασία ότι αυτού του είδους τη συνεργασία, δηλαδή συνεργαζόμαστε, ανταλλάσσουμε άτυπα πληροφορίες, τις ερευνούμε, και μόλις βρούμε κάτι, μέσω θεσμοθετημένου διαύλου επικοινωνίας επισημοποιούμε κάποια πράγματα, για να υπάρχουν τα αντίστοιχα στις δικογραφίες, μου είπε ότι πλέον δεν μπορεί να συνεργαστεί με κάποιον άλλο, γιατί το να έχεις εμπιστοσύνη σε έναν άνθρωπο δεν είναι και τόσο εύκολο, και πως ότι θέλει η ελληνική πλευρά μέσω θεσμοθετημένων διαύλων επικοινωνίας να το ζητήσει», θα μου πει, περιγράφοντας το μίγμα ορθολογικής διαχείρισης, συγκρατημένης ευαισθησίας, συμμόρφωσης και συν-αισθηματικής γνώσης και οικονομίας, που η Στόλερ (2018) ονομάζει συν-αισθηματικά κράτη.

«Όμως για μένα ήταν αδιανόητο να μείνει έτσι στα αδήλωτα και στα αζήτητα η δολοφονία μίας μάνας με τις δύο κόρες της, όταν εγώ ασχολούμαι με το μεταναστευτικό χρόνια και ξέρω και μπορώ να σκεφτώ τι έχουν περάσει αυτές και οι οποιεσδήποτε άλλες και ο οποιοσδήποτε άλλος για να φτάσουν στο ευρωπαϊκό έδαφος και τι έχουν να περάσουν ακόμη, μου ήταν αδιανόητο δηλαδή, ανθρωπιστικά και μόνο, να δεχτώ κάτι τέτοιο, γι' αυτό και αποφάσισα να ασχοληθώ εγώ προσωπικά ώστε να επιταχυνθούν κάποιες διαδικασίες, που αν τις αφήσεις μέσω των θεσμοθετημένων διαύλων επικοινωνίας με τις άλλες αστυνομίες, ακόμη σήμερα που μιλάμε δεν θα ξέραμε ούτε τα ονόματά τους».

Σε αυτήν τη συν-αισθηματική επιφάνεια νομίζω αναπτύχθηκαν στρατηγικές, δόθηκε μία μάχη εντυπώσεων αλλά και αντιλήψεων, από τους πολιτικούς αντιπάλους,

σε μία κρίσιμη προεκλογική περίοδο, για τη φύλαξη των συνόρων, την ασφάλεια των πολιτών στον Έβρο και τις διακρατικές σχέσεις με την Τουρκία.

Ο Έβρος: οικονομίες συν-αισθήματος σε ανοιχτό αρχείο κυριαρχίας

Η δουλειά που κάνει το συναίσθημα του μίσους είναι να ζωντανεύει το συνηθισμένο υποκείμενο, να δίνει ζωή στη φαντασίωση αυτή, συγκροτώντας το συνηθισμένο ως κάτι που βρίσκεται σε κρίση και το συνηθισμένο άτομο ως το πραγματικό θύμα. Το συνηθισμένο μετατρέπεται σε αυτό που ήδη απειλείται από τους φανταστικούς άλλους, η εγγύτητα των οποίων γίνεται έγκλημα εναντίον του ατόμου και του τόπου (Αμεντ, 2018, σ. 131).

Ο Έβρος είναι ένα ανοιχτό αρχείο, μια κατοικία της κυριαρχίας, στην οποία οι άρχοντες έχουν δικαίωμα να ερμηνεύσουν και να εφαρμόσουν τις ερμηνείες τους στη δημόσια σφαίρα, ή διαφορετικά, εφόσον ο Έβρος συνιστά ζώνη εξαίρεσης στην οποία αναδύεται εκ νέου η κυριαρχία, τότε το αρχείο επιστρέφει στις ρίζες του και επιτελώντας τες ορίζει τι μπορεί να ειπωθεί και τι όχι, παράγει και αναπαράγει την κυριαρχία. Ο Benjamin αμφισβητούσε το σχήμα του Σμιτ, στο οποίο η κατάσταση εξαίρεσης και η κανονικότητα είναι χρονικά και χωρικά τοποθετημένες και διακριτές. Αντιθέτως υποστήριζε, καλώντας μας στον τωρινό χρόνο, ο οποίος «ως πρότυπο του μεσσιανικού, συγκεφαλαιώνει την ιστορία ολόκληρης της ανθρωπότητας» (Benjamin, 2019, σ. 721), πραγματική είναι η κατάσταση εκτάκτου ανάγκης που ζούμε, στην οποία δεν διακρίνεται ο κανόνας και η εξαίρεση. Αυτή η έγκληση του Benjamin στην χρονικότητα λειτουργεί αποκαλυπτικά ως προς την κάθε εξουσία μέσα στο πεδίο της κυβερνητικότητας, γίνεται ο φακός που περιγράφει τον ίσκιο του ολοκληρωτισμού στην αντανάκλαση του πέπλου της αστικής δημοκρατίας. Ο Agamben (2003, σ. 101) αναφερόμενος στην κριτική του Μπένγιαμιν, η οποία θα μπορούσε να αφορά τον Έβρο του σήμερα, θα πει ότι η μη διάκριση μεταξύ εξαίρεσης και κανόνα εξαφανίζει κάθε πλασματική επινόηση δεσμών μεταξύ της βίας και δικαίου. Το μόνο που υπάρχει είναι μια ζώνη ανομίας, στην οποία πρωταγωνιστεί μια βία χωρίς κανένα νομικό περίβλημα.

«Εμάς η ελληνική αστυνομία μας έκλεψε. Μας είχαν σε ένα χώρο για τρεις ημέρες, μας πήραν όλα μας τα πράγματα, και όταν μπορούσαμε πια να φύγουμε και

μας έδωσαν πίσω τα πράγματά μας, τα λεφτά είχαν κάνει φτερά. Το είπαμε στις διεθνείς οργανώσεις και τις ΜΚΟ που ήταν εκεί, πως ήταν όλα τα χρήματα που είχαμε, αλλά τίποτα δεν έγινε. Τότε νόμιζα πως αυτό ήταν το χειρότερο που θα μπορούσε να κάνει η ελληνική αστυνομία. Γιατί ξέρεις σκεφτόμασταν ότι πάμε στην Ευρώπη, είναι η Ευρώπη, η αστυνομία δεν κάνει άσχημα πράγματα εκεί, δεν είχα ιδέα. Η εικόνα μας για την Ευρώπη, αλήθεια δεν ξέρω, ήμασταν εντελώς αφελείς, νομίζαμε ότι όλοι είναι ανθρώπινοι, όλοι είναι ευγενικοί και σεβαστικοί. Αυτά που συμβαίνουν στις χώρες μας δεν θα συμβούν εκεί. Κανείς δεν θα μας επιτεθεί, κανείς δεν θα μας βιάσει, κανείς δεν θα μας φωνάξει. Την είχαμε στο μυαλό μας σαν παράδεισο. Και μετά ήρθαμε στην Ελλάδα και η πραγματικότητα μας έσκασε στη μούρη σαν χαστούκι», έτσι περιγράφει την είσοδο της στο ΚΥΤ του Έβρου η προσφύγισσα που μου μίλησε. Η μαρτυρία της είναι ίδια, αδιαλείπτως επαναλαμβανόμενη, με κάθε μετανάστη που θα επιζήσει της δολοφονικής τακτικής των επαναπροωθήσεων και θα φτάσει μέχρι το πρώτο ΚΥΤ.

«Αποκάλυπτα γίνεται αυτή η δουλειά από την αστυνομία και δεν ανησυχούν για τίποτα. Δηλαδή καμιά φορά τους λέω θα περάσετε ειδικό δικαστήριο για εγκλήματα, δεν ανησυχούν. Γιατί δεν είναι λογικό να τον περιμένεις να περάσει τον άλλο, να του παίρνεις το κινητό, να τον επαναπροωθείς εφτά φορές, όταν όμως την όγδοη συλληφθεί και περάσει τη νόμιμη οδό της καταγραφής και ταυτοποίησης, το λέει, ρε παιδιά με περίμεναν να περάσω, και μόλις πέρασα το ελληνικό έδαφος τότε μου πήραν τα πράγματα, τότε με έδειραν, τότε με ξεγύμνωσαν, ε δε γίνεται ρε φίλε να μην αισθάνεσαι ότι θα περάσεις κάποια στιγμή ειδικό δικαστήριο. Τους περιμένουν να περάσουν, τους κάνουν όλα αυτά, τσεπώνουν πάρα πολλά και μετά τους στέλνουν πίσω», θα μου πει εργαζόμενος σε δομή. Οι μαρτυρίες που κατέγραψα τις ημέρες της επίσκεψής μου στον Έβρο αλλά και το πλήθος των αναφορών διεθνών οργανισμών και των καταγγελιών και προσφυγών των οργανισμών ανθρώπινων δικαιωμάτων που δρουν στο προσφυγικό¹⁷, δεν αφήνουν κανένα περιθώριο ως προς το επαναλαμβανόμενο μοτίβο της άσκησης της κυρίαρχης εξουσίας στην περιοχή. Έχει μετατρέψει «την εξόντωση σε τεχνική και ανώνυμη διεκπεραίωση» (Αθανασίου 2007, σ. 12).

¹⁷ Όπως για παράδειγμα το Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες και η οργάνωση HumanRights360

«Ο νόμος δεν αντιμετωπίζεται απλώς ως μέσο τακτικής [όπως έλεγε ο Φουκώ για την κυβερνητικότητα], αλλά επίσης αναστέλλεται, προκειμένου να ενισχύσει την απεριόριστη εξουσία εκείνων από τους οποίους ζητείται να βασιστούν στην κρίση τους και να αποφασίσουν για ζητήματα δικαιοσύνης, ζωής, θανάτου» (Μπάτλερ, 2009, σ. 112). Σε αυτό το πλαίσιο, αναδύεται ζωογονημένη η κυριαρχία. Το δικαίωμα της εξουσίας στη ζωή και στο θάνατο, προσωποποιημένο στο συνοριοφύλακα, στον οδηγό του μαύρου βαν χωρίς πινακίδες, στην επάνοδο της Χωροφυλακής Έβρου. Αφθονούν οι ασήμαντοι κυρίαρχοι που κυβερνούν εν μέσω γραφειοκρατικών στρατιωτικών θεσμών, οι οποίοι επιστρατεύονται από τους στόχους και τις τακτικές μιας εξουσίας, που δεν έχουν εγκαταστήσει οι ίδιοι, και την οποία δεν την ελέγχουν πλήρως.

«Σκοτώνουμε τους ανθρώπους για να κρατάμε τον Έβρο. Κι ο Έβρος δεν πέφτει κι ο Έβρος δεν πέφτει. Και τελικά τι κάναμε στον Έβρο; Περιμέναμε να γίνουν τα επεισόδια του Μαρτίου για να τους κάνουμε καμιά 400αρά εμείς πάνω στο μπουγιουρντί που έγινε να τους πετάξουμε απέναντι. Δηλαδή στα γεγονότα του Μαρτίου όχι μόνο δεν μας έφερναν από απέναντι, παρότι εργαλειοποιήθηκαν κι εκεί οι άνθρωποι, αλλά και εμείς τους βγάλαμε από κάτι ΠΡΟΚΕΚΑ και τους πετάξαμε μες στο μπούγιο απέναντι πάλι, Που θα καταλάβουν ότι τους έβγαλε η ελληνική πλευρά μέσα σε αυτό το χαμό;». Στη διατύπωση του συνομιλητή μου, «σκοτώνουμε τους ανθρώπους για να κρατάμε τον Έβρο», εμφανίζεται η γυμνή ζωή του πρόσφυγα στα σύνορα, ο homo sacer του Agamben, η άθυτη και φονεύσιμη ζωή, «το πεδίο της οποίας», θα γράψει η Αθανασίου, και εδώ θα το χρησιμοποιήσουμε κυριολεκτικά ως το γεωγραφικό πεδίο του Έβρου, «τείνει ολοένα και περισσότερο να συμπίπτει με το πεδίο του πολιτικού και η εξαίρεση να μετατρέπεται σε κανόνα. Ζωή και βίος, όπως και εγκλεισμός και αποκλεισμός, εισέρχονται σε μια ζώνη απαραμείωτης και ανεπίκριτης αδιακρίσιας» (2007, σ. 15).

«Κι όλα αυτά συμβαίνουν σε μία κοινωνία που όχι απλά τα αποδέχεται όλα, δηλαδή το 90% της κοινωνίας εδώ πέρα, σε όλο τον Έβρο, είναι τόσο μαυρίλα, συντηρητική που τους χειροκροτούν κιόλας όταν μαθαίνουν για τις δολοφονίες», θα μου πει θυμωμένη η Χρυσούλα, η δημοσιογράφος, για τους κατοίκους της περιοχής που πλέον αντιλαμβάνονται τη ζωή (τους), ή ακόμη καλύτερα την ευζωία τους και την καθαρή τους ταυτότητα (Αθανασίου, 2007, σ. 17), στον βαθμό που αποκλείει και

εκθέτει στον θάνατο τη ζωή της μετανάστριας. Όταν ρώτησα την Ευγενία στο Πραγγί πως αντέδρασε το χωριό στην τριπλή γυναικοκτονία, μου είπε: «Νομίζω πως πέρασε και δεν ακούμπησε. Εντάξει, μιλάμε για ένα χωριό πολύ ακροδεξιό για να τους νοιάζουν τέτοια πράγματα. Στη γενική αίσθηση. Εντάξει, δε λέω για όλο τον κόσμο, αλλά αυτή είναι η αλήθεια για το χωριό. Αλλά δεν είναι μόνο το χωριό. Γενικά η κοινωνία είναι έτσι. Δεν τους νοιάζει και μπορεί να νοιάζει και κάποιους ανθρώπους που έχουν προσπαθήσει στο παρελθόν να αντιδράσουν αλλά όταν βλέπεις μια δυο τρεις πέντε δέκα ότι δεν υπάρχει ανταπόκριση δεν θα κάτσεις να ασχοληθείς κι άλλο. Είναι αυτό που λέμε, ένας κούκος δεν θα φέρει την Άνοιξη». Για να συμπυκνώσει αμέσως μετά το δοκίμιο της Άμεντ *Συν-αισθηματικές οικονομίες* (2018) μέσα σε λίγες λέξεις: την ευθυγράμμιση του αιτούντος άσυλο με εκείνη του δολοφόνου και τη μετωνυμία τους, μέσα και από τους λόγους της εξουσίας, σε επικίνδυνους, σε απατεώνες, στον φόβο που κυκλοφορεί και προσκολλάται στα σκουρόχρωμα δέρματα: «Κόσμος που δεν έχει επαφή με αυτά, δεν σκέφτεται τις τρεις γυναίκες που δολοφονήθηκαν, σκέφτεται τους τρεις πακιστανούς που δολοφόνησαν. Αυτούς θα βάλουν στο μυαλό τους και όχι την οικογένεια που παλεύει να ζήσει και να επιβιώσει. Θα βάλει τους δολοφόνους που περνάνε, γιατί υπάρχουν κι αυτοί φυσικά, δεν περνάνε μόνο οικογενειάρχες. Που εγώ αυτό για να το καταλάβω έκανα πολύ καιρό, να το δεχτώ σαν άνθρωπος, όχι, αποκλείεται, έλεγα, είναι όλοι καλοί. Οπότε αυτοί αυτό σκέφτονται. Τα τρία «Πακιστάνια» που μπορούν να σε σκοτώσουν. Γιατί αυτό πουλάνε».

Η παραπάνω θέση τους δεν τους εμπλέκει απλώς με τα όρια και τα σύνορα της κυριαρχίας, τους καθιστά και τους ίδιους κυρίαρχους. «Είδα τις προάλλες να περπατούν κοντά στο ποτάμι δύο γυναίκες από την Αφρική, η μία ήταν μοντέλο, πανέμορφη, και σκέφτηκα, αν τις πετύχει τώρα κανάς αγρότης που δεν έχει ξαναδεί τέτοια ομορφιά, ποιος τον ξέρει τι θα τις κάνει, ποιος θα τον σταματήσει από το να επιτεθεί;» θα πει μέσα στη συζήτηση ένας άλλος συνομιλητής από την περιοχή. «Δεν περνάει από το μυαλό τους ότι μπορεί να υπάρξει τέτοια ανατροπή στις ζωές τους που να βρεθούν στη θέση τους», μου λέει κουνώντας το δικό της κεφάλι η Χρυσούλα.

Ο Agamben (2015, σ. 23) κάνει λόγο για τη «διαβόητη ζώνη ανευθυνότητας», για τον πρώτο μας κύκλο, «από τον οποίο καμία εξομολόγηση ευθύνης δεν μπορεί να μας βγάλει έξω και που, λεπτός προς λεπτό, συλλαβίζει το μάθημα της τρομακτικής,

απερίγραπτης και αφάνταστης κοινοτοπίας του κακού», που περιγράφει η Άρεντ. Η Αθανασίου (2007) επιχειρώντας μία συνάρθρωση των τεχνολογιών της βιοπολιτικής με εκείνων του έμφυλου σώματος, θα αναγνώσει σε αυτές τις συμπεριφορές «την εκούσια δέσμευση στους κοινούς τόπους της ανθρώπινης αναγνωρισιμότητας και στην απόλαυση του ανήκειν, η οποία απορρέει από αυτή την αναγνωρισιμότητα» (σ. 28). Στην περίπτωση μας, η κοινότητα των ακριτών των συνόρων, των λευκών χριστιανών Ελλήνων, των πολιτών. Θα αναγνωρίσει, δηλαδή, όχι μια κοινοτοπία του κακού, αλλά μια «κοινοτοπία του κανονικού» (ό.π.). Από αυτήν τη ζώνη της κοινότητας κανονικότητας δεν μπορεί να αποδράσει καμία μας, είναι η γκρίζα ζώνη του Λεβί (2006), η συνέργεια και η συνενοχή στην εξόντωση, ακόμη κι εκείνων που δεν αντέχουν άλλο να ακούν το βράδυ, έξω από τα σπίτια τους, τα φορτηγά χωρίς πινακίδες. Η αναστολή της έννομης τάξης στο καθεστώς έκτακτης ανάγκης είναι επιτελεστική, γράφει η Μπάτλερ στην *Ευάλωτη Ζωή*, και παράγει μία νέα διαμόρφωση της κυριαρχίας, μια νέα φυσικοποιημένη νόρμα, η οποία λειτουργεί ρυθμιστικά στον Έβρο για όλα τα σώματα, είτε έχουν σημασία είτε όχι. Η συγγραφέας στο ίδιο βιβλίο βλέπει μια «επιθετική νοσταλγία» στη σύγχρονη εκδοχή της κυριαρχίας (2009, σ. 120), η οποία διακρίνεται ολοφάνερα στα πρόσωπα των νέων Χωροφυλάκων του Έβρου. Είναι ενεργούμενα αλλά και δρώντες και οι πράξεις τους δεν υπόκεινται σε έλεγχο ή αν φτάσουν ποτέ εκεί απαλλάσσονται. Χρειάστηκε μια εξέγερση κάποτε για να μπει ένας από αυτούς φυλακή.

Στο Πραγμί δεν με περίμεναν αστυνόμοι. Τουλάχιστον όχι στην πλατεία.

Στο Πραγγί

Όταν φτάσαμε με τη Χρυσάνθη στο Πραγγί, τίποτα από το τοπίο δεν μαρτυρούσε πως βρισκόμασταν στα σύνορα. Η Χρυσάνθη πήρε μια στροφή που πήγαινε στην κάτω μεριά του χωριού, «θα σε πάω σε μια ταβέρνα του Παναγιώτη», μου είπε, «που το καλοκαίρι κλείνει, αλλά πρέπει να το δεις». Η ταβέρνα ήταν το κτίριο που κάποτε στέγαζε το σταθμό του τρένου στο Πραγγί, δίπλα στις ράγες που πια τα τρένα δε σταματούν, δίπλα στη χτιστή στάση για τους επιβάτες με τη μισοσβησμένη επιγραφή, που καλύπτεται μέρα με τη μέρα όλο και περισσότερο από τον κισσό. «Σε κάτι μεγάλα γλέντια, άνοιξε τραπέζια μέχρι κι εδώ ο Παναγιώτης», μου είπε η Χρυσάνθη, κι εγώ σκεφτόμουν πόσες μετανάστριες να κοιμήθηκαν εδώ τους χειμώνες που πέρασαν;

Ζούμε, πάει να πει περιτριγυριζόμαστε από πιθανότητες που δεν έχουν ακόμη πραγματωθεί, μας κινεί το Όχι-ακόμη του Ερνστ Μπλοχ και οι άνισες χρονικότητες, το μέρος που κάποτε γλεντήσαμε στου Παναγιώτη την ταβέρνα, είναι το μέρος που κάποτε κοιμήθηκαν κατάχαμα κυνηγημένοι άνθρωποι, κι είναι το μέρος που κάποτε κοιμήθηκαν κατάχαμα κυνηγημένοι πρόγονοι εκείνων που κάποτε γλεντήσανε στου Παναγιώτη την ταβέρνα, όλο το παρελθόν και το παρόν ξεδιπλώνονται το ένα μέσα στο άλλο, σε ένα ανοιχτό ιστορικό παιχνίδι για την αξερίζωτη ουτοπία, που έφτιαξε το Πραγί και το ξαναφτιάχνει σήμερα.

Στάθηκα μπροστά στις ράγες, τα χωράφια που ξεκινούσαν κάτω από τις ράγες είναι τα σπαρτά των χωριανών, τα μονοπάτια των προσφύγων και ο τόπος της σφαγής. Πάνω σε ένα στύλο, μια οικογένεια πελαργών μαθαίνει στα μικρά να ανοίγουν τα φτερά τους. Πρώτη φορά στη ζωή μου έβλεπα πελαργούς από κοντά.

Έτρεξα προς το μέρος τους, το τελευταίο δικό μου σύνορο, κι αν εκεί ξεκινούσε η Ζώνη Ασφάλειας Προκαλύψεως; Κι αν ξαφνικά έβρισκα μπροστά μου την αστυνομική περιπολία του κυρίου Ενωμοτάρχη;

«Μετά τις ράγες είναι το τεχνητό ποτάμι, τάφος λέγεται, το έφτιαξε ο στρατός, πριν περίπου δύο χρόνια, είναι δίπλα στις ράγες, μετά είναι χωράφια, και μετά από κάποια έκταση είναι το ποτάμι», θα μου πει η Δήμητρα λίγες ώρες μετά. Τα χωράφια που είδα μέχρι να φτάσουμε στο Πραγγί, σπαρμένα ηλίανθους, βαμβάκι και σπαράγγια, εγκλωβισμένα ανάμεσα σε μία τάφο και ένα ποτάμι, σε συρματοπλέγματα και πολεμικό εξοπλισμό. Το 2018, η μάνα και οι κόρες που κατάφεραν να περάσουν το ποτάμι θα έβλεπαν μπροστά τους τις ράγες, το «έπος του Έβρου» του 2020 δεν είχε ανέβει στη σκηνή, τα μεσαιωνικά οχυρωματικά έργα δεν είχαν ακόμη κατασκευαστεί.

Οι άνθρωποι στο Πραγγί ήταν καλοί μαζί μου. Στο καφενείο, πάνω στην όμορφη πλατεία του χωριού, έχουν συνηθίσει στην παρουσία ανθρώπων από την Αθήνα ή τη Θεσσαλονίκη, που ψάχνουν την είδηση, ετοιμάζουν ένα ντοκιμαντέρ, γράφουν ένα μεταπτυχιακό. Λογής λογής συρρέουμε ζητώντας τους να μας διηγηθούν τις ζωές τους τα τελευταία χρόνια, να μας πουν μια ιστορία. Το διαβατήριό μου ήταν η Χρυσάνθη και οι δικές μου ιστορίες από την Αθήνα. Πες μου να σου πω. Ανταλλαγή. Μπύρες, μεζεδάκια και αντικουνουπικό.

Μέχρι να ξεμπερδέψει η Δήμητρα από τα τραπέζια, εγώ φωτογραφίζω σαν γιαπωνέζα τουρίστρια τους πελαργούς που έχουν φωλιές σε κάθε σημείο της πλατείας. Ένας κύριος που πίνει το καφεδάκι του δίπλα μου μιλάει με μεγάλη περηφάνια για τον ερχομό τους κάθε χρόνο, για τις φωλιές που τις ετοιμάζουν οι κάτοικοι του χωριού, και για το πως έχουν αποτύχει να το αξιοποιήσουν τουριστικά. Άφησα τον κύριο να μονολογεί για τις αναξιοποίητες ευκαιρίες και άρχισα να σκέφτομαι το καφενείο της Δήμητρας, σαν μια φωλιά φτιαγμένη με τα χεράκια της, είναι και διακοσμήτρια, φιλόξενη και ζεστή, έτοιμη να υποδεχτεί τον κάθε κατατρεγμένο. Όπως και έκανε, από την πρώτη μέρα που το άνοιξε, πάνω στην πλατεία του χωριού.

«Το χωριό που το δικό σου το καφενείο ήταν τόσο ανοιχτό πως το έβλεπε;» τη ρώτησα. «Άλλοι καλά κι άλλοι του τύπου Ε τώρα εγώ θα πιω από αυτό το ποτήρι που ήπια αυτός; Καλά εγώ, από το ένα έμπαινε από το άλλο έβγαινε. Υπήρχαν όλες οι

πλευρές. Υπήρχε κι η άλλη πλευρά που ήταν να φέρουνε πράγματα να βοηθήσουνε». «Και τα φέρνανε εδώ;» «Ε, ναι. Ή πολλές φορές αν εγώ ήμουν κλειστή, αν ερχόταν οι πρόσφυγες ξημερώματα, πηγαίναν στην πλατεία, πολλές κυρίες πηγαίναν ζακέτες, κουβέρτες, ό,τι μπορούσαν. Συνήθως ερχόντουσαν ολόκληρες οικογένειες, μικρά παιδάκια, βρεγμένοι». «Κι ήταν συνήθως γυναίκες αυτές που φέρναν τις κουβέρτες;» «Ε, ναι!».

Το Πραγγί, και όλη αυτή η περιοχή, μοιάζει σαν ένα σκηνικό από ταινία που κατασκεύασαν το μισό χωριό. Το άλλο μισό, ο λόγος που χτίσαν εκεί οι άνθρωποι τα σπίτια τους, το ποτάμι, δεν υπάρχει. Η μετατροπή του σε στρατιωτική ζώνη έφερε τα σύνορα εντός του χωριού για τον ντόπιο πληθυσμό και κατασκεύασε μία πίστα θανάτου για τους πρόσφυγες και τις μετανάστριες. «Για εκείνους και εκείνες που μπορούν να διαβάσουν το τοπίο, γράφει μία ανθρωπολόγος, κάποια φυσικά

χαρακτηριστικά είναι τόσο τραγικά όσο κάθε άλλη σκηνή βίαιης καταστροφής» (όπως αναφέρεται στο Hartman, 2007, σ. 205), και ο Έβρος, από φυσικό σύνορο αλλά και γέφυρα, έγινε εκτεταμένη ζώνη πολέμου, και τα χωράφια γύρω του ανοιχτό αρχείο του προσφυγικού τραύματος με τα ίχνη τους σπαρμένα, κολλημένα πάνω στα αντικείμενα που έμειναν πίσω. «Εβλεπες τα σημάδια που άφηναν πίσω, ρούχα, τσάντες, πολλά κινητά, πολλά λεφτά, φαγητά από το σπίτι τους, ξηρές τροφές βέβαια, τα αφήνανε και φεύγανε όπως όπως, τα δικά τους παραδοσιακά φαγητά τα κουβαλούσαν οι άνθρωποι και τα παρατούσαν όλα μέσα σε ένα backpack και φεύγαν, πήγαινε να οργώσει ο Βαγγέλης και μπλέκανε στα εργαλεία του στο χωράφι. Τώρα τα καίνε οι Συνοριοφύλακες, αν βλέπεις κάπου μια φωτιά είναι τα πράγματά τους». «Γιατί να τα άφηναν όμως;», ρωτάω την Ευγενία που μου εξιστορεί. «Κοίτα μπορεί να φεύγαν άρον άρον ή μπορεί να τους γυρνούσαν πίσω και να τους λέγανε ό,τι έχετε στις τσέπες σας, δεν παίρνετε κάτι άλλο, αφού ήταν υπό την απειλή, τι να λέμε τώρα, αφού αυτά γίνονται, off the record αλλά γίνονται».

Ρώτησα τη Δήμητρα τι θυμάται από τη δολοφονία της Φαχίμα, της Φαρζάνα και της Ραμπία. Δεν θυμόταν πολλά. Θυμόταν όμως το σοκ. Θυμόταν πως από εκείνη τη στιγμή και μετά άρχισα να κλειδώνει την πόρτα στο καφενείο της. Το οποίο το κάνει μέχρι και σήμερα. Η Ευγενία, η νύφη της, μου είπε πως δεν σοκαρίστηκε. Πως το περίμενε ότι κάτι τέτοιο θα γινόταν κάποτε. Κι ενώ επέμενε σε μία εικόνα ψυχραιμίας, μου είπε σε κάποια αποστροφή «όταν έμαθα τις λεπτομέρειες και μπήκα πιο πολύ, το οικειοποιήθηκα λίγο, εκεί νευρίασα πολύ, δεν τρόμαξα, αλλά δεν ξανασταμάτησα να βοηθήσω. Μετά με φόβισε πολύ. Γιατί όταν αυτό έγινε, εγώ είχα ήδη σταματήσει στο δρόμο να βοηθήσω κάποια άτομα, τώρα δεν το λέω για να παινευτώ, για να σου δείξω τι εννοώ, κι επειδή είχα το μωρό, και την είχα στο αυτοκίνητο, σταμάτησα να βοηθήσω έναν άνθρωπο, ήταν πολύ τραγικό αυτό που έβλεπα και σκεφτόμουν ότι θα μπορούσε να είμαι εγώ στη θέση της και η κόρη μου, μετά έγινε αυτό το σκηνικό και δεν ξανασταμάτησα. Βέβαια δεν έτυχε ξανά και κάτι τόσο σοβαρό για να χρειαστεί να σταματήσω αλλά μόνη μου δεν ξανασταμάτησα». Η δολοφονία των τριών γυναικών, τελικά, φόβισε το χωριό κι ας μην ήθελαν η Δήμητρα κι η Ευγενία να πουν τη λέξη. Η βιωμένη εμπειρία του φόβου, διολίσθησε σε άγχος, όπως θα περιέγραφε κι η Άμεντ (2018), για το βλαβερό ως επικείμενο, το οποίο ίσως συναντήσουν, ίσως και όχι, αλλά αυτή η αναμονή εντείνει ακόμη περισσότερο τον φόβο στο συλλογικό σώμα του χωριού.

Κι έτσι το κράτος δολοφονεί με πλήρη (συγ)κάλυψη. Κανείς δεν μπορεί να δει τι συμβαίνει, ή σχεδόν κανείς. Ο δημόσιος λόγος γύρω από το προσφυγικό, είτε αυτολογοκρίνεται, είτε δεν επιτρέπεται, «στοχοποιημένος από τις αρχές στον Έβρο είναι όποιος τολμήσει να θέσει έστω κι ένα ερώτημα», θα πει η Χρυσούλα, και η εμπειρία μου από την Χωροφυλακή Έβρου την προηγούμενη ημέρα ήταν αρκετή για να την πιστέψω. Η Δήμητρα αποφάσισε να μην μιλήσει ξανά «Είμαι σε μία μόνιμη κατάσταση ανατριχίλας. Δεν ξέρω τι μπορούμε να κάνουμε. Είμαστε τόσο λίγοι μέσα σε όλο αυτό, σε αυτή την πλειοψηφία που θέλει να πέσει πάνω τους και να τους κατασπαράξει. Τι να σας πω, έτυχε να αναφέρω πως πήγα στην πορεία ενάντια στην κατασκευή του Φράχτη, δεν καταλαβαίνετε τι επακολούθησε, δεν είναι δυνατόν, *δεν είσαι Ελληνίδα, δεν είσαι Εβρίτισσα εσύ, δεν θέλεις να φυλάξεις τα σύνορά μας, θέλεις να μπαίνουνε έτσι αβέρτα;* [υπογράμμιση δική μου, μένουν «εκτός διανοητού τα συναισθήματα όσων δεν νιώθουν άνετα να συνταχθούν με κανονικοποιημένες και φυσικοποιημένες φαντασιώσεις ολότητας και ολοκλήρωσης εθνικών αφηγημάτων του ανήκειν» (Αβραμοπούλου, 2018, σ. 40)]. Δηλαδή, από που να το πιάσεις. Και τότε κατάλαβα ότι δεν υπάρχει καμία επαφή, ότι κακώς μίλησα, θα κάνω τη δουλειά μου, πελάτες ήταν, και μέχρι εκεί. Ό,τι προσπάθησα να του δώσω να καταλάβει από τον δικό μου τον κόσμο, από το μέσα μου, από το ότι είμαι ανθρωπίστρια και τα βλέπω διαφορετικά τα πράγματα, όχι. Τζάμπα κουράστηκα». Η Δήμητρα στο χωριό της αναδύεται ως μειονοτικό σώμα απέναντι στο απειλούμενο σώμα του έθνους (Άμεντ, 2018), υπονομεύει τη λευκότητα, αμφισβητεί τις επιτελεστικές υποχρεώσεις απέναντι στο έθνος, τα συν-αισθήματα και τις συμπεριφορές που σε κάνουν Ελληνίδα, και το κάνει από την «καταθλιπτική θέση» του Μουνιόζ (2018), εκείνη που δεν σε ακινητοποιεί, αλλά μπορεί να σε κάνει να σιωπάς ως στάση αντίστασης.

Οι κατασκευασμένες εικόνες εισβολής και πολέμου, όχι αυτού που διεξάγει το ελληνικό κράτος στα σύνορά του και διαχειρίζεται στο εσωτερικό του μέσα από το πλέγμα των στρατοπέδων συγκέντρωσης και φυλάκισης προσφύγων, αλλά εκείνου που δήθεν διεξάγει η Τουρκία στα ελληνικά σύνορα με βλήματα τα ίδια τα σώματα των επιζώντων από δεκάδες πολέμους, έχουν αποπραγματοποιήσει την απώλεια, όπως θα περιγράψει και η Μπάτλερ στην Ευάλωτη Ζωή (σ. 226). Έχουν καταστήσει τον θάνατο στα κλειστά σύνορα την κανονικότητα που αφορά τον Άλλον και συνθήκη απαραίτητη για τη διατήρηση της ζωής των ντόπιων. Σημείο τομής, η «κρίση του Έβρου» το 2020. Στη διαπίστωση αυτή καταλήγουν όλα τα άτομα που

μου μίλησαν, στην Ορεστιάδα και στο Πραγγί. Η Άμεντ (2018) υποστηρίζει πως η ίδια η παραγωγή της κρίσης είναι κρίσιμη για την επιβίωση της κυριαρχίας. Το ελληνικό κράτος και η κυβέρνηση του κατασκεύασαν μία αφήγηση, που πατούσε πάνω σε πραγματικούς φόβους, σύμφωνα με την οποία τα σύνορα, επομένως το έθνος, ήταν υπό απειλή. «Όταν κάτι αναδεικνύεται ως ήδη απειλούμενο στο παρόν, στη συνέχεια καθιερώνεται ως «αλήθεια», για την οποία πρέπει να αγωνιστούμε στο μέλλον, και αναδρομικά ο αγώνας αυτός θεωρείται ζήτημα ζωής και θανάτου» (ό.π., σ. 155).

Η τάφρος που κατασκεύασε ο ελληνικός στρατός το 2020 – φωτογραφία από κάτοικο του χωριού.

«Δεν εμφανίζονται πια πρόσφυγες στο χωριό», θα μου πει η Δήμητρα. «Έχει πολύ στρατό κάτω, απαγορεύεται εμείς να πάμε». «Προς το ποτάμι;» «Ναι, πηγαίνεις αν είσαι αγρότης και έχεις τα κτήματά σου, μπορείς να πας, αλλά από ένα σημείο και μετά απαγορεύεται. Δηλαδή στο ποτάμι δεν επιτρέπεται να πας, που κάποτε εκεί πέρα

κάναμε πρωτομαγιά, πηγαίναμε ελεύθερα μικρά παιδιά με τα ποδήλατα, και τώρα δεν επιτρέπεται». «Από τότε δεν επιτρέπεται;» «Από τότε που έγινε αυτό το σκηνικό στις Καστανιές . Σε εκείνη την αναμπουμπούλα». «Έγινε στρατιωτική ζώνη;» «Ναι ναι». «Κι από ότι μου είπε ο Διοικητής χρειάζεται ειδική άδεια για να πας στα χωράφια σου ακόμη κι αν είσαι αγρότης». «Ε, όχι όχι. Πηγαίνουμε κανονικά στα χωράφια. Αλλά είναι πιο πριν τα χωράφια. Σκέψου, ανάχωμα ξέρεις τι είναι; Ωραία. Έχει ένα ανάχωμα και μετά από αυτό το ανάχωμα, που δεν έχεις οπτική επαφή με το ποτάμι, δεν, απαγορεύεται. Που παλιά κάναμε Πρωτομαγιές, πηγαίναμε μικρά παιδιά με τα ποδήλατα, τα αγόρια μπορεί να πηγαίνανε για ψάρεμα, πολύ πολύ μικρή θυμάμαι να έχω κάνει και μπάνιο στο ποτάμι, μας είχε πάει ο παππούς μου, σε σημείο που δεν ήταν βαθύ, ξέρανε ποια ήταν τα σημεία που μπορούσες να κάνεις μπάνιο, κάνανε μπάνιο, ήταν προσβάσιμο, πηγαίναμε. Εμάς τους νέους μας στεναχωρεί πάρα πολύ αυτή η κατάσταση γιατί από εκεί που είχαμε ένα φυσικό τοπίο, να πηγαίνουμε βόλτα, να περπατάμε, να αλλάζουμε λίγο παραστάσεις στην καθημερινότητά μας, έχει μπει στρατιωτικός νόμος, απαγορεύεται, τέλος. Τέλος πάντων, από τότε δεν εμφανίζονται πρόσφυγες στο χωριό. Πολλοί λίγοι, και συνήθως αν έρθουν θα είναι Τούρκοι, λόγω πολιτικού ασύλου. Τότε ερχόντουσαν κάθε μέρα και κάθε βράδυ». «Το τείχος ήταν μία υπόμνηση πως η σχέση μεταξύ αυτών που θα γινόταν αφέντες και εκείνων που θα γινόταν σκλάβοι, ήταν δυνατή μόνο μέσα στο πλαίσιο μίας ακραίας βίας», γράφει η Hartman (2007, σ. 222), για τα τείχη που έχτισαν στην Gwolu της Ghana προκειμένου να προστατευθούν από τις επιδρομές αιχμαλωσίας των Αφρικανών πολεμιστών και βασιλιάδων. Στο Πραγγί αλλά και όλη τη συνοριακή γραμμή του Έβρου, η οχύρωση είναι το βίαιο φυσικό σύνορο που κατασκευάζει τις ταυτότητες του ντόπιου και του πρόσφυγα, του ορατού και του αόρατου.

η επιγραφή απαγορευμένη ζώνη δίπλα από την τάφρο – φωτογραφία από κάτοικο του χωριού.

Η τάφος που κυκλώνει το Πραγί, κανονικά ως οχύρωση από τον εισβολέα μετανάστη/τρια – φωτογραφία από κάτοικο του χωριού.

Η Δήμητρα λέει θα το κλείσει το καφενείο. Θέλει να φύγει. Κι η Χρυσάνθη δεν αντέχει άλλο στον Έβρο. «Νιώθουν μελαμψές» (Μουνιόζ, 2018). Δεν μπορούν να περπατήσουν πια στην όχθη του ποταμού που μεγάλωσαν, και το ψάρεμα τους απαγορεύεται γιατί η συγκομιδή ίσως και να είναι ανθρώπινα οστά. Η απώλεια και η ενοχή που προκύπτει από τους λόγους για τους οποίους εκείνες έχασαν το ποτάμι, το χωριό, την πόλη τους, τις ζωές τους, βιώνεται και από τις δύο αδιαμεσολάβητα, χωρίς απόπειρες για άλλες αφηγήσεις. Ο Έβρος ερήμωσε. Η ερημία που περιγράφουν είναι η νεκρική σιγή του στρατοπέδου και «το αβέβαιο όριο της όψιμης εθνικο-κρατικής νεωτερικότητας» (Αθανασίου, 2007, σ. 68) . «Το πιο αστείο από όλα είναι ότι έχουν κάνει τόσο μεγάλη προσπάθεια να προστατεύσουν τα σύνορα και τις ακριτικές περιοχές και έχουν καταφέρει να τα ερημώσουν. Έχουν κάνει την περιοχή τόσο αβίωτη, στρατιωτικοποιημένη, δε γίνεται, δε γίνεται να προχωράς και το μόνο που βλέπεις είναι παραλλαγές», θα μου πει η Χρυσάνθη, περιγράφοντας τον Έβρο σαν ένα ανοιχτό στρατόπεδο, με ένοπλους φρουρούς έτοιμους για την αντιμετώπιση των εισβολέων, σε ένα δυσδιάκριτο όριο μεταξύ του εντός και του εκτός του

στρατοπέδου. Το ίδιο ισχύει και για τις κάνες των όπλων. Πώς είναι δυνατόν, όμως, να ζεις σε ένα στρατόπεδο;

Ο Agamben (2015, σ. 28) εντοπίζει την κανονικοποίηση της φρίκης του στρατοπέδου σε έναν ποδοσφαιρικό αγώνα στο Άουσβιτς μεταξύ μελών των Sonderkommando¹⁸ και των SS, το στρατόπεδο και οι σφαγές ήταν η κανονικότητα και η ζωή συνεχιζόταν για όσους και όσες είχαν αυτό το προνόμιο, για εξουσιαστές και κατοίκους της γκρίζας ζώνης, στις εξέδρες και στα χορτάρια ενός ποδοσφαιρικού αγώνα. «Αλλά εκείνος ο αγώνας δεν τελείωσε ποτέ, είναι λες και συνεχίζεται ακόμη, ασταμάτητα. Αυτό είναι το τέλειο και αιώνιο χαρακτηριστικό της «γκρίζας ζώνης», η οποία δεν γνωρίζει χρόνο και βρίσκεται σε κάθε τόπο» (ό.π.). Οι νέες υποκειμενικότητες που αναδύονται στα στάδια όπου επαναλαμβάνεται αυτός ο αγώνας, είναι το εύφορο έδαφος των δολοφόνων, αυτές που κάνουν διανοητό το αδιανόητο, και η αντίσταση στο Πραγγί θεμελιώνεται στην καταθλιπτική θέση (Μουνιόζ, 2018) όσων ακούν μέσα στη νύχτα τα μαύρα βανάκια να τρέχουν, όσων ακούν τους πυροβολισμούς στο ποτάμι, και δεν κάνουν ότι δεν υπάρχουν. Οι κάτοικοι της γκρίζας ζώνης που αντιστέκονται, επιζούν (και) για να δώσουν τη μαρτυρία τους κι αυτό είναι μία ύστατη πράξη ελπίδας.

Οι ζωές, και ο θάνατος, των προσφύγων στα σύνορα είτε εξαλείφονται από το δημόσιο λόγο δια του αποκλεισμού της αναπαράστασής του, είτε εξαλείφονται δια της αναπαράστασης σε μια σφαίρα στην οποία το ίχνος της κραυγής αυτών των σωμάτων έχει διογκωθεί υπερβολικά για να δικαιολογήσουν το τείχος του Έβρου, τις τάφρους και το φρούριο, τις -πάντα παράνομες και δολοφονικές- επαναπροωθήσεις, την εγκατάλειψη σε νησίδες μέχρι θανάτου, και τροφοδοτούν και τα δύο, και ο αποκλεισμός και η σκηνοθετημένη αναπαράσταση τον εθνικισμό που δικαιολογεί τη συνέχιση του πολέμου. «Η αφαίμαξη του σύγχρονου κόσμου δεν άφηνε περιθώρια για καταφύγια και ασφαλείς τόπους. Η κατάσταση εκτάκτου ανάγκης δεν αποτελούσε εξαίρεση, μα κανόνα. Το άσυλο μετατράπηκε σε κυνηγότοπο για μισθοφόρους, με ανθρώπους για έπαθλο». (Hartman, 2007, σ. 190).

¹⁸ «Με αυτό τον ευφημισμό – ειδική ομάδα- οι SS αποκαλούσαν εκείνη την ομάδα των εκτοπισμένων στην οποία είχε ανατεθεί η διαχείριση των θαλάμων αερίων και των κρεματόριων. Αυτή έπρεπε να οδηγήσει γυμνούς τους φυλακισμένους στον θάνατο τους και στους θαλάμους αερίων και να κρατά την τάξη μεταξύ τους» (Agamben, 2015, σ. 26)

Ταξίδι μέχρι τα σύνορα

«Those I wanted to harm were not within my reach.

Those I wanted to rescue were gone»

Saidiya Hartman

Πράγματι, πως πρέπει να κατανοήσουμε αυτό το δίλημμα της γλώσσας που προκύπτει όταν το «ανθρώπινο» παίρνει αυτή τη διπλή έννοια, την κανονιστική, που βασίζεται στο ριζικό αποκλεισμό, και εκείνη που αναδύεται στη σφαίρα των αποκλεισμένων, όχι απαρνημένων, όχι ακόμη νεκρών, αλλά μάλλον εκείνων που αργοπεθαίνουν, ναι, που σίγουρα πεθαίνουν από έλλειψη αναγνώρισης. Που πεθαίνουν, μάλιστα, από τον εκ των προτέρων περιορισμό των κανόνων μέσω των οποίων εκχωρείται η αναγνώριση του ανθρώπινου ως τέτοιου, μια αναγνώριση δίχως την οποία το ανθρώπινο δεν μπορεί να πραγματωθεί, αλλά πρέπει να παραμείνει στο πιο απόμακρο όριο της πραγμάτωσης, να παραμείνει στη θέση αυτού που δεν αξιώνεται ακριβώς ως αυτό που είναι και μπορεί να είναι; Δεν είναι αυτή μια μελαγχολία της δημόσιας σφαίρας;

Judith Butler, *Antigone's claim*, όπως βρίσκεται στο Αθανασίου Ζωή στο Όριο, 2007, σελ. 69

Φαχίμα, ετών 35, μητέρα της Ραμπία, ετών 17 και της Φαρζάνα, ετών 15.

Σε πρώτο πρόσωπο.

«Δεν είχαμε ιδέα για τις διαδικασίες ασύλου. Το μόνο που ξέραμε είναι ότι για αρχή έπρεπε να φτάσουμε στην Τουρκία, οπότε είπαμε ωραία θα πάμε στην Τουρκία και μετά βλέπουμε. Δεν ήξερα ότι δεν μπορείς να πας νόμιμα σε μία χώρα της Ευρώπης και να κάνεις αίτηση ασύλου ως πρόσφυγας. Έτσι κι αλλιώς όλα γίναν σε λιγότερο από ένα μήνα. Ό,τι προλάβουμε να βάλουμε σε ένα σάκο ο καθένας. Πέντε παιδιά, εγώ κι ο άντρας μου. Τρεις οι μεγάλες και οι δυο γιοι, τα μικρά. Το ταξίδι κράτησε πάνω από μήνα. Αναμονή να γεμίσουν τα βανάκια των διακινητών στην Καμπούλ, αναμονή να φτιαχτούν οι ομάδες που θα περάσουν τα σύνορα, τριάντα τριάντα, σαράντα σαράντα, κι από εκεί στα σύνορα με το Πακιστάν, στην επαρχία Μπαλουχιστάν. Κι έπειτα να διασχίσουμε το Ιράν, αλλάξαμε τρεις ή τέσσερις

διαφορετικούς διακινητές. Περάσαμε από την Τεχεράνη, κρυμμένες σε ένα λεωφορείο, πάνω από δέκα ώρες ταξίδι. Κι έπειτα στα σύνορα με την Τουρκία, κι από εκεί ξανά δρόμος μέχρι την Ιστανμπούλ. Κοντά οκτώ χιλιάδες δολάρια, μέχρι την Ιστανμπούλ. Μετά από παρακάλια.

Δεν ήταν ότι είχα στο μυαλό μου κάποιο σχέδιο, θα πάμε στην Ευρώπη και θα κάνω αυτό κι αυτό. Όχι, ήθελα απλώς να μείνω ζωντανή, ήθελα οι κόρες μου να ζήσουν ελεύθερες, πήγαιναν σχολείο, έκαναν όνειρα, ήθελα οι γιοι μου να μην κρατήσουν όπλο, ήθελα να ξεφύγω από τον πόλεμο.

Έπειτα μείναμε στην Ιστανμπούλ για καιρό, έπρεπε να μάζεψουμε χρήματα για να συνεχίσουμε το ταξίδι. Κι όταν μένεις εκεί ακούς από ανθρώπους ναι θα πάμε στην Ευρώπη, κι η Ευρώπη είναι έτσι κι έτσι, θα φτιάξουμε μια καλή ζωή, βλέπουν την όμορφη πλευρά της. Και κανένας δε μιλούσε για την Ελλάδα. Μιλούσαν για τη Γερμανία, τη Σουηδία, αυτές τις χώρες. Οπότε όχι δεν είχα ιδέα για το τι συμβαίνει στα σύνορα της και δεν μπορούσα να φανταστώ ότι θα πρέπει να ψάξω για τέτοιες πληροφορίες. Δεν μπορούσα να διανοηθώ ότι αυτό συνέβαινε, ώστε να ψάξω, να μάθω και να ξέρω τι να περιμένω. Κι έπειτα τότε είχαμε μόνο το τηλεγράμ ή τουλάχιστον εγώ μόνο αυτό ήξερα. Αλλά και στο facebook οι συγγενείς κι οι φίλοι που είχαν φύγει πριν από εμάς ανέβαζαν χαρούμενες φωτογραφίες, δεν καταλάβαινες κάτι. Τώρα είναι αλλιώς.

Δούλευα παράνομα, χωρίς χαρτιά, κι εγώ κι οι κόρες μου, εκτεθειμένες στις σεξουαλικές επιθέσεις από τα αφεντικά και στη διπλή εκμετάλλευση. Για σχολείο ούτε λόγος. Τα πράγματα στην Τουρκία εκείνο το διάστημα άρχισαν να χειροτερεύουν. Φτάσαμε πάνω στην οικονομική κρίση, η λίρα κατακυλούσε κάθε μέρα, το κλίμα για τους πρόσφυγες γινόταν όλο και πιο δύσκολο, Σύριοι και Τούρκοι έπαιζαν ξύλο στις γειτονιές, οι επιθέσεις στα σπίτια και στα μαγαζιά των προσφύγων αυξανόταν, οι ντόπιοι μας κατηγορούσαν για την αύξηση των ενοικίων, για τον ανταγωνισμό στις δουλειές, για τα επιδόματα (που δεν παίρναμε), για όλα. Ήθελα να φύγουμε άμεσα. Ο άντρας μου δεν συμφωνούσε, αλλά εγώ ήμουν αποφασισμένη να συνεχίσω το ταξίδι. Ένα πρωί, πήρα τα κορίτσια κι έφυγα. Είχα μαζέψει τα χρήματα που θα χρειαζόμασταν οι τρεις μας.

Θα μου πεις, πώς άφησες τα μικρά; Ήταν άντρες τα μικρά, δεν κινδύνευαν τόσο. Κι έπειτα δεν μπορούσα να ταξιδέψω μόνη και με τα πέντε παιδιά. Βρήκα ένα διακινητή

που θα μας πήγαινε στην Ελλάδα. Κι από εκεί βλέπαμε. Κι από εκεί όλα θα ήταν πιθανά, θα είχαμε φτάσει πια στην Ευρώπη.

Ήμασταν ένα γκρουπ περίπου 20 ανθρώπων που φύγαμε από την Ιστανμπούλ και προσπαθήσαμε να φτάσουμε στα σύνορα. Δεν ξέρω τα ονόματα, γιατί δεν μας είπαν τα ονόματα των τόπων από τους οποίους περάσαμε. Μπορώ όμως να σου πω πως φύγαμε από την Ιστανμπούλ. Ήταν γύρω στις 10 ή 11 το βράδυ και περιμέναμε στους δρόμους, προσπαθώντας να κρυφτούμε από την αστυνομία, για περίπου 3 ώρες, μέχρι να έρθει το βαν και να μας πάρει. Είχαμε σκορπιστεί σε ομάδες των 2-3 ανθρώπων σε κάθε δρόμο, σε κάθε γωνία, και κρυβόμασταν. Εγώ ήμουν με τη Ραμπία και την Φαρζάνα. Κάποιες ώρες μετά, ήρθε το βαν και ο οδηγός ήταν πολύ θυμωμένος και σκληρός και μας είπε «μπείτε μέσα». Ένα από τα καθίσματα του βαν είχε αφαιρεθεί για να βάλουν όσο το δυνατόν περισσότερους ανθρώπους, κι ήμασταν περισσότεροι από είκοσι και το θυμάμαι αυτό γιατί όταν γέμισε δεν μπορούσα να πατήσω και τα δύο μου πόδια στο δάπεδο του βαν, έπρεπε να στέκομαι στο ένα πόδι γιατί δεν υπήρχε αρκετός χώρος. Γύρω τριγύρω καθόταν μόνο οι ηλικιωμένοι/ες, όσες είχαν μικρά παιδιά και οι υπόλοιποι/ες στεκόμασταν όρθιοι/ες στη μέση, κι ένα από τα χειρότερα πράγματα που συνέβη, γιατί δεν μπορούσαμε να πούμε μια κουβέντα, ενώ δεν μπορούσες ούτε να αναπνεύσεις με θόρυβο, έπρεπε να είμαστε απολύτως σιωπηλές, και ήταν ένας τύπος πίσω μου, ο οποίος όλη την ώρα, και μιλάμε για περίπου πέντε ώρες μέσα στο βαν, με παρενοχλούσε κι εγώ δεν μπορούσα να πω λέξη γιατί απαγορευόταν να μιλήσουμε. Το μόνο που σκεφτόμουν εκείνη την ώρα ήταν αν κάποιος έβαζε χέρι και στις κόρες μου. Μα ακόμη κι αν τολμούσα να διαμαρτυρηθώ τα υπόλοιπα άτομα γύρω μου θα ήταν αυτά που θα μου έλεγαν να σκάσω, όχι μόνο ο οδηγός. Όλοι θέλανε να τελειώνουν με αυτό το ταξίδι και να φτάσουν επιτέλους στα ελληνικά σύνορα.

Αυτό ήταν ένα από τα πιο μεγάλα ταξίδια της ζωής μου, δεν έλεγε να τελειώσει, και στη μέση του δρόμου ο οδηγός ξαφνικά σταμάτησε και μας είπε να κατέβουμε και ήμασταν στη μέση του πουθενά, κι έπρεπε να πηδήξουμε από το βαν, θυμάμαι πως επειδή ήταν Οκτώβρης τα σπαρτά ήταν ψηλά και μεγάλα και εμείς έπρεπε να τρέξουμε μέσα τους και να κρυφτούμε από την αστυνομία. Δεν ξέραμε τι γινόταν, κανείς δεν μας είπε κάτι, μας είπαν απλώς κατεβείτε από το βαν. Πηδήξαμε πάνω στα σπαρτά και κρυφτήκαμε ανάμεσά τους και όλα μας τα ρούχα ήταν γεμάτα από αυτά.

Έκανε κρύο και δεν είχαμε καμία κουβέρτα ή κάτι τέτοιο, είχαμε μόνο μεγάλες μαύρες σακούλες σκουπιδιών, καλυφθήκαμε με αυτές μέσα στη νύχτα, για να μη φαινόμαστε κι έπρεπε να περιμένουμε εκεί, στη μέση του πουθενά για μια ώρα και κάτι, μέχρι να γυρίσει πίσω ο οδηγός. Κι εκείνη την ώρα δεν ξέραμε καν αν θα γυρίσει πίσω ο οδηγός ή όχι γιατί δεν μπορούσαμε να πάρουμε ένα τηλέφωνο, μας απαγορευόταν, συνήθως τα παίρνουν οι διακινητές για να είναι σίγουροι, κι εγώ που το είχα κρύψει κάτω από το στήθος μου δεν μπορούσα να το ανοίξω γιατί έτσι θα εντόπιζε τη διαδρομή μας η αστυνομία. Οπότε μετά από μία ώρα ήρθε ο οδηγός ξανά και εμείς μπήκαμε στο βαν. Αυτό έγινε δύο φορές εκείνη τη νύχτα, μας ανάγκασαν να το κάνουμε δύο φορές. Θυμάμαι ήταν πάρα πολύ κρύο και κουκουλωνόμασταν με αυτή τη σακούλα σκουπιδιών, ήταν πραγματικά απαίσιο.

Κι έπρεπε να κρυβόμαστε πίσω από τα αναχώματα που βρισκόντουσαν στο πλάι του δρόμου, σαν ένα λόφος από λασπώδη άμμο που έπρεπε να βρεθούμε στην πίσω του πλευρά, κι όσο το ανεβαίναμε τόσο τσουλούσαμε προς τα πίσω, γιατί η άμμος γλιστρούσε πολύ. Συνέβη άπειρες φορές, κι ειδικά για εμάς ήταν πολύ πιο δύσκολο, με το χιτζαμπ και τόσα ρούχα πάνω μας, ταξιδεύαμε και μόνες, δεν ήθελα να δοκιμάσω την τύχη μας παραπάνω. Τη δεύτερη φορά που ήρθε ο οδηγός να μας πάρει από το ανάχωμα, βρισκόμασταν στον αυτοκινητόδρομο ανάμεσα σε δύο πόλεις και ο οδηγός ήταν στην αντίθετη κατεύθυνση από ότι εμείς, και τα αυτοκίνητα μας προσπερνούσαν με πολύ μεγάλη ταχύτητα, κι εμείς έπρεπε να βρεθούμε στην απέναντι πλευρά του δρόμου, με ένα οδηγό ο οποίος δεν θα μας περίμενε, οπότε είπα στις κόρες μου «κλείστε τα μάτια σας και τρέξτε», ήταν πολύ πιθανό να μας χτυπήσει αυτοκίνητο, είδα το θάνατο μου περνώντας τον δρόμο.

Ας είναι, τα καταφέραμε και μετά μας οδήγησε σε ένα πυκνό δάσος και μας είπε ότι πρέπει να κρυφτούμε εκεί, μέχρι να έρθει και το επόμενο γκρουπ. Κρυφτήκαμε εκεί και μας έδωσαν τσάντες, γεμάτες με νερό και πολύ βαριά πράγματα, ήταν πολύ βαριές, κι έπρεπε να τις κουβαλάμε μαζί με τις δικές μας τσάντες, δεν είχε καμία σημασία αν ήσουν γυναίκα, άντρας, παιδί, έπρεπε να την κουβαλήσεις. Ο δρόμος που πήραμε ήταν δίπλα από ένα ποτάμι, μία λίμνη, νομίζω ότι ήταν ποτάμι γιατί το νερό κυλούσε, οπότε έπρεπε να περπατάμε στην όχθη του ποταμού με πολύ μεγάλο βάρος, πράγμα εξαιρετικά δύσκολο. Έπειτα συνειδητοποιήσαμε ότι στις τσάντες υπήρχε νερό και φαγητό για τα άτομα που ήμασταν εκεί. Χρειάστηκε να διασχίσουμε στενά

τμήματα της όχθης με αυτό το βάρος, όπου μπαίναμε μέσα στο νερό, και εγώ γλίστρησα δύο φορές και παραλίγο να με πάρει το ποτάμι, κι αυτή ήταν η δεύτερη φορά που είδα το θάνατό μου. Ένας άντρας από το γκρουπ είδε ότι δεν μπορούσα να κουβαλήσω τόσο βάρος και πήρε την τσάντα με τα νερά και την κουβάλησε εκείνος, μαζί με αυτή που του είχαν δώσει του ίδιου, μέχρι να περάσουμε εκείνο το επικίνδυνο τμήμα του ποταμού.

Έπειτα βρεθήκαμε πάλι σε ένα δάσος, στο οποίο κρυφτήκαμε, κι είχε τόσο πηχτό σκοτάδι, που τα μάτια σου δεν μπορούσαν να το συνηθίσουν και κάτι να διακρίνουν, κι έτσι περπατούσαμε σαν τυφλοί, χωρίς κανένα οδηγό, με τον διακινητή να μας φωνάζει τρέξτε τρέξτε, και δεν είχαμε ιδέα τι πατούσαμε, κι ήμασταν μέσα σε ένα δάσος, οπότε πολλοί άνθρωποι έπεφταν, πολλά παιδιά έκλαιγαν κι οι διακινητές φώναζαν κάντε τα να σκάσουν κάντε τα να σκάσουν, και μιλούσαν τούρκικα, οπότε οι περισσότεροι εκεί δεν μπορούσαν να καταλάβουν τι τους έλεγαν, οπότε το μόνο που έμενε ήταν οι φωνές, κι οι μανάδες έκλειναν με τις παλάμες τους στο στόμα των μωρών και των μικρών παιδιών για να μην κλαίνε. Για σαράντα λεπτά τρέχαμε και περπατούσαμε σε αυτό το δάσος μέχρι που φτάσαμε σε μία περιοχή που είχε αρκετό χώρο για να καθίσουμε όλοι και όλες μαζί.

Συνήθως οι γυναίκες από το Αφγανιστάν δεν ταξιδεύουμε μόνες μας. Και το γκρουπ που ήμασταν ήταν όλες με τις οικογένειες τους. Ήταν μια γιαγιά με τον παππού και το γιο τους και το θυμάμαι γιατί είχαν την ηλικία των δικών μου παππούδων και ήταν και μία μάνα με δύο κόρες, σαν κι εμένα, μόνο που η μία της κόρη ήταν ψυχικά άρρωστη, και σε όλο το ταξίδι έπρεπε να την πειθαρχούν γιατί φώναζε, και όλη της έγνοια ήταν να την κρατήσει ήσυχη, σε όλο το ταξίδι, δεν ξέρω πως άντεξαν, την έβλεπα, τη βασάνιζε την κόρη της για να την κρατήσει σιωπηλή, γιατί αν έκανε θόρυβο, όχι μόνο οι διακινητές, το υπόλοιπο γκρουπ θα της φώναζε και της είχε επιτεθεί για να σε κάνουν να σκάσεις γιατί απλώς θέλουν να τελειώνουν με αυτό το ταξίδι.

Όταν φτάσαμε κάπου προς τον ποταμό είπαν στους άντρες ότι πρέπει να κουβαλήσετε την βάρκα, ήταν μια τεράστια πλαστική βάρκα πάρα πολύ βαριά και τους διέταξαν να την κουβαλήσουν, να τη ρίξουν στο νερό και να τη φουσκώσουν. Πήραν όλους τους άντρες γι' αυτή τη δουλειά και ήταν μία ομάδα 5-6 αντρών που τους έδινε διαταγές ως προς το τι να κάνουνε. Οι περισσότεροι διακινητές πήγαν με

τους άντρες για τη βάρκα αλλά ένας από αυτούς, ένας ψηλός αδύνατος με μούσια, Τούρκος, μου είπε ότι πρέπει να μετακινήσουμε μερικά πράγματα, έλα μαζί μου, του απάντησα ότι είμαι πάρα πολύ κουρασμένη και πως δεν μπορώ να κουβαλήσω άλλα βαριά πράγματα, ας το κάνει κάποιος άλλος, ας περιμένουμε να επιστρέψουν οι άντρες, κι εκείνος είπε κάνε ό,τι σου λέω αλλιώς θα πάρω τις κόρες σου να κουβαλήσουν. Φοβήθηκα και δέχτηκα, είπα εντάξει θα κάνω ό,τι μου πεις, που είναι αυτά τα πράγματα που πρέπει να κουβαλήσω; Εκεί πέρα μου είπε και με τράβηξε προς ένα σημείο που δεν υπήρχε τίποτα για να κουβαλήσω. Με έσπρωξε στο έδαφος και μου είπε βγάλε το παντελόνι σου. Εγώ του είπα τι κάνεις; Άρχισα να κλαίω και να φωνάζω και εκείνος μου είπε Μη φωνάζεις, αν φωνάζεις η αστυνομία θα μας βρει και μετά θα σε σκοτώσει το υπόλοιπο γκρουπ. Οπότε προσπάθησα να αντισταθώ χωρίς να κάνω καθόλου θόρυβο, έτσι ώστε να μη μου βγάλει το παντελόνι. Εκείνη τη μέρα είχα περίοδο, αυτός ήταν ο λόγος που δεν μπορούσα να σηκώσω και μεγάλα βάρη, κι όταν είδε ότι είχα περίοδο, αηδίασε και σταμάτησε και μου είπε βάλε το παντελόνι σου και φύγε. Ήταν η πρώτη φορά στη ζωή μου που λάτρεψα το γεγονός ότι είχα περίοδο. Προσπαθώντας να βρω το υπόλοιπο γκρουπ και τις κόρες μου χάθηκα εντελώς. Δεν ξέρω για πόση ώρα περπατούσα χαμένη και δεν μπορούσα να τους βρω και μιλούσα στην εαυτή μου, ήταν εφιάλτης, μέχρι που με βρήκε η Ραμπία που έψαχνε για μένα μέσα στο δάσος. Την αγκάλιασα, δεν της είπα τίποτα παρά μόνο πως πρέπει να ζαλίστηκα και έχασα τον δρόμο, πήραμε τις τσάντες μας και μπήκαμε στη βάρκα.

Στην αρχή μπήκαμε σε ένα ποτάμι κι η βάρκα ήταν σχετικά μικρή, θυμάμαι ήταν δύσκολο να πεδηξείς μέσα στη βάρκα γιατί ήταν αρκετά ψηλή, οπότε ένας διακινητής ήταν μέσα στη βάρκα, ο άλλος ήταν από πίσω μας για να βοηθήσει να μπούμε και κάθε γυναίκα που περνούσε δεχόταν σεξουαλική επίθεση και από τους δύο, έβαζαν τα χέρια τους όπου ήθελαν, και αλήθεια δεν καταλαβαίνω τι ικανοποίηση αντλούσαν από αυτό, μας τραυμάτιζαν την ψυχή για την υπόλοιπη ζωή μας αλλά για ποιο λόγο; Τι ακριβώς απολαμβάνουν όταν το κάνουν; Δεν τους καταλαβαίνω του άντρες γιατί το κάνουν. Χρειάστηκε να διασχίσουμε 3 φορές ένα ποτάμι και κάθε φορά γινόταν το ίδιο, σε κάθε ποτάμι μας περίμεναν δύο διαφορετικοί άντρες, βάζαμε τη βάρκα και πάλι το ίδιο, μέχρι που φτάσαμε σε ένα σημείο που μας περίμενε μια μεγαλύτερη βάρκα και την πήραμε για να πάμε στο μεγάλο ποτάμι. Κι εκεί ένα ακόμη γκρουπ ανθρώπων μας περίμενε, περίπου 20-25 άτομα, κι όταν μπήκαμε στην βάρκα, δεν

θυμάμαι ακριβές νούμερο, αλλά ήμασταν σίγουρα πάνω από 40. Κι έπρεπε να καθίσουμε, δεν γινόταν να σταθείς όρθια στη βάρκα, αλλά δεν βρίσκαμε μέρος να καθίσουμε, ήταν εντελώς γεμάτη με ανθρώπους, κι όλη την ώρα τσακώνονταν, γιατί το φαγητό βρεχόταν, και φώναζαν ο ένας στον άλλο, έλα κουνήσου, δε νιώθω πια το πόδι μου, κι ήμασταν στη μέση του ποταμού, κανένας από τους διακινητές δεν ήρθε μαζί μας, απλώς εξήγησαν σε έναν τύπο σε δύο λεπτά, από που πρέπει να πάει και μας άφησαν μόνους. Μετά από λίγες ώρες, πόσες δε θυμάμαι, φτάσαμε στην ελληνική όχθη».

Η όχθη μέχρι το σημείο που βρέθηκαν δολοφονημένες απέχει μόλις λίγα μέτρα. Το σημείο είναι καταπράσινο, ψηλά δέντρα φτιάχνουν μονοπάτια, κι ανάμεσα στα μονοπάτια βρίσκονται τα κτήματα των αγροτών. Τι ήταν αυτό που έκανε τη Φαχίμα να πάρει τις κόρες της και να βρεθούν μόνες τους, μακριά από το άλλο γκρουπ; Μια γυναίκα που μόλις έχει εγκαταλείψει τον άντρα της, δεν φοβάται. Ίσως να φοβόταν περισσότερο το γκρουπ. Ίσως να μην ήθελε να τη βρει η αστυνομία, να μην καταγραφούν στην Ελλάδα, να φύγουν γρήγορα για τα σύνορα ξανά.

Οι αστυνομικοί λένε για σένα Φαχίμα πως είχες εραστή, και πως το κινητό που βρήκαν κάτω από το στήθος σου ήταν γεμάτο από μηνύματα αγάπης. Θέλω πολύ να ήταν έτσι. Πάει να πει πως ένιωσες την ελπίδα μιας καινούριας ζωής. Λέγαν κι άλλα, πως ίσως να σε σκότωσε ο σύζυγος, κι εσένα και τις κόρες, από ζήλεια, βλακειές. Δεν αποδείχτηκε ποτέ. Αλλά από βλακειές και σενάρια, άλλο τίποτα. Μέχρι και πως ο σύζυγος σου συνεργαζόταν με τις ελληνικές αρχές, και πως σας κάρφωσαν σε τζιχαντιστές που ήθελαν να τον εκδικηθούν. Αυτή την τελευταία εκδοχή για τους τζιχαντιστές δολοφόνους πολύ την αγάπησε η τότε αντιπολίτευση και τα τοπικά και εθνικά μέσα ενημέρωσης. Έπειτα ήταν σίγουρα «δικοί σας» οι δολοφόνοι. Αυτό μου το είπαν και οι φίλοι μου στον Έβρο. Αυτές τις δολοφονίες γυναικών μόνο Αφγανοί, και γενικά από εκεί κάτω, θα μπορούσαν να τις κάνουν. Σωστά. Οι «δικοί μας» σφάζουν τις γυναίκες με πολλές μαχαιριές και κουζινομάχαιρα. Δεν έχουν στρατιωτικό μαχαίρι κι ούτε έχουν εκπαιδευτεί να σφάζουν μια κι έξω. Εκτός κι αν είναι αστυνομικοί εκτός υπηρεσίας. Οπότε μπορούν να δολοφονήσουν κόρη, σύζυγο και πεθερά με τρεις σφαίρες στο σύνολο, ένα ήσυχο απόγευμα στους Αγίους Αναργύρους.

Έμαθα και κάτι ακόμη, Φαχίμα. Κατά λάθος το έμαθα, αλλά το έμαθα. Μία από τις κόρες σου βρέθηκε χωρίς το εσώρουχο της, το βρήκαν δίπλα της κι είχε πάνω σπέρμα, αλλά ο ιατροδικαστής επιμένει πως δεν βιάστηκε καμία σας. Κι εσύ, λέει, λύθηκες και πάλεψες, πάλεψες σαν θηρίο, κι εγώ είμαι σίγουρη πως ήταν παραπάνω από ένας, γιατί όταν είδες ότι πήγαινε να βιάσει την κόρη σου, αν ήταν ένας μόνο, θα τον είχες σκοτώσει εσύ, τόση ήταν η λύσσα σου στην πάλη που βρήκαν παντού -στα νύχια σου, στα δόντια σου, στο στόμα σου- κομμάτια του.

Η Αντιστράτηγος μου είπε πως έχουν βρει έναν κι είναι φυλακή. Να το ξέρεις.

Το καλοκαίρι είπα την ιστορία σου και πως έχω σκοπό να ταξιδέψω στον Βόλο, στην Βάλια. Στην Βάλια που χωρίς να το ξέρω, έκανε ένα ταξίδι κι εκείνη για την Ευρυδίκη, την αδερφή της γιαγιάς της, που την βρήκαν δεμένη πισθάγκωνα και αποκεφαλισμένη το 1934, σε ένα χωριό στην Κύπρο. Ήταν «η τρελή του χωριού». Φαίνεται πως αυτή είναι μια εκδοχή της ιστορίας για τις τρελές, σαν και εσάς, που αποδράσατε δυο φορές, σαν και την Ευρυδίκη. Κι εγώ κι η Βάλια, κάνουμε το ταξίδι του Ορφέα, γνωρίζοντας από τα πριν πως δεν θα έρθετε μαζί μας πίσω αλλά η συνάντηση θα καταγραφεί.

Η Ευρυδίκη

Της Βάλιας Τσιριγώτη

Όταν είπα στη Βάλια με τι θα ασχοληθώ το καλοκαίρι, σιώπησε για λίγο στη γραμμή του τηλεφώνου. Είχε μόλις γυρίσει από την Κύπρο, όπου ακολουθώντας τη μόνη αρχειακή μέθοδο που μπορεί να αφηγηθεί τις ιστορίες των αποκειμένων, αυτή που αναζητά μέσα στις σιωπές και στις απουσίες του αρχείου, μία παρουσία, έψαχνε την ιστορία του βιασμού και της γυναικοκτονίας της μεγάλης αδερφής της γιαγιάς της.

Οι αρχειακές χειρονομίες που δεν απολογούνται στο αρχείο, αλλά κόντρα σε αυτό αναζητούν την ιστορία που δεν μπορεί να ειπωθεί, είναι εργαλείο επεξεργασίας του τραύματος και συνομιλία με φαντάσματα. Είναι ένας μη μάτσο τρόπος να διηγηθείς και μία πράξη αντίστασης. Σκέφτηκα πολύ πως να διαχειριστώ το κείμενο της Βάλιας. Αποφάσισα να το αφήσω αυτούσιο, γιατί ήταν σα να είχε διαβάσει Ντεριντά, Φουκώ και Cvetkovich, σα να γνώριζε τη Hartman, κατανοούσε την αρχειακή λειτουργία, το τι μπορεί να κάνει ένα αρχείο μέσα στο πλαίσιο ενός

φεμινιστικού αγώνα ενάντια στις γυναικοκτονίες. Το κράτησα αυτούσιο, γιατί είναι σα να τα έχει διαβάσει όλα, και με αυτές τις αποσκευές να προσγειώθηκε στην Κύπρο.

«Στις 3 Ιούλη 2022 πέρασα την πόρτα ενός μικρού παραμελημένου νεκροταφείου στην άκρη ενός κυπριακού χωριού. Δεν είχα ξαναβρεθεί στην Απεσία. Οι λιγοστές μνήμες μου από παιδί προέρχονταν από ένα διπλανό χωριό, την Κορφή, που αποτελούσε πάντα τον τόπο νοσταλγίας της γιαγιάς μου που μετεγκαταστάθηκε στην πόλη της Λεμεσού.

Πέρασα την πόρτα ενός μικρού νεκροταφείου σαν κάπως από τύχη, χωρίς να είμαι σίγουρη τι είναι αυτό ακριβώς που ψάχνω, η διαδρομή αυτής της αναζήτησης ξεκίνησε ούτως ή άλλως σχεδόν όπως ξεκινάει η βία: με την αμφισβήτηση της ύπαρξής της.

Με έναν παράδοξο τρόπο, οι πρώτοι μπροστινοί τάφοι που μου προτάχθηκαν με τους μεγάλους σταυρούς τους, ήταν οι δύο από τους τέσσερις βιαστές και δολοφόνους της Ευρυδίκης. Ήξερα τα ονόματα τους από τις εφημερίδες. Είχα πασχίσει για να μπορώ να έχω μια ημερομηνία θανάτου, μια ημερομηνία να ακουμπήσω πάνω της μια ανάγκη μνήμης, έναν μικρό τόπο αποκατάστασης. Οι δυο από τους τέσσερις δολοφόνους της Ευρυδίκης ήταν κάτω από τους μεγάλους αιώνιους σταυρούς τους. Κατάφεραν να ζήσουν όπως λένε πλήρης ημερών από τις ημερομηνίες στους τάφους τους. Κοίταζα την φωτογραφία τους, είχαν γεράσει όπως όλοι οι άνθρωποι, κανένα βλέμμα δε μαρτυρούσε πως ήταν δολοφόνοι και βιαστές. Άρχισα να κλαίω. Η Δέσποινα που ήταν δίπλα μου άρχισε να κλαίει κι αυτή.

Δικαιούμουν να κλαίω για μια γυναίκα που δε γνώρισα ποτέ; Η Ευρυδίκη ετών 25 ή 35, η μεγάλη αδερφή της γιαγιάς μου, δολοφονήθηκε από τον άντρα της και τα αδέρφια του όταν η γιαγιά μου ήταν παιδί. Μια ερευνήτρια λίγες μέρες αργότερα μέσα στο Γενικό Αρχείο του Κράτους, γνωρίζοντας πως ψάχνω τα πρακτικά της δίκης των δολοφόνων της Ευρυδίκης θα μου πει «Α, δεν την ήξερες όμως αυτή τη γυναίκα. Ψάχνεις επειδή ήταν συγγενής σας ε;»

Είχα γνωρίσει την Ευρυδίκη με πολλούς τρόπους, όπως όλες γνωρίσαμε στην οικογένεια μας τις γυναίκες που δολοφονήθηκαν σε δεκάδες οικογένειες του ελληνικού και κυπριακού εδάφους, ακόμα και αν δεν τις είδαμε ποτέ. Είχα γνωρίσει

την Ευρυδίκη μέσα στη θλίψη της γιαγιάς μου. Είχα γνωρίσει την Ευρυδίκη στον τρόπο που η γιαγιά μου μας μάθαινε να σιωπούμε στις συγκρούσεις με τους άντρες με μια αίσθηση φόβου που δεν ήταν απλά μια πατριαρχική εκπαίδευση αλλά μια πατριαρχική εκπαίδευση τιμωρίας. Είχα γνωρίσει την Ευρυδίκη στον τρόπο με τον οποίο η γιαγιά μου γελούσε κρυφά όταν μας έβλεπε να χορεύουμε αλλά το βλέμμα της έσβηνε με την αγωνία πως δεν πρέπει να ξεπεράσουμε τα όρια.

Εξαιτίας της ιδιαιτερότητας της ιστορίας μου, να γεννηθώ από μια γυναίκα ψυχικά ασθενή και αυτό που η κοινωνία ονόμασε πολλές φορές και με διάφορους τρόπους επιεικώς πόρνη, η γιαγιά μου, η μητέρα της μητέρας μου υπήρξε η βασική μου φροντίστρια στα λιγοστά χρόνια που παρέμεινα στην Κύπρο ως παιδί. Η γιαγιά μου αποτέλεσε τον πιο στενό κρίκο της συναισθηματικής μου σύνδεσης με τους ανθρώπους και έτσι όταν μετά το θάνατο της πριν δέκα χρόνια άκουσα για την Ευρυδίκη, ήταν για μένα ένα τεράστιο ερωτηματικό που χρόνο με τον χρόνο κατέληγε σε έναν αδιευκρίνιστο πόνο.

Η γιαγιά μου δε μου μίλησε ποτέ για τη δολοφονία της αδερφής της, παρότι ως γιαγιά μου μοιραζόταν πολλές ιστορίες μαζί μου. Για την ακρίβεια η γιαγιά μου δεν είχε μιλήσει σε κανέναν για τη δολοφονία αυτή. Οι μόνες που γνώριζαν τη δολοφονία της θείας τους, ήταν οι δύο μεγαλύτερες κόρες της γιαγιάς μου, που το έμαθαν από τη δική τους γιαγιά, την προγιαγιά μου.

Δε θυμάμαι πως έτυχε να ακούσω για την Ευρυδίκη. Ήταν σίγουρα λίγο μετά το θάνατο της γιαγιάς μου. Ίσως γιατί ο θάνατος του πυρήνα της οικογένειας επέτρεψε στην απώλεια του να ανοίξουν τα οικογενειακά μυστικά μας. Η ιστορία της Ευρυδίκης, μέσα στη μεταφυσική που ακολουθεί συχνά αυτές τις αφηγήσεις είχε γίνει λίγο σαν μια άλλη Αστέρω: Μια όμορφη κοπέλα πάνω στα βουνά που την εγκατέλειψε εκείνος που αγαπούσε και έχασε τα λογικά της. Στη συνέχεια κάποιος την «πείραξε» και εκείνη του έβαλε φωτιά στη μάντρα και έτσι την σκότωσαν.

Τα τελευταία χρόνια, αποτελώντας και εγώ κομμάτι του φεμινιστικού κινήματος, άρχισα να επεξεργάζομαι την ιστορία της Ευρυδίκης και να της δίνω όνομα. Μέσα από το φεμινιστικό κίνημα συνειδητοποίησα πως η λέξη για το θάνατο της είναι γυναικοκτονία και πως αυτό το διαγενεακό τραύμα των γυναικοκτονιών βρίσκεται θαμμένο, τόσο στις συζητήσεις μας, όσο και στον ακαδημαϊκό χώρο.

Ξεκίνησα να ψάχνω σταδιακά την ιστορία της Ευρυδίκης, με μια αίσθηση πως κάπως ότι δεν βρίσκεται δεν έχει συμβεί. Χωρίς τίποτα να την αποδεικνύει, η Ευρυδίκη ήταν σα να μην είχε υπάρξει. Χωρίς καμία ημερομηνία θανάτου, χωρίς να γνωρίζει κανείς πότε περίπου συνέβη, έμοιαζε σχεδόν αδύνατο να βρούμε κάτι. Επιπρόσθετα, το ζήτημα του επιθέτου της Ευρυδίκης εξαιτίας της κυπριακής της καταγωγής (τα μέλη των οικογενειών στην Κύπρο συχνά στο παρελθόν είχαν διαφορετικά επίθετα μεταξύ τους) έκανε πολύ δύσκολη την εξεύρεση στοιχείων. Το Ληξιαρχείο της Λεμεσού χωρίς συγκεκριμένη ημερομηνία θανάτου δεν δεχόταν να ψάξει το αντίστοιχο πιστοποιητικό.

Τον Φεβρουάριο του ίδιου έτους κατάφερα να βρω μέσα σε ένα τεράστιο όγκο εφημερίδων τα αποσπάσματα της δολοφονίας της Ευρυδίκης στον τύπο της εποχής. Η ψηφιοποίηση ενός μέρους του αρχείου των κυπριακών εφημερίδων με κατέστησε εξαιρετικά τυχερή. Τα αποσπάσματα, με ιδιαίτερα σκληρές περιγραφές, ανέφεραν πως το πτώμα της αδερφής της γιαγιάς μου βρέθηκε θαμμένο μέσα σε ένα ασβεστοκάμινο ενώ η ίδια αγνοήτο για δέκα μέρες. Οι δολοφόνοι την είχαν αποκεφαλίσει και το πτώμα βρέθηκε με τα άκρα του δεμένα με σκοινί. Μου πήρε μερικές μέρες να καταφέρω να κοιμηθώ κανονικά μετά την εξεύρεση αυτών των αποσπασμάτων. Ήξερα όμως την ημερομηνία. 14 Μαρτίου 1934.

Λίγες μέρες αργότερα, ανακαλύπτω στις εφημερίδες μερικά αποσπάσματα ακόμα που αφορούν τη ζωή της Ευρυδίκης όσο ήταν ζωντανή. Τα αποσπάσματα με κάνουν να χαμογελάω. Νιώθω πως καταφέρνω λίγο να στήσω την Ευρυδίκη στα δύο της πόδια, να της δώσω πίσω το κεφάλι της, να ακολουθήσω την αλήθεια.

Η Ευρυδίκη φύση ατίθαση, 4 χρόνια πριν την δολοφονία της διαλύει έναν αρραβώνα με έναν άντρα κατά πολύ μεγαλύτερο της και δηλώνει στις τοπικές αρχές που την συνέλαβαν για να την επιστρέψουν στον «ιδιοκτήτη» της, πως «δεν της αρέσει καθόλου η φαλάκρα στους άντρες». Στη συνέχεια θα κλεφτεί με κάποιον άλλον με σκοπό να παντρευτούν, ασκώντας πίεση στις τοπικές αρχές να δεχτούν το γάμο με την άρνηση της να παντρευτεί οποιονδήποτε άλλο. Παρόλα αυτά, ο άντρας που έγινε άντρας της και αργότερα τη δολοφόνησε, δεν είναι ο ίδιος με τον οποίο κλέφτηκε.

Τα αποσπάσματα που ακολουθούν χρονικά αναφέρουν πως η Ευρυδίκη Κωνσταντή ή Ποαλού παντρεύτηκε τον Χριστόφορο Σπύρου τον οποίο εγκατέλειψε λίγες μέρες αργότερα γιατί δεν ήταν κατά τη γνώμη της σωστός σύζυγος και επέστρεψε στο σπίτι

της μητέρας της. Τα επόμενα αποσπάσματα αφορούν την φωτιά στη μάντρα του αδερφού του Χριστόφορου Σπύρου, του Χαράλαμπου Σκουφούνη. Σε καμία εφημερίδα δεν αναφέρεται πως η Ευρυδίκη έβαλε φωτιά στη μάντρα και την περιουσία των αδερφών του άντρα της επειδή την βιάσαν. Η πληροφορία του βιασμού διασώθηκε χάρη στην προγιαγιά μου που πίστεψε την κόρη της και μετά τη δολοφονία της θρηνούσε για αυτήν σιωπηρά γιατί έπρεπε να παντρεύει και τις υπόλοιπες κόρες της. Μετέφερε την πληροφορία του ομαδικού βιασμού της κόρης της στις μεγάλες της εγγονές και θείες μου.

Η Ευρυδίκη συλλαμβάνεται ως βασική ύποπτος για το κάψιμο της μάντρας και των προβάτων τους και είναι κρατούμενη για ένα βράδυ. Παρόλα αυτά η ίδια το σκάει και την επόμενη μέρα την βρίσκουν να κάθεται αδιάφορη στην πλατεία της κεντρικής εκκλησίας του χωριού. Λιγότερο από ένα μήνα αργότερα δολοφονείται.

Είναι εμφανές πως η Ευρυδίκη που έπλασαν οι θείες μου και διασώστριες της ιστορίας της διαφέρει από όσα φαίνεται να εξελίσσονται στα αποσπάσματα της εποχής. Μοιάζει όμως οι αφηγήσεις να ενώνονται σε ένα καταλυτικό σημείο για την κατανόηση της ιστορίας: η Ευρυδίκη με τους όρους του τότε πιθανόν να ήταν η «τρελή» του χωριού. Μόνο μια τρελή της εποχής της θα αγνοούσε τόσες κοινωνικές συμβάσεις με κίνδυνο της ζωής της. Το χωριό ως έτσι πιθανόν να δικαιολόγησε και την δολοφονία της. Σε ένα χωριό 100 κατοίκων πως γίνεται κανείς να μη σταμάτησε αυτό το έγκλημα; Πως γίνεται κανείς να μην άκουσε;

Όλα τα έγγραφα γύρω από την δική και την σύλληψη των δολοφόνων της φαίνεται πως έχουν καταστραφεί, τουλάχιστον στην μέχρι τώρα προσπάθεια μου να βρω τα πρακτικά της δίκης. Σύμφωνα με τις αφηγήσεις της προγιαγιάς μου οι δολοφόνοι αφέθηκαν ελεύθεροι και δεν καταδικάστηκαν. Οι τάφοι τους με έναν τρόπο μαρτυρούν πως συνέχισαν τις ζωές τους. Συχνά αναρωτιέμαι αν η δολοφονία της Ευρυδίκης ερχόταν ποτέ στον ύπνο τους. Αν το μοιράστηκαν κάπου έστω με κάποια μεταμέλεια. Δε θα μάθω ποτέ.

Πριν κάποιες μέρες η μητέρα της Γαρυφαλλιάς Ψαράκου που δολοφονήθηκε στην Φολέγανδρο βγήκε να μιλήσει για ένα συμβολικό μνημείο που έφτιαξα στη θάλασσα κατά τη διάρκεια της παραμονής μου εκεί. Έκλεισε τα λόγια της λέγοντας πως αυτό το μικρό μνημείο από πέτρες της θάλασσας δεν είναι μόνο για την κόρη της, την Γαρυφαλλιά. Είναι για κάθε γυναίκα που δολοφονήθηκε. Θα πρόσθετα για κάθε

θηλυκότητα. Η ιστορία της προγόνισσας μου δεν αφορά μόνο εκείνην. Εκκινεί από το διαγενεακό μου τραύμα μα είναι μια προσπάθεια αποκατάστασης της μνήμης δεκάδων γυναικών. Ακολουθώ τους τάφους όχι για να επιμείνω με το θάνατο. Αλλά γιατί πιστεύω πως όσο θάβεται το παρελθόν, κινδυνεύει το μέλλον. Αποζητώ ίχνη της ζωής για να ξανακάνω μέσα μου ανθρώπους εκείνες που η πατριαρχία τις έκανε αριθμούς, μνήματα, τίτλους εφημερίδων, ανατριχιαστικές περιγραφές, εργαλεία εγκλήματος.

Οι γυναικοκτονίες είναι οι ρίζες μας. Είναι οι τάφοι που μας συντρίβουν και μας ενώνουν. Πάνω σε αυτούς τους τάφους πασχίζουμε για την ζωή».

Στο νεκροταφείο

Ήταν Πέμπτη κι είχα σχεδιάσει να επιστρέψω με το ΚΤΕΛ το πρωί στην Αλεξανδρούπολη, από όπου πετούσα το βράδυ για την Αθήνα, κι από εκεί να πάρω το επόμενο για την Κομοτηνή, κι έπειτα ταξί για το μουσουλμανικό νεκροταφείο, αγνοώντας ότι υπάρχουν περισσότερα από ένα στην Κομοτηνή. Τα πράγματα θα είχαν εξελιχθεί μάλλον δραματικά, αλλά η τύχη κι ο παιδικός μου φίλος Λεωνίδας που ζει στην Αλεξανδρούπολη, φρόντισαν να διασώσουν το ταξίδι, κι ίσως το πιο σημαντικό κομμάτι της έρευνας. Την επίσκεψη στους τάφους τους.

Ο Λεωνίδας με παρέλαβε από τα ΚΤΕΛ Αλεξανδρούπολης, ντάλα μεσημέρι με αφόρητη ζέστη. Κατέφθασε με ένα καινούριο μαύρο SUV, προς μεγάλη μου έκπληξη, το οποίο έκανε τη διαδρομή μέχρι την Κομοτηνή παιχνιδάκι. Και δροσερή. Στο χάρτη της Google η αναζήτηση με τους όρους μουσουλμανικό νεκροταφείο έδειχνε ένα σημείο, κάπου έξω από την πόλη. Εκεί μου είχαν πει ότι είναι θαμμένες.

Στην είσοδο, στεκόταν ένα κάρο που το σερνε άλογο, το αφεντικό του κι ο μικρός του γιος που γέμιζε ένα κουβά νερό από την βρύση του νεκροταφείου να ξεδιψάσει το ζωντανό στην τόση ζέστη, να ξεδιψάσει κι ο μικρός που τσαλαβούταγε με ένα παντελονάκι μόνο, ξεβράκωτος, στα νερά. Ρώτησα τον πατέρα του αν θα βρω εδώ τις προσφύγισες. No Greek. Τούρκος, μου είπε. Προσπάθησα με λέξεις να του πω τι ψάχνω, Έβρος, Refugees, Muslims, Here? Μας έδειξε με το χέρι του μακριά, πέρα, λέω δεν κατάλαβε, το Google maps εδώ μας έχει φέρει, συνέχισε εκείνος να μας δείχνει πέρα μακριά, συνέχισα να μην καταλαβαίνω, ίσως να εννοεί την άλλη

μεριά του νεκροταφείου, σκέφτηκα, κι άρχισα να ψάχνω τους τάφους, ενώ εκείνος επέμενε πως πρέπει να πάω κάπου αλλού.

Βρήκα ένα παλιό νεκροταφείο, γεμάτο τάφους περιποιημένους, ανημέ με μεγάλα γράμματα σε έναν, τάφους μοιρολοϊμένους, λουλούδια και δάκρυα, όχι τάφους προσφύγων, δεν είναι εδώ, είπα στον Λεωνίδα, εδώ οι τάφοι είναι ποτισμένοι από δάκρυα, δεν έχει πρόσφυγες εδώ, λάθος ήρθαμε.

Ακριβώς απέναντι από το νεκροταφείο είχε μια βιοτεχνία. Μπήκα μέσα, οι εργάτες και τα αφεντικά με κοίταξαν καχύποπτα. Μια λευκή, ξανθιά που μόλις είχε κατέβει από ένα μαύρο γυαλιστερό SUV, έμπαινε στο μαγαζί την ώρα του μεσημεριανού διαλείμματος. Τίποτα καλό δεν προμήνυε η επίσκεψή της. «Μιλάτε ελληνικά;», ρώτησα, μόλις ανέκτησα το κουράγιο μου κάτω από τα εχθρικά τους

βλέμματα -ή μήπως ήταν ο φόβος, δικός τους και δικός μου, που κατασκεύαζε εκείνη τη στιγμή τις θέσεις όλων μας; (Άμεντ, 2018). Ένας βγήκε από το μικρό γραφείο δίπλα στην ξυλεία, φόρεσε προσεκτικά μια μάσκα στο πρόσωπό του, και μου απάντησε ελληνικά. «Δεν ξέρω τίποτα για νεκροταφεία προσφύγων», και στην προφορά του άκουγα την τουρκική του καταγωγή και την απέραντη απροθυμία να βοηθήσει. Επέμεινα. Εξήγησα. Λίγο λύγισε. «Πρώτα τον μαρμαρά στο τέλος της βιοτεχνίας. Αυτός φτιάχνει τους τάφους, θα ξέρει». «Δεν είναι εδώ», μας είπε. Χρειάστηκε να μου επαναλάβει το όνομα του χωριού στο οποίο θα τις έβρισκα πολλές φορές, χαμένο κάπου στη δική του τουρκική προφορά και το δικό μου φόβο πως δεν θα καταλάβω. Πάτε στο χωριό Μεσούνη¹⁹ εκεί θα το βρείτε.

Στενά δρομάκια, αφόρητη ζέστη, καταυλισμοί και φτωχά τουρκικά χωριά, το πιο ψηλό κτίριο που έβλεπες, ο μιναρές του μαχαλά. Σκέφτηκα πως ρώτησα πολλές φορές το όνομα του χωριού γιατί ίσως και να νόμισα πως είμαι σε άλλη χώρα. Είμαι εδώ όμως, εδώ που το θρήσκευμα και εθνοτική καταγωγή καθορίζουν την ταξική σου θέση. Φτάνουμε, λέω στο Λεωνίδα, μπορεί να είναι και αυτό εδώ, μπορεί να έχουν αλλάξει το όνομα του σε χριστιανικό και η Μεσούνη να μην υπάρχει στο χάρτη, να σταμάτησε εδώ να ρωτήσω. Μια ταβέρνα πάνω στο δρόμο έδειχνε τόσο φροντισμένη και νοικοκυρεμένη που είπα, θα ξέρουν, να δεις που εδώ θα ξέρουν.

Άνοιξα διστακτικά τη σίτα για τα κουνούπια και στάθηκα στην πόρτα. Ένα μικρό παιδί κάτι ζωγράφιζε σε ένα τραπέζι. Από την κουζίνα βγήκε βιαστικά, σκουπίζοντας τα χέρια της πάνω στην ποδιά της μια γυναίκα κάπου στα 70. «Συγγνώμη, μήπως ξέρετε που μπορούμε να βρούμε το νεκροταφείο των προσφύγων;» «Τι το θες;» με ρώτησε κόβοντας με από πάνω μέχρι κάτω. «Να δω τους τάφους εκεί». «Γιατί; μουσουλμάνα είσαι;» Ζύγισα την απάντηση μου κι είπα ψέματα. «Χριστιανή». «Και γιατί πας;» «Γράφω την ιστορία τριών γυναικών από το Αφγανιστάν, μάνα με δύο κόρες, σκοτώθηκαν στα σύνορα, θέλω να πάω στον τάφο

¹⁹ Άρθρα στον τύπο για το μουσουλμανικό νεκροταφείο στη Μεσούνη:

«Κομοτηνή: Στο κοιμητήριο των μεταναστών, οι νεκροί περιμένουν»

<https://www.ertnews.gr/perifereiakoi-stathmoi/komotini/komotinisto-koimitirio-ton-metanaston-oi-nekroi-perimenoun/>

«Το άγνωστο νεκροταφείο μεταναστών στη Ροδόπη»

<https://www.xronos.gr/reportaz/agnosto-nekrotafeio-metanaston-sti-rodopi>

«Το άγνωστο νεκροταφείο για να μην μείνουν άνθρωποι στα αζήτητα»

<https://www.newsbeast.gr/weekend/arthro/4037563/to-agnosto-nekrotafeio-gia-na-min-meinoun-anthropoi-sta-azitita>

τους». Τράβηξε την πόδια πάνω της σαν ένα πανί που θα σκεπάζει λίγο από τον πόνο, «ο Θεός να τις αναπαύσει», είπε συγκινημένη, «ήτανε εκεί νεκροταφείο ανανταμ παπανταμ, παλιό», ξεκίνησε να μου λέει πως να πάω, «πως σας λένε;» τη ρώτησα. «Αθανασία», μου είπε. Βγήκε μαζί μου έξω στο δρόμο, «έχει καύσωνα κυρία Αθανασία, πείτε τα μου από εδώ», «όχι όχι να σου δείξω», «σας ευχαριστώ πολύ», «να σαι καλά κορίτσι μου για το καλό που κάνεις», μου είπε. Η κυρία Αθανασία.

Κάτω από τη γέφυρα, πριν βγεις στο δρόμο για Κομοτηνή, έτσι μου αρμήνεψε και στρίψαμε, στο δεξί σου χέρι, δίπλα από το εργοστάσιο, ποιος φτιάχνει νεκροταφείο δίπλα σε εργοστάσιο, σκέφτηκα. Το προσπεράσαμε, τίποτα δεν θύμιζε χώρο ιερό. Κάναμε αναστροφή. Μια περίφραξη πρόχειρη, σαν χωράφι που κάποτε καλλιεργούνταν, ούτε ασβεστωμένο τοιχαλάκι, ούτε ένα ψηλό κυπαρίσσι, μια μαύρη σιδερένια πόρτα, να ξέρεις πως εδώ περνάς ένα κατώφλι, να νιώθεις πως εδώ μπορείς να συνομιλήσεις με τους νεκρούς. Τίποτα δεν έδειχνε πως κάποτε εδώ δάκρυα σκέπασαν τα χώματα, πως κάποτε εδώ ένας ιμάμης προσευχήθηκε κοιτώντας προς τη Μέκκα.

Άνοιξα την περίφραξη κι ο χώρος που απλώθηκε στο βλέμμα μου δεν επέτρεψε κανένα από τα συναισθήματα και τις σκέψεις που πίστευα πως θα είχα στο τέλος αυτής της αναζήτησης. Πρόχειρες πλάκες οι περισσότερες, χώμα ξερό και δέντρα λίγα, φυτεμένα τα τελευταία χρόνια, ένα όνομα, ηλικία, χώρα καταγωγής, Σομαλία, Συρία, Συρία, Συρία, Συρία, Πακιστάν, Αφγανιστάν. «Ήθελα να αποδώσω τιμή στους νεκρούς. Αλλά δεν ήμουν βέβαιη ως προς τον τρόπο. Το σοκ του άδειου χώρου νίκησε κάθε εγγύηση που θα παρείχε η δύναμη της μνήμης για να αποτρέψει μελλοντικά εγκλήματα. Στα μουντρούμια, υπήρχαν απομεινάρια αλλά όχι ιστορίες που μπορούν να αναστήσουν τους νεκρούς, εκτός από τις ιστορίες που εφεύρισκα». (Hartman, 2007, σ. 116).

Σταμάτησα μπροστά στους τάφους δύο βρεφών, τα πόδια μου αντί να μείνουν εκεί για πάντα βιδωμένα, έτρεξαν να φύγουν, τα μάτια μου αντί να κλάψουν εκεί για όλα τα μωρά, στράφηκαν στα μνήματα, ψάχνω την Φαχίμα, την Φαρζάνα, τη Ραμπία. Ο θόρυβος από το εργοστάσιο έκανε την αναζήτηση σχεδόν video game.

Μέχρι που έπεσα πάνω στην πρώτη.

Ένα μικρό τετράγωνο πλακίδιο, ακόμη πιο μικρό κι αφρόντιστό, ακόμη κι από τα άλλα, ένα όνομα, και η ημερομηνία ταφής. Και στις τρεις. Θαμμένες σαν σε ένα μικρό κύκλο, να κοιτάει η μία την άλλη. Ούτε ηλικία, ούτε χώρα καταγωγής. Τα πόδια βιδώθηκαν. Τα μάτια πλημμύρισαν. Σας βρήκα, είπα. Σας βρήκα. Όχι πια αμοιρολόγητες. Σας βρήκα.

Τα γενεαλογικά δέντρα δεν ανθίζουν για τους σκλάβους, είχε πει ο Frederick Douglas, κι έτσι στις πλάκες επάνω δεν υπάρχει χώρα, ημέρα γέννησης, δεν υπάρχει καν πατέρας.

Ο πατέρας

Η ιστορία της Φ.

«Εκείνος κατάφερε να περάσει στη Λέσβο, με ένα μικρό αγόρι. Στον ξενώνα είχε αλλάξει δυο τρεις φορές την ιστορία, όταν τον ρωτούσα που είναι η γυναίκα σου. Από όσα μου είχε πει ψυλλιάστηκα πως ίσως να ήταν ο σύζυγος και πατέρας εκείνων των γυναικών, είχα μάθει για τη δολοφονία τους πριν καιρό και τη θυμόμουν. Κι έπειτα μια μέρα ήρθε η ασφάλεια στο σπίτι, με πολιτικά. Έτυχε να είμαι εκεί. Δεν μπορείτε να μπειτε μέσα τους είπα, μία κατάθεση θέλουμε, έχει ξαναέρθει στο τμήμα, μια συμπληρωματική κατάθεση, με διερμηνέα. Πήραν και το παιδάκι, μου είπαν θα το απασχολήσουν δημιουργικά. Τους ρώτησα τι έχει συμβεί αλλά μου απάντησαν ότι δεν μπορούν να μου πουν κάτι. Ούτε κι αυτός, δεν μου είπε ποτέ τι έγινε στο τμήμα. Περίμενε μόνο ανυπόμονα να αρθεί ο γεωγραφικός περιορισμός που είχαν τότε οι

αιτούντες άσυλο στα νησιά, λόγω ειδικών συνθηκών, και να ταξιδέψει στην Αθήνα. Ήταν λέει στο νεκροτομείο εκεί, οι γυναίκα και οι κόρες του»

Η ιστορία του Μ.

Τον παρέλαβε στην Αλεξανδρούπολη, όπου τον έβλεπε πρώτη φορά. Συνάντησε έναν άντρα σχετικά ψύχραιμο, αρκετά ήρεμο, είχε περάσει και αρκετός χρόνος από τη δολοφονία. Ο Μ. δε θυμάται ημερομηνία, αλλά οι τάφοι έχουν πάνω μία κοινή ημερομηνία, 18 Ιουνίου 2020, αν ήταν η μέρα της ταφής, βρισκόμαστε ενάμιση χρόνο μετά τη δολοφονία. Τα τρία φέρετρα έφτασαν στο νεκροταφείο σφραγισμένα, προσεκτικά σφραγισμένα με καρφιά, εντολή του ιατροδικαστή στο γραφείο τελετών που ανέλαβε την ταφή. Ο Μ. θυμάται ότι το γραφείο βρισκόταν απέναντι από τις ποινικές φυλακές της Κομοτηνής και πως ήταν αφρόντιστο και σχεδόν παρατημένο, αλλά δε μου είπε γιατί πήγε εκεί. Στη θέα των τριών φέρετρων ο πατέρας και σύζυγος λύγισε και θέλησε να τα ανοίξει για να τις αποχαιρετήσει. Ο ιατροδικαστής το απαγόρευσε. Δεν θα το αντέξει, είπε. Δεν μπόρεσε, βέβαια, να το πει στη γλώσσα του, γιατί κανείς δεν είχε φροντίσει για ένα διερμηνέα. Συνηθίζεται, μου είπε ο Μ. Κανείς δεν σκέφτεται τον διερμηνέα, άσε που όλες οι διαδικασίες ταφής γίνονται πολύ γρήγορα γιατί και το νοσοκομείο πιέζει να του αδειάσουν μια θέση στο ψυγείο και οι συγγενείς συνήθως έχουν ταξιδέψει από άλλη χώρα και βιάζονται να φύγουν. Πήγαν για φαγητό μετά την ταφή, κι ο σύζυγος συνέχισε να κλαίει χωρίς να έχει έναν άνθρωπο να μιλήσει τη γλώσσα του. Δεν θυμάται τι έκανε μετά, που πήγε, πως έφυγε.

Κεφάλαιο τέταρτο

Επίλογος

Το μέλλον είναι η μνήμη του: το αρχείο ως ουτοπική δυνατότητα

«Η δική μου Αφρική έχει τις καταβολές της στα κοινά που δραπετές και επαναστάτριες, στο κουράγιο των αυτοκτονικών κοριτσιών πάνω στα πλοία του σκλαβεμπορίου και στις προσπάθειες, ματαιωμένες και ολοκληρωμένες, των επαναστατών που έχουν σκοπό να σταματήσουν το χρονόμετρο και να εγκαθιδρύσουν μία νέα αρχή, ακόμη κι αν αυτό τους κοστίζει τη ζωή [...] η κληρονομιά που επιλέγω να διεκδικήσω αρθρώθηκε στο συνεχή αγώνα για απόδραση, για αποχώρηση και ήττα της σκλαβιάς, σε όλες τις μυριάδες μορφές της.

Ήταν η κληρονομιά του φυγά [...] Ήταν το όνειρο της αυτονομίας αντί της εθνικότητας. Ήταν το όνειρο ενός αλλού, με όλες τις υποσχέσεις και τους κινδύνους, όπου οι απάτριδες θα μπορούσαν, επιτέλους, να ευημερήσουν»

(Hartman, 2007, σ. 234)

Στο νοτιότερο άκρο των γαλλοϊσπανικών συνόρων δυο μικρά παραθαλάσσια χωριά γειτνιάζουν. Το ένα διάσημο, στην ισπανική πλευρά, πρόκειται για το Portbou. Αποτέλεσε τον τόπο αυτοκτονίας του Benjamin. Το άλλο άσημο, από τη γαλλική πλευρά, ακούει στο όνομα Κέρβερος (Cerbère). Αν δεν είχε λησμονηθεί ότι ένας ζωντανός, αυστηρά κατ' εξαίρεση και σαν άλλος Ορφέας, κατάφερε να διασχίσει το «πέραςμα» που φυλάει ο Κέρβερος, τότε στη θέση της μελαγχολικής αναμνημόνευσης θα ανιχνευόταν η οργανωμένη απαισιοδοξία²⁰.

Η Cvetkovich γράφει για την Hartman πως διεκδικεί μια ουτοπία, μια πολιτική που βάζει δίπλα δίπλα την απελπισία και την ελπίδα, ίσως επειδή η οργάνωση της απαισιοδοξίας σε (πολιτική) δράση είναι η μόνη ελπίδα. Το κάλεσμα της Hartman να φανταστούμε την Αφροδίτη ζωντανή, η δική μου απόκριση να φανταστούμε τις Φαχίμα, Φαρζάνα και Ραμπία ζωντανές, η μέθοδος δηλαδή της κριτικής διηγηματο-πλασίας και το αρχείο που αποδίδει δικαιοσύνη στο ευάλωτο και στο εφήμερο, είναι ένα κάλεσμα εξόδου από τη λογοκεντρική γραφή, μια θεωρία συνάντησης των σωμάτων έξω από την οικία του Άρχοντα. Εκεί, στο «έξω από» θα συναντήσουμε τα σώματα «που τρέμουν από το κρύο, αυτό το κρύο που σου τρυπάει τα κόκαλα», από το κρύο και από τον φόβο, εγκαταλειμμένα σε νησίδες, κρυμμένα στα σπαρτά, περιμένοντας τη νύχτα. Εκεί, στο «έξω από», στο μη αρραγές, που δεν επιδέχεται θετικιστικό έλεγχο εγκυρότητας, που μπορεί να γράφει επιστολές σε φαντάσματα σαν τον Γιερουσάλμι και να μην τις ονομάζει ανεπίδοτες, στο ενδεχομενικό, εκεί απειρίζονται οι ιστορίες που μπορούν να κατασκευαστούν, όχι για το μέλλον, αλλά για το παρελθόν.

Αυτή η έκταση του παρελθόντος που αρνείται να απολησμονηθεί, «πέρα από το οριοθετημένο πλαίσιο του αρχείου, στοιχειώνει το παρόν με τέτοιους τρόπους που ανοίγει ή επανασυστήνει δυνατότητες (παρούσες και μελλοντικές) για μια άλλη ζωή, για να ζήσουμε αλλιώς» (Athanasίου, 2020, σ. 11). Η a priori φασματική δομή του

²⁰ ευχαριστώ τη Μαριλένα Καρρά για την παραχώρηση τμήματος της ανάρτησής της στο facebook για τον Μπένγιαμιν.

αρχείου είναι που ξεστελιώνει την αρχοντική αρχή και το κρατάει ανοιχτό, καθώς ο αρχειοθέτης το παράγει. Στην, δε, τελετουργική του επιτελεστικότητα συναντιέται με το αδιάλειπτα «ελευσόμενο» του Ντεριντά, «που δεν κείται εκτός του παρόντος χρόνου αλλά αναφέρεται στη φασματική δυνατότητα του ανεπίκριτου για δικαιοσύνη» (Αθανασίου, 2007, σ. 24).

Αν σκεφτούμε τη δικαιοσύνη με βάση το δώρο, όπως μας καλεί ο Ντεριντά (2020), και πριν από αυτόν ο Χάιντεγκερ, και πριν από αυτόν, δηλαδή πέραν του δίκαιου, τότε η δικαιοσύνη σαν σχέση με τον άλλον, η δικαιοσύνη σαν σχέση με τα φαντάσματα τριών δολοφονημένων γυναικών, είναι η κλωστή που υφαίνει τον ατραντέ, το *entre deux*, με βελονάκι μαθημένο από γενιά σε γενιά ανήμερα της Αγίας Μαρίας, και χωρίς να το προϋποθέτει διανοίγει τη δυνατότητα για το μέλλον, εκεί που θα επιστρέφει ως σκιά κληροδοτημένη σε σεντούκια με δαντέλες. Τότε η δικαιοσύνη είναι το Αρχείο «ως μια χειρονομία υπόσχεσης του μέλλοντος όσο και καταγραφής του παρελθόντος» (Ντεριντά, 1996, σ. 52) Αντί για ολοποιητικές και ολοκληρωτικές εννοιολογήσεις που εδραιώνουν καθεστώτα αλήθειας, ανά πάσα στιγμή έτοιμα να αποδείξουν την εξουσία τους στο έγγραφο τάδε, σειρά δείνα, αρχείο με Α κεφαλαίο, ας φανταστούμε το αρχείο ως διασπορά, ευρύ, θραυσματικό, ημιτελές, έμφυλο, φυλετικοποιημένο και ταξικά ενήμερο. Ένα αρχείο που απελευθερώνει τις αρχειακές χειρονομίες από το άγχος της απόδειξης (αλήθεια, απέναντι σε ποιον;) και παράγει *unapologetically low theory*, πολλαπλά δίκτυα και σχεσιακότητες, ένα αρχείο που μπορεί να συνυπάρξει εντός, αλλά κυρίως εκτός της Οικίας του Άρχοντα, σαν μία μόνιμη απειλή και όριο.

Ας το φανταστούμε ευάλωτο και αλαφροϊσκιωτο, σαν τον Πειρασμό του Σολωμού, γιομάτο θαύματα και σπαρμένο μάγια. Σε αυτό το αρχείο χωράει το ημερολόγιο ταξιδιού στον Έβρο, οι συζητήσεις στο καφενείο, το γράμμα που απευθύνω στην Φαρζάνα, τη Φαχίμα και τη Ραμπία, το κλάμα μου πάνω από τους τάφους τους, οι αγκαλιές με τους ανθρώπους που μου μίλησαν, οι πελαργοί που είδα πρώτη φορά στη ζωή μου, ο ανομολόγητος πόλεμος στο ποτάμι, όλα. Χωράει και η υπόσχεση και η ευθύνη για το αύριο -δηλαδή ο μεσσιανικός χρόνος της ελπίδας, ο χώρος της φασματικότητας.

Είναι ο ίσκιος, η επιστροφή, η ζωή με και μετά τα φαντάσματα που διακρίνει, χωρίς στεγανά και σίγουρα όχι χωρίς κινδύνους, άλλωστε ο Benjamin είχε

προειδοποιήσει, η εξιστόρηση του παρελθόντος δεν είναι τίποτα άλλο από «τη σύλληψη μιας ανάμνησης έτσι όπως πετιέται αστραπιαία τη στιγμή ενός κινδύνου» (2019, σ. 710), το βλέμμα που στην έσχατη στιγμή βλέπει το κατώφλι για τη διάνοιξη και την έκ-πληξη, που θα μας βγάλει από την πλήξη, το έκπαγλο και φασματικό μιας ουτοπίας, «η απόλυτη έκπληξη του αφικνούμενου [...] που δεν λησμονά την ελπίδα» (Ντεριντά, 2000, σ. 86-87), από το άλλο βλέμμα, εκείνο που μετράει στάδια σε ιστορικά εργαστήρια, εκείνο που θα ήθελε να είναι βέβαιο για την ωριμότητα ή μη των συνθηκών, εκείνο που δεν παίρνει το ρίσκο του συν-ομιλείν με τα φαντάσματα. Το μέλλον -όμως- ανήκει μόνο στα φαντάσματα.

Να ξανάρθεις στο χωριό μας,

Θα ξανάρθω για να δω τους πελαργούς,

Θα φύγουνε σε λίγο ίσα που τους πρόλαβες,

Θα ξανάρθω του χρόνου το καλοκαίρι με τους πελαργούς,

Είναι οι μόνοι που έρχονται και κάθονται, μας τιμάνε τόσο πολύ, δεν το πολυσκέφτονται, έχουν την φωλιά έτοιμη, του χρόνου θα ξανάρθουν τα παιδιά τους.

(το κλείσιμο της κουβέντας μας με την Ευγενία, στο Πραγί, τη μέρα που είδα πρώτη φορά στη ζωή μου πελαργούς, ένα από τα λίγα ελεύθερα πλάσματα εκεί πάνω. αχ και να μουν πελαργός, να μη με νοιαζαν τα σύνορα, να χα τη φωλιά μου έτοιμη και κανείς να μη ρωτά από που ήρθα)

Βιβλιογραφία

- Αβραμοπούλου, Ε.(Επιμ.). (2018). Το συν-αίσθημα στο πολιτικό: υποκειμενικότητες, εξουσίες και ανισότητες στο σύγχρονο κόσμο. (μτφρ. Ο. Τσιάκαλου, εισ-επιμ. Ε. Αβραμοπούλου). Αθήνα: Νήσος.
- Αβραμοπούλου, Ε. (2020). Διαφυγές. Στο Α. Αθανασίου, Γρ. Γκουγκούσης & Δ. Παπανικολάου (επιμ.), *Κουήρ Πολιτική/Δημόσια Μνήμη: 30 κείμενα για τον Ζακ* (σ. 211-218). Αθήνα: Ίδρυμα Ρόζα Λούξεμπουργκ (παράρτημα Ελλάδος)
- Αθανασίου, Α. (2007). Ζωή στο όριο: δοκίμια για το σώμα, το φύλο, τη βιοπολιτική. Αθήνα: Εκκρεμές.
- Άμεντ, Σ. (2018). Συν-αισθηματικές οικονομίες. Στο Ε. Αβραμοπούλου (επιμ.), *Το συν-αίσθημα στο πολιτικό: Υποκειμενικότητες, εξουσίες και ανισότητες στο σύγχρονο κόσμο* (σ. 128-206). Αθήνα: Νήσος. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 2004)
- Λεβί, Π. (2006). Αυτοί που βούλιαξαν και αυτοί που σώθηκαν. (μτφρ. Χ. Σαρλικιώτη). Αθήνα: Άγρα. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1986)
- Μπάτλερ, Τζ. (2008). Σώματα με σημασία: οριοθετήσεις του «φύλου» στο λόγο. (μτφρ. Π. Μαρκέτου, εισ - επιμ. Α. Αθανασίου). Αθήνα: Εκκρεμές. (Το πρωτότυπο εκδόθηκε το 1993)
- Μπάτλερ, Τζ. (2009). Ευάλωτη ζωή: οι δυνάμεις του πένθους και της βίας. (μτφρ. Μ. Λαλιώτης, Κ. Αθανασίου). Αθήνα: Νήσος. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 2006)
- Ντεριντά, Ζ. (1996). Η έννοια του αρχείου. (μτφρ. Κ. Παπαγιώργης). Αθήνα: Εκκρεμές. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1995).
- Ντεριντά, Ζ. (2000). Φαντάσματα του Μαρξ: το κράτος του χρέους, η διεργασία του πένθους και η νέα Διεθνής. Αθήνα: Εκκρεμές. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1993).
- Στόλερ, Α.Α. (2018). Συν-αισθηματικά κράτη. Στο Ε. Αβραμοπούλου (επιμ.) *Το συν-αίσθημα στο πολιτικό: υποκειμενικότητες, εξουσίες και ανισότητες στο σύγχρονο κόσμο* (σ.251-284). Αθήνα: Νήσος.

- Amiri, P. (2021). Ζωές σε αναστολή: γράμματα στον κόσμο από τη Ριτσώνα. (μτφρ. Χ. Μάης). Θεσσαλονίκη: Ακουβέρνητες πολιτείες.
- Agamben, G. (2003). Κατάσταση εξαίρεσης. (μτγρ. Μ. Οικονομίδου). Αθήνα: Πατάκη.
- Agamben, G. (2015). Αυτό που μένει από το Άουσβιτς: το αρχείο και ο μάρτυρας. (μτφρ. Π. Καλαμαράς). Αθήνα: εκδόσεις Εξάρχεια.
- Athanasίου, A. (2020). “(Im)possible Breathing: On Courage and Criticality in the Ghostly Historical Present”. *Redescriptions: Political Thought, Conceptual History and Feminist Theory*, 23 (2), 92 -106. DOI: <http://doi.org/10.33134/rds.337>
- Benjamin, W. (2004). Μονόδρομος. (εις. μτφρ. Ν. Ανδρικοπούλου). Αθήνα: Άγρα. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1928)
- Benjamin, W. (2019). Walter Benjamin Κείμενα 1934-1940, επιλογή. Αθήνα: Άγρα.
- Caswell, ML. (2016). «'The Archive' Is Not an Archives: On Acknowledging the Intellectual Contributions of Archival Studies». *UCLA*. Ανακτήθηκε από: <https://escholarship.org/uc/item/7bn4v1fk>
- Cifor, M., & Wood, S. (2017). Critical Feminism in the Archives. *Journal of Critical Library and Information Studies*, 1(2). <https://doi.org/10.24242/jclis.v1i2.27>
- Colmenares, E. E., & Morvay, J. K. (2020). Affective (An)Archive as Method. *Reconceptualizing Educational Research Methodology*, 10(2-3), 310–329. <https://doi.org/10.7577/term.3681>
- Cook, T., & Schwartz, J. M. (2002). Archives, records, and power: From (postmodern) theory to (archival) performance. *Archival Science*, 2(3-4), 171–185. <https://doi.org/10.1007/bf02435620>
- Cooper, D. (2016) Imagining Something Else Entirely: Metaphorical Archives in Feminist Theory. *Women's Studies*, 45 (5), 444-456. <https://doi.org/10.1080/00497878.2016.1186495>
- Cvetkovich, A. (2003). An archive of feelings: trauma, sexuality, and lesbian cultures. Durham & London: Duke University Press.

- Cvetkovich, A. (2012a). *Depression: a public feeling*. Durham & London: Duke University Press.
- Cvetkovich, A. (2012b). The Queer Art of the Counterarchive. In *Chao Center for Asian Studies, Rice University*.
<https://www.youtube.com/watch?v=pefn1BI9bOE>
- Davis, N. Z. (1984). *The return of Martin Guerre*. Harvard University Press.
- Davis, N. Z. (1992). Stories and the Hunger to Know. *The Yale Journal of Criticism* 5(4), 159-163
- Eichhorn, K. (2013). *The archival turn in feminism: outrage in order*. Philadelphia: Temple University Press.
- Foucault, M. (2017). *Η αρχαιολογία της γνώσης*. (μτφρ. Κωστής Παπαγιώργης). Αθήνα: Πλέθρον. (το πρωτότυπο εκδόθηκε το 1969)
- Freud, S. (2010). Σημείωση για το μαγικό σημειωματάριο. *Αληθεια*, 4 – 5, 43-47.
- Harding, S. (1987). The Method Question. *Hypatia*, 2(3), 19–35.
<http://www.jstor.org/stable/3810120>
- Hartman, S. (2007). *Lose your mother: A journey along the Atlantic slave route*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Hartman, S. (2020). *Η Αφροδίτη σε δύο πράξεις*. (μτφρ. Αλέξης Ιωαννίδης & Γιώργος Προδρόμου. Αθήνα: Τοποβόρος.
- Hartman, S. (2020, October 19). How Saidiya Hartman Retells the History of Black Life (A. Okeowo, Interviewer). In the New Yorker.
<https://www.newyorker.com/magazine/2020/10/26/how-saidiya-hartman-retells-the-history-of-black-life>
- hooks, b. (1989). «Choosing the margin as a place of radical openness». *The Journal of Cinema and Media*, 36, 15-23.
- Hughes, C., Peace, S., Kevin Van Meter, & Team Colors Collective. (2010). *Uses of a whirlwind: movement, movements, and contemporary radical currents in the United States*. Ak Press.

- Lindsey, K. (2018). 'Deliberate freedom': using speculation and imagination in historical biography. *TEXT*, 50 (Special 50), 1–16.
<https://doi.org/10.52086/001c.25601>
- Radomska, M., Mehrabi T., & Lykke N. (2020), Queer Death Studies: Death, Dying and Mourning from a Queerfeminist Perspective. *Australian Feminist Studies*, 35 (104), 81-100, DOI: 10.1080/08164649.2020.1811952
- Russell, B. (2015). Beyond activism/academia: militant research and the radical climate and climate justicemovement(s). *Area*, 47, (3), 222-229.
- Shukaitis, S, Graeber, D., Biddle, E. (2007). *Constituent imagination: militant investigations//collective theorization*. Oakland: Ak Press.
- Smith, L. T. (1999). *Decolonizing methodologies: research and indigenous people*. Zed Books.
- Stoler, A.L. (2009). *Along the archival grain: epistemic anxieties and colonial common sense*. Princeton & Oxford: Princeton University Press.

Παράρτημα Ι

Από το αρχείο της ΕΡΤ Ορεστιάδας

11-10-2018

Τρεις γυναίκες αφρασιακής καταγωγής, μετανάστριες ή πρόσφυγες, οι οποίες πιθανότατα είχαν και συγγενική σχέση μεταξύ τους, βρέθηκαν νεκρές εχθές (10/10) το μεσημέρι σε αγροτική παραποτάμια περιοχή του Έβρου, στο Πραγγί Διδυμοτείχου. Και οι τρεις ήταν μαχαιρωμένες στον λαιμό. Πρόκειται για μία γυναίκα ηλικίας γύρω στα 25 με 30, μία νεότερη μεταξύ 17 και 20 ετών και ένα ανήλικο κορίτσι, περίπου 15 ετών. Η μεγαλύτερη σε ηλικία είχε μία ακόμα μαχαιριά στην κοιλιά. Σύμφωνα με την εκτίμηση του ιατροδικαστή, που διενήργησε επιτόπια αυτοψία, οι τρεις γυναίκες δολοφονήθηκαν πριν από 3 ή 4 ημέρες. Ήταν δεμένες και επάνω τους δε βρέθηκε κανένα απολύτως έγγραφο ή οτιδήποτε άλλο που να διευκολύνει την ταυτοποίησή τους, ωστόσο δεν τους είχαν αφαιρεθεί κάποια αντικείμενα αξίας που είχαν, γεγονός που απομακρύνει το κίνητρο της ληστείας. Οι σοροί μεταφέρθηκαν εχθές (10/10) το βράδυ στο εργαστήριο ιατροδικαστικής του νοσοκομείου Αλεξανδρούπολης. Αύριο θα γίνουν οι νεκροτομές και η λήψη DNA, προκειμένου να διαπιστωθεί, εκτός των άλλων, εάν όντως τις συνδέει οποιαδήποτε συγγενική σχέση.

Τα πτώματα βρήκε εχθές το μεσημέρι κάτοικος της περιοχής, σε κοντινή απόσταση το ένα από το άλλο, σε χωράφι κοντά στις όχθες του ποταμού Έβρου και ειδοποίησε την αστυνομία. Ακολούθησε μεγάλη κινητοποίηση των αστυνομικών δυνάμεων, καθώς αμέσως διαπιστώθηκε ότι ο θάνατος των τριών γυναικών ήταν αποτέλεσμα εγκληματικής ενέργειας. Η περιοχή, η οποία βρίσκεται σε απαγορευμένη ζώνη και είναι ένα από τα περάσματα μεταναστών- προσφύγων, παραμένει αποκλεισμένη και από νωρίς το πρωί συνεχίζεται η αναζήτηση στοιχείων που θα μπορούσαν να βοηθήσουν την αστυνομική έρευνα. Μέχρι στιγμής, σύμφωνα με πληροφορίες που επίσημα όμως δεν επιβεβαιώνει η Αστυνομία, το μόνο που βρέθηκε στον τόπο του

εγκλήματος είναι ένα ή δύο μαχαίρια. Την πρωτόγνωρη, για την περιοχή, υπόθεση χειρίζεται η Αστυνομική Διεύθυνση Ορεστιάδας.

12-10-2018

Επιβεβαιώνεται από την Αστυνομία η πληροφορία για την εύρεση κινητού τηλεφώνου δίπλα σε μία από τις σορούς των τριών δολοφονημένων γυναικών, που βρέθηκαν την Τετάρτη το μεσημέρι μαχαιρωμένες σε αγροτική παραποτάμια περιοχή του Πραγγίου Διδυμοτείχου. Η συσκευή βρίσκεται στα εγκληματολογικά εργαστήρια και εξετάζεται, με σκοπό την ανίχνευση οποιουδήποτε στοιχείου θα μπορούσε να βοηθήσει στην εξιχνίαση της τριπλής δολοφονίας. Όσον αφορά τις έρευνες της Αστυνομίας, συνεχίζονται αμείωτα προς κάθε κατεύθυνση, και εξετάζονται διάφορα σενάρια για τα κίνητρα και τις αιτίες που οδήγησαν στο έγκλημα, οι οποίες είναι πιθανό να αφορούν σε προσωπικές ή θρησκευτικές διαφορές μεταξύ των θυμάτων και του δράστη ή των δραστών, ενώ ισχυρό είναι και το σενάριο των διαφορών μεταξύ των τριών γυναικών και των διακινητών τους, για το οικονομικό αντάλλαγμα της μεταφοράς.

Εν τω μεταξύ, αργά το μεσημέρι αναμένονται τα αποτελέσματα των εξετάσεων και της νεκροτομής στις σορούς των τριών γυναικών, που διενεργούνται από το πρωί στο εργαστήριο ιατροδικαστικής του νοσοκομείου Αλεξανδρούπολης. Από τα αποτελέσματα αυτά αναμένεται να δοθούν απαντήσεις, τόσο για τον ακριβή χρόνο που διαπράχθηκε το έγκλημα, όσο και για τις ηλικίες και την καταγωγή των τριών γυναικών, αλλά και για το εάν είναι μέλη ίδιας οικογένειας, όπως από την αρχή πιθανολογεί ο ιατροδικαστής Αλεξανδρούπολης, Παύλος Παυλίδης.

13-10-2018

Τον Έβρο και τις δύο αστυνομικές διευθύνσεις του νομού επισκέφθηκε εκτάκτως ο αρχηγός της ΕΛ.ΑΣ. Αριστείδης Ανδρικόπουλος. Αφορμή για την επίσκεψη ήταν η αύξηση των μεταναστευτικών- προσφυγικών ροών, που παρατηρείται το τελευταίο διάστημα στην περιοχή και η πιθανή ανάγκη επικαιροποίησης του σχεδίου της αστυνομίας.

Σε ό,τι αφορά την υπόθεση του τριπλού εγκλήματος στο Πραγγί Διδυμοτείχου, οι έρευνες της Αστυνομίας συνεχίζονται, ενώ την περιοχή επισκέφθηκε και κλιμάκιο του Εγκληματολογικού της Θεσσαλονίκης. Παράλληλα, μετά τις ανακοινώσεις του ιατροδικαστή Αλεξανδρούπολης, Παύλου Παυλίδη, που εξέτασε την περασμένη Παρασκευή τις σορούς των τριών γυναικών, επιβεβαιώνοντας ότι ο θάνατός τους προήλθε από εγκληματική ενέργεια, αναμένονται τα αποτελέσματα και από τα δείγματα DNA που ελήφθησαν από το θύματα, ηλικίας 35, 18 και 12 ετών. Όπως δήλωσε ο κ. Παυλίδης, τα αποτελέσματα του DNA θα δώσουν ακόμα περισσότερες απαντήσεις που θα διευκολύνουν περαιτέρω στη διαλεύκανση της υπόθεσης.

Alpha TV

11-10-2018

Δολοφονία σοκ τριών γυναικών στον Έβρο.

<https://www.youtube.com/watch?v=7sqMKX4wBm0>

Πρώτο Θέμα

11-10-2018

Αποτρόπαιο έγκλημα στον Έβρο: Άγρια μαχαιρωμένες και δεμένες οι 3 γυναίκες - Εντοπίστηκαν 2 μαχαίρια.

<https://www.protothema.gr/greece/article/828530/apotropaio-eglima-ston-evro-agria-mahairomenes-kai-demenes-oi-3-gynaikes-edopistikan-2-mahairia/>

Newsit

11-10-2018

Έβρος: Έδεσαν και σκότωσαν τις 3 γυναίκες με στρατιωτικό μαχαίρι – “Μόνο τζιχαντιστές κάνουν τέτοια εγκλήματα”.

<https://www.newsit.gr/topikes-eidhseis/evros-edesan-kai-skotosan-tis-3-gynaikes-me-stratitiko-maxairi-mono-tzixantistes-kanoun-tetoia-egklimata-fovos-sto-xorio-tis-triplis-dolofonias/2634696/>

Euronews

11-10-2018

Σοκάρει η τριπλή δολοφονία στον Έβρο.

<https://gr.euronews.com/2018/10/11/sokarei-i-tripli-dolofonia-ston-evro>

TRT ελληνική έκδοση

11-10-2018

Τρεις γυναίκες βρέθηκαν νεκρές στον Έβρο.

<https://www.trt.net.tr/greek/balkania-kupros/2018/10/11/treis-gunaiques-brethekan-nekres-ston-ebro-1066791>

ProNews

11-10-2018

«Λύγισε ο ιατροδικαστής από τη δολοφονία των τριών γυναικών από ισλαμιστές στον Έβρο: «Ποτέ μου δεν είδα κάτι τέτοιο»

https://www.pronews.gr/amyna-asfaleia/esoteriki-asfaleia/719431_lygise-o-iatrodikastis-apo-tin-dolofonia-ton-3-gynaikon-apo/

Evros24

11-10-2018

Τζιχαντιστές πίσω από την τριπλή δολοφονία γυναικών στο Πραγγί; – Σοκάρει ο ιατροδικαστής!

<https://www.evros24.gr/tzichantistes-piso-apo-tin-tripli-dolofonia-gynaikon-sto-praggi-sokarei-o-iatrodikastis/>

Diaforetiko

11-10-2018

Έβρος: Τζιχαντιστές δουλέμποροι έσφαξαν μάνα και ανήλικες κόρες για παραδειγματισμό!

<https://www.diaforetiko.gr/evros-tzichantistes-doylemporoi-esfaxan-mana-kai-anilikες-kores-gia-paradeigmatismo/>

ThePressProject

12-10-2018

Ερευνάται η υπόθεση δολοφονίας τριών γυναικών στον Έβρο

<https://thepressproject.gr/ereunatai-i-upothesi-dolofonias-trion-gunaikon-ston-ebro/>

Ναυτεμπορική

12-10-2018

Έβρος: Τι διαπίστωσε ο ιατροδικαστής για τις τρεις νεκρές γυναίκες.

<https://www.naftemporiki.gr/story/1401787/ebros-ti-diapistose-o-iatrodikastis-gia-tis-treis-nekres-gunaikes>

Athens Voice

12-10-2018

Έγκλημα στον Έβρο: Τα τρία σενάρια που εξετάζουν οι Αρχές -Αποδυναμωμένο το σενάριο για τη δράση του ISIS.

<https://www.athensvoice.gr/epikairotita/ellada/483941/egklima-ston-evro-ta-tria-senaria-poy-exetazoun-oi-arhes/amp/>

Ελεύθερο Βήμα

12-10-2018

Έβρος: νεκρές 3 γυναίκες για θρησκευτικούς λόγους από τζιχαντιστές!

<https://www.e-vima.gr/vima-koinonia/evros-nekres-3-gynaikes-gia-thriskeytikoytikoys-logoyt-apo-tzichantistes/>

ΦιλNews

12-10-2018

Τριπλό έγκλημα στον Έβρο: Η νεκροτομή και ένα κινητό θα ρίξουν φως

<https://www.philenews.com/eidiseis/ellada/article/592459/triplo-egglima-ston-ebro-i-nekrotomi-kai-ena-kinito-tha-rixoyt-fos108>

TA NEA

15-10-2018

Δολοφονίες Έβρος : Σκότωσαν τις τρεις γυναίκες με το νόμο της σαρία;

<https://www.tanea.gr/2018/10/15/greece/astynomika/dolofonies-evros-skotosan-tis-treis-gynaikes-me-to-nomo-tis-saria/>